ژان- لوك نانسی: فەلسەفەکردن لە کاتی کۆرۆناڤایرەسدا … ئازاد حەمە – بەشی حەوتەم

دەروازە: نانسی و هەڵوەشانەوەی پەتای کۆرۆنا

لەم بەشەی نووسینەکەمان تایبەت بە”فەلسەفە و کۆرۆنا”فەلسەفەکردنی ژان – لوك نانسی (Jean-Luc Nancy) بەڕووی پەتای کۆرۆناڤایرەسدا دەکەینەوە، کە پرسیاری قووڵی فەلسەفی دەوروژێنێت و بەجۆرێك لە جۆرەکانیش سێبەری هەنووکەی هاوبەش(Common)مان لە وتنە فەلسەفییەکانیدا دەدۆزینەوە. لە لێدوانێکیش لەگەڵ Marianne نێت بەناوی””پاندێمیەکە(پەتاکە)دووبارە بەرهەم هێنانەوەی کەڵێن و دابەشکردنە کۆمەڵایەتییەکانە””هێما بە ئەوە دەکات، کە کۆرۆناڤایرەس سەرلەنوێ بەرهەمهێنانەوەی نایەکسانی و گۆڕانەوەی مەرگێکی لەبیرەوەچووە و نەخۆشیش دووبارە دابەشکردنەوەی نایەکسانییە کۆمەڵایەتییەکانە و خودی حەپس(confinement)یش جیاوازییە کۆمەڵایەتییەکان بەرچاویتردەکات. بەپێی ئەوەی نانسی لەبارەی جەستە ،ئەڵبەتە جڤات و هەڵوەشانەوەی مێتافیزیك لێکدانەوەی فەلسەفی ووردی ئەنجامداوە لەوە حاڵییە تەوقەنەکردن و دابڕان، دورکەوتنەوە و مەحرومبوون لەیەکتر گۆشەگیریی و بێ سۆزی دروستدەکەن. دەستلەدان و دیستانسیش دوو وشەی کارلێکن لای نانسی و هیچیشیان پاشکەی ئەویتر نییە. بەپێی بینینی فەلسەفیی نانسی دەستلەدان کەمترین ئاستی دیستانسە. هەر لەو دیدەشەوە پەرچەکردارییەکانمان بەرامبەر بە حەپس وەك شتێکی سروشتی دەبینێت. حەپس هەمان ئەو مانایەی بۆ ئەو کەسانە نییە کە لەنێوان چوار دیوار یان لە ماڵێکدا دەژین. نانسی لە وەڵامی ئەو پرسیارەی کە فەلسەفە دەخوازێت فێری ئەوەمان بکات چۆن بمرین و گومانی ئەوەش ئایا ڕۆژئاوا ئامادەیە ئەم جۆرە فێربوونە بەدەستبهێنێت؟بەم جۆرە دێتەگۆ: بەڵێ پاندەمی دەبێتە هۆکاری لەبیرکردنی مەرگ. مەرگ کە لە هەموو شوێنێك دەخولێتەوە ڕووبەڕووی هەموو پاراستنێك دەبێتەوە. ئێمە لە دژی جەنگ یان شەڕی گریلای بەردەوام، دژی برسێتی یاخود موسیبەتی نەوەییەوە دوورین((کە هەموو ئەمانە ڕۆژێك لە ڕۆژان بەرۆکی شارستانی ڕۆژئاوایان گرتووە)) بەڵام لە تارمای مەرگەکەوە نزیکین کە دەمێکە پێیئاشنا نیین. مەرگ، نانسی وتەنی، هەمیشە کۆمەڵایەتی بووە، داوای یارمەتی لە ئەوانی تریش بە

خۆبەكۆمەڵایەتیبوونەكەی كردووە. لێرەوە دەینێ ناو فەلسەفەی ژان- لوك نانسی و ئەو ئەركە فەلسەفییەی لەم ڕووەوە گرتوویەتە ئەستۆ.

سروشتی فەلسەفەی ژان- لوك نانسی

ژان- لوك نانسی فەیلەسوفێكی هاوچەرخی فەرەنسییە، كە تێزی دكتۆرانامەكەی (Phd)لە ساڵی 1973 لەژێر سەرپەرشتی پۆل ڕیكۆر((Ricoeur لەسەر “كانت Kant”نووسیووە و لەژێر كاریگەری هایدیگەر و گەلێك بیرمەندی هاوچەرخی فەرەنسی(لاكانLacan، بلانشۆBlanchot، بەتای Bataille، دێریدا Derridaو ..هتد)دا بووە. هەرچی دووەم تێزییەتی،كە لە فەرەنسا بە docteur détat و لە وڵاتانی تر بە Habilitation دەناسرێت و بە بەدەستهێنانی پلەی پرۆفیسۆرییە، لە ساڵی 1987 لەژێر سەرپەرشتی لیژنەیەك(كە لە لیوتارLyotard، دێریدا Derridaو ژێرار گرانێل Granel پێكهاتبوو)لەسەر”ئەزموونی ئازادی”نووسیویەتی. لە “ئەزموونی ئازادی” فەلسەفە وەك دایكی ئازادی خۆی دردەخات و بیركردنەوەش بە ئازادییەوە گرێدەدرێتەوە. ئەمەش وادەكات بیركردنەوە بیر لە ئازادی بكاتەوە. نانسی لەم كارە فەلسەفییەی لەژێر كاریگەری هایدیگەر ئەوە شرۆڤەدەكات، فەلسەفە بە هەماهەنگی لەگەڵ بیر بەوە دەگەن كە پێویستە. لەم هەماهەنگییەدا بیر گوێڕایەڵی فەلسەفەیە. لەم جۆرە شرۆڤەكردنانەوە ئەوە فەردێ بین كە ئازادی لەناو فەلسەفەدا پەنهانە. فەلسەفە پێویستی بە ئازادییە تا پەرە بە بوونی خۆی بدات. ئازادیش بە بیر پێویستە تا لەڕێگای ئەوەوە فەلسەفە دەركەوێت و وتنی خۆشی هەبێت. فەلسەفە كە دایكی ڕاستەقینەی ئازادییە، بەپێی تێگەیشتنی فەلسەفی نانسی، دەكرێت ئاقاری ئازادی دەستنیشانبكات. لەسەر ئەم بنەمایە فەلسەفە بە بەها و بە مانا دەمێنێتەوە گەر بریتی نەبێت لە چالاكییەك سەبارەت بە ئازادی.

نانسی لە نووسینەكانیدا، كە بەشێكی لەگەڵ هاوڕێیەكی فەیلەسوفی بەناوی فیلیپ لاكو – لابارت(Philippe Lacoue-Labarthe) نووسیوە، بایەخێكی زۆر بە واتای جڤات –كۆمەڵە- (Community / Communauté) و دەزی بوون لە كۆمەڵگەی هاوچەرخ دەدات. گرینگیپێدانیش بە بوون، بوون لە جیهان، بەپێی نانسی گرنگیپێدانە بە شتێك كە هیچكات خۆی بە فەلسەفە تازە نیشان نەداوە، بەتایبەت ئەوكاتانەی بابەتی بوون پرسیاری ئۆنتۆلۆژی(بوونناوی) دەووروژێنێت. كێشەكە لێرە بە نانسی لەو بینینە فەلسەفییەدا خۆی پووختەدەكاتەوە كە بوون لە جیهانا بوونە لەناو جڤات و بوونیش لەئێستادا لە جیهانا بوونە لە جیهانێكی تازە. ئەم جیهانە تازەیەش هەروەك جیهانە كۆنەكە جیهانی

هەمووانە، بەس گرفتەکە لەوەدایە کە جیهانی ئێستا نایەوێت خۆی بە مانەوە گرێدات. لەوە گرنگتر ئەوەیە، کە نانسی لەسەر شێوازی فەلسەفی هایدیگەر پرسیار لەسەر بوونمان دەکات و ئەو لایەنەش دەوروژێنێتەوە کە پێشتر هایدیگەر تایبەت بە جیهان وروژاندویەتی. لێرە مەبەست ئەوەیە کە"هیچ کات جیهان پێش ئێمە ناکەوێت". ئەم جیهانەش کە نانسی باسیلەوەدەکات ئەو جیهانەیە کە خۆی هەیە و هەریەکە دەکارێت شوێنێکی تیا هەبێت.

ڤایرۆسێکی فرە مرۆیی

" ڤایرۆسێکی فرە مرۆیی" Un trop humain virus " گوزارەیەکی ژان-لوک نانسی یە کە بەهۆیەوە شرۆڤەی پەتای کۆرۆناڤایرۆس دەکات. لەمیانەی وەها دەربڕینەکەوە نانسی بۆ پێڕەشەوە دەخوازێت بزانێت کۆرۆناڤایرۆس لەناو قارەی ئەوروپا خەریکی چییە و چۆنیش دەجولێتەوە؟ ئەم پرسیارە بەگرنگییەوە لەلایەن نانسییەوە وەڵامدەدرێتەوە. بەهۆی ئەم گوزارەیەوە نانسی بڕەو ئەو خەیاڵەشمان دەبات کە بە ڤایرۆسەکەوە ئێمە دوانین. لەهەرکوێ بین لەوە لەگەڵماندایە. هەر ئەم گوزارەیە، ئەوەبەتە ڤایرۆسەکەش، کە هەڵاوگێڕانی گەورەی کۆمەڵایەتی خستەوە، پێیماندەدات هۆشدارییەك لە ماهیەتی کۆرۆناڤایرۆس دا ئامادەیە کە مرۆڤ ئیدی سوپەرمان نییە، سەرووی خۆی نییە، کەسێکی ئاسای و سروشتییە. نانسی بۆ ئەوەی وێنەی کۆرۆنا لەناو قارە کۆنەکە وەك خۆی بنەخشێنێت هەما بۆ ئەوە دەکات کە پێشتریش وتراوە، ئەوروپا لە ساڵی 1945 وە جەنگەکانی هەناردەی دەرەوەی خۆی دەکات. ئەوروپا پاش داکەوتنی ئەوەبەتە توانای ئەوەی نەما هیچ بکات جگەلەوەی کە کەوتە بانگەشەکردن بۆ جیابوونەوە لە کۆلۆنیە کۆنەکانی. دواتر بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانیشی کەوتە ناو جەمسەرە نوێکانی هێز لە جیهانا (لێرە مەبەست دوو جەمسەرە ئایدیۆلۆژییەکەی پاش جەنگە: بلۆکی سۆسیالیزم و بلۆکی سەرمایەداری کە دواتر پەیمانی وارشە و ناتۆی لێدروستبوو). ئەوروپا لەنێوان دوو جەمسەرەکە، تەنیا یادەوەرییەك بوو، لەکاتێکدا ئێستاش هەر خۆی وانیشاندەدات کە ئایندەی هەیە. لێرە نانسی بەڕاشکاوی ئەوە بە بیرلێکردنەوە دەخاتەڕوو کە ئەوروپا هەمیشە بانگەشەی ئایندەبوونی خۆی کردووە. هەرچی ئێستایە ئەوروپا لە دەزێکی تردایە: ئەوروپا هاوردەیە نەك هەناردە. هاوردەیە، لە تەنیا شتێك ناهێنێت، کە پێشتر کردویەتی، پێش هەموو شتێك دانیشتوان هاوردەدەکات(ئیستیراد)-ئێمەش بە نانسی شتێکی نوێ نییە، بەڵام خەرایە-. ئەوروپا کە هەناردەی(تەسدیر) ملمانێ و کێشەی

ژینگەیی دەکردە دەرەوەی سنوورەکانی خۆی، هەنووکە ئەم ئەوروپایە ئەپیدەمیەکی(دەردەکی) ڤایرۆسانە (viral epidemic) هاوردە دەکات. لەمبارەیەوە نانسی پرسیار دەکات کە ئەمە مانای چییە؟ ئەم لایەنە تەنیا پرسیار نییە لەسەر بڵاوبوونەوە. ئەوروپا نێوەندی جیهان نییە، بەڵام بەردەوامە لە گێڕانی ڕۆڵی درێژخایەنی خۆی، ڕۆڵی مۆدێل یان نموونە. جگەلەوە ئەوروپا شوێنی تریش هەیە کە سەرنجڕاکێش بێت، لە ئەوروپا پێیوایە بەجۆرێك لە جۆرەکان پەسەندکراوە، هیچ نەبێت وەك پەناگە(داڵدە) یەك. لێرە دەشێت تەوژمی ڕووکردنە ئەوروپا لە ئەسیا و ئەفریقا و ئەمەریکای لاتینەوە بەنموونە بهێنرێتەوە. ئەوروپای سەرنجڕاکێش و بنکەی ماف و یەکسانی و ئازادی، ڕووبەڕووی پرسیاری قەیرانی پزیشکی بۆتەوە. نانسی لەسەر هەقە کە پێیوایە، وێنەیەکی ئایدیالیستی لەسەر ئەوروپا هەیە کە شوێنی داد، زانست، دێمۆکراسیەت، جوانی و خۆشگوزەرانییە. ئەمانە وادەکەن ئارەزووەکانی ئەوانیتر بەلای ئەوروپا ڕابکێشرێت. دەرگای ئەوروپا لەسەر پشتە، بەڵام ئەمە ئەوانە ناگرێتەوە کە توانای کڕینی ئارەزووەکانیان نییە. شتێکی سەرسامکەر نییە کە ڤایرۆس بێتە بەینەوە. ئەوەش هەر سەرسامکەر نییە کە ئەم ڤایرۆسە لە ئەوروپا لەچاو شوێنی ڕاستەقینەی خۆی پەریشانیەکی گەورە دروستکردووە. ئەوەتا دەبینین کە چین توانیویەتی سیستەمێك سەبارەت بە بازاڕ و نەخۆشی دابمەزرێنێت. بەس ئەمە کوا لە ئەوروپا بوونی هەیە؟ ئەوروپا کە لەژێرسایەی ستەمی کۆرۆنا لە دۆخێکی پەشێوی ڕۆژێیدایە دژواری لە خۆگونجاندن دروستکردووە. هەرچی ئەمەریکایە نە چینە و نەش ئەوروپا. ئەمەریکا بەپێچەوانەوە، نانسی وتەنی، لە گەشەگیرییدابوو کە دواتر لەمە و لە توانا ناجێگیریەکەی لە بڕیاردان پاشگەزبۆوە. لێرە نانسی وێنەیەکی تر لەسەر ئەوروپا دروستدەکات: ئەوروپا هەمیشە هەوڵیداوە خۆی بدۆزێتەوە. لە گێڕانی بەردەوامیشدایە کەچی جارێ شوێنەکەی دیارینەکردووە.

کاتێك چەقی پاندەمیەکە(پەتاکە) دەستنیشانکرا ئەوروپا بووە ئەو چەقە و وڵاتانی تریش، کە هێشتا لە پاندەمیەکە بەدووربوون، دەرگایان بەڕووی ئەوروپا و چین داخست. بۆیە سەفەرکردن بۆ چین و ئەوروپا بووە سەفەر بۆ شوێنە ترسناکەکان. لەم حاڵەتانەدا لە ئەوروپا"بەدوای ژیانی خۆت ڕابکە"باوە، هەرچی لە شوێنی ترە"پیشانمبە چیت لە ڤایرۆسەکە دروستکرد!" باوە. ئەمە، بەقسەی نانسی، جیاوازی نێوان میراتی ئەمەی ئەوروپایی و ئەوانیترە. بەواتایەکیتر، نانسی جەختلەوەدەکات کە لە ئەوروپا چاوچنۆکی، گومانخوازی و سەرسەختی زۆرتر باوە تا لە شوێنەکانی تری دونیا. ئەمەش میراتی عەقڵگەرایی و بەدبینی ڕەوشتی و ئازادی

ئەوروپاییەکانە کە نانسی دەیبینێت. بە نانسی ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئەمە، ئەوروپاییە کۆنەکان، ژیانی عەقڵیمان بەهەند وەرگرتووە. هەر ئەمەشە هۆکاری زۆر دووبارەکردنەوەی گوزارەی"پێڕەوییە ئاوارتەییەکان"، کە بەکاربردنی تارمای “کارل شمیت”ی(Carl Schmitt) تیادەبینرێتەوە-تیۆریزەکەرێکی دیارە لە بواری تێزی ڕەوشی ئاوارتە.

نانسی بەچوونی شاعیرەکی فەرەنسی میشێل دەگی(Michel Deguy)بەنموونە دەنێتەوە کە لەم دوایە شیعرەکی بەناوی Coronation بڵاوکردۆتەوە، کە لەبرە چەند کەپلەیەکی ئەو شیعرە، نەك تێگەیشتنە کورتەکەی نانسی، دادەڕێژینەوە:کۆرۆناڤایرەس جارێ نیوەیە، پیسی لە پیسەیەوە دێت، سنوری تۆ سنوری منە و یەکتر سنورداردەکەن، گۆملەیە ئابووری لە بەرسەکانا گرژدەبێتەوە، ترامپە قەڵەو دەڵێت لە وەها تێیەکگرتووەکان ڤایرەس نییە، پوتین خوا دەگۆڕێنێتەوە ناو دەستور، مارین لە پان (Marine Le Pen) (سەرۆکی پارتەکی ڕاستڕەوی توندڕەوی فەرەنسییە) بە کلیلە ژەنگاوییەکانی سنورەکان دادەخات، پارتی سەوز پێش هەڵبژاردنەکان قایلبوون، فیلمەکە جیهانگیری سەربەرەوخواردەکاتەوە، ئاسمانی شین لە پەکین شیندەکاتەوە، وشەی ناسین مانا باشەکەی خۆی لەدەستداوە، جیهانگیری و پەتا یەکدەگرنەوە و ناشیانەوێت یەکتر بەردەن، قاچاخچیە لیبیەکان خەریکی موزایەدەن، بەڵام نازەنینەکەم دوودڵ مەبە، هەمووی وەك خۆی لەدێتەوە، شی Xí قەیسەریش پێچە لە ڕۆوتی چینیبوونی خۆی لادەدات…..

پەتای کۆرۆناڤایرەس، لەسەر هەموو ئاستەکان، کاڵایەکی جیهانگیرییە. ئەم پەتایە چاودێرە بەسەر تایبەتمەندی و ئاقارەکانی ئەم جیهانگیرییەوە و دەشیکات بە شتەك کەمتر بێت لە کولتوور و بەهێزتر بێت لە ئابووری و تەکنیك. شیاوە، لەم ئەوروپایە، کار بە گۆڕینی ئەلگۆریتم (Algorithm پرۆسەیەکی هەنگاو بە هەنگاوی ماتماتیکییانەی خواریزمیە بۆ گەیشتن بە دەرئەنجام)بکرێت، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە دەچینە سەردەمەکی نوێوە. واتە ئەوروپا بە گۆڕینی ئەلگۆریتمی خۆی ناشێت پێیوابێت دەچێتە قۆناغەکی تازەوە. ئەمە لەسەرەکی تریشەوە بەو مانایە دێت کە زاڵبوون بەسەر ڤایرەس بەس نییە. گەر توانا سیاسی و تەکنیکییەکان زاڵبوونەکەیان سەلماند، جیهان دەبێت بە گۆڕەپانی پێکدادانەکان. شارستانی ئەوروپا کە چوبووە قۆناغی جێبەجێکردنی ڕەگەزەکانی شارستانیبوونەوە، وائێستا لەژێر زەبری ڤایرەسەکە خەریکە لە شارستانیبوون دەکەوێت. وەحشتناکی تەشەنەی ڤایرەسەکە وەك وەحشتناکی کارگەڕی بڵاودەبێتەوە. ئەمەی ڕوودەدات گێچەڵەکی نابەڵەد نییە کە کەسەکی نەناسراو هەڵیگیرساند بێت. هەروەها

بەرهەمی دەستدرێژی هەندێك نەتەوەش نییە. لەكاتێكدا هێزە ئابوورییە تەکنییەکان مەبەستن. لێرەوە پرسیار لەسەر داهاتووی زانست و ئابووری ئەوروپا لەدایکدەبێت.

هەر تایبەت بەو لایەنەی سەرەوە، ئەم هزرەڤانە فەرەنسییە، ئەوەشمان وەبیردێنێتەوە کە پێشتر، پەتاکان (پاندێمیەکان) وەك سزایەکی یەزدانی دەبینران، هەروەك ئەوەی کە نەخۆشیش، جاران، بەگشتی ماوەیەك وەك شتێك لە دەرەوەی جەستەی کۆمەڵایەتی سەیردەکرا. هەرچی ئێستایە زۆربەی نەخۆشیەکان ناوەکین و بەرهەمی هەلومەرجی ژیان، کوالیتی خواردن و ژەهراویبوونی ژینگەکەمانن. کەوابێت هەروەك نیچە دەڵێت ئەوەی یەزدانی بوو بووە مرۆی، زۆر مرۆیی، تائەوپەڕی مرۆیی (Allzumenschliches/ All Too Human) . بە ئەو مەبەستە نانسی بە بیرکاری فەرەنسی پاسکال Pascal دەگەڕێتەوە،کە ناوبراو تازەگەری بە گوزارەی”مرۆڤ بێ کۆتا مرۆڤ تێدەپەڕێنێت(L’homme dépasse infiniment l’homme)”پێناسەدەکرد، بەڵام ئەگەر مرۆڤ خودی خۆی زیادلەپێویست تێپەڕێنێت، بە ئەوەی بگاتە ئاستی ئەو تێگەیشتنە یەزدانییەی پاسکال بە مرۆڤ هەیبوو، ئەوا مرۆڤ هەرگیز سەرووی خۆی نابێت. لەبڕی ئەوە، نووقمی مرۆیبوونێك دەبێت کە پڕە لەو رووداو و دەزانەی خۆی بەرهەمی هێناوە. بەمە نانسی دەخوازێت چیمان پێبڵێت؟ نایەوێت بڵێت مرۆڤ زۆرتری شایانە وەك لەوەی دەستیکەوتووە؟ لێرە لای پاسکال مرۆڤ دەگاتە چەقی تەوەرەی تیپەڕاندن و بەسەرزاڵبوون. بەپێی نانسی، هەر لەوکاتەوەی بە سروشتی بایەلۆجی ڤایرۆسەکە ئاشنابووین پێداگری لە ئامادەنەبوونی یەزدان هاتەگۆڕێ. نانسی وتەنی، ئێستا ئەوەمان بەدەرکەوت کە چەند سەختە پێناسەکردنی بوونەوەرە زیندوەکان لەچاو ئەوەی پێشتر کردوومانە. ئەوەشمان بەدەرکەوت کە پێناسەکردنی دەسەڵاتی سیاسی لەچاو ئەوەی پێشترکردوومانە چەند دژوارە. هەنووکە تێدەگەین، بە قسەی نانسی، وشەی سیاسەتیژیان(biopolitics) لەم جۆرە دەزانەدا (کۆرۆناڤایرۆس مەبەستە) نەگونجاوە بەکاربردنی. نانسی لەگەڵ تێهەڵکێشردنی ئەم وشەیە نییە بەو هەل و مەرجانەی کۆرۆنا هێناویەتی. هەرگیزیش گومانناکات کە ژیان و سیاسەت بەرەنگارماندەبنەوە. زانینی زانستیشمان پێماندەڵێت کە تەنیا پشت بە هێزی تەکنیکی خۆمان دەبەستین، بەڵام تەکنیکی پووخت بونی نییە و خودی زانینیش نادڵنیایی لەخۆدەگرێت. ئەم نادڵنیاییەی نانسی دەیداتەپاڵ زانست لە تایبەتمەندیەکانی خودی زانستە. کۆرۆنا نادڵنیاییەکەی زانستی دووبارە بیرخستینەوە. ئەوەشی بیرخستینەوە مەرگ هاوڕێی ڤایرۆسەکەیە. مەرگ، کە ئەوروپا پێشتر بە جەنگ و برسیەتی و وێرانکاری کاری بە هەناردەکردنی دەکرد، ئەمئێستا بەهۆی ئەم

پەتایەوە لەگشت جێگایەك چاو□□مانە. لەم ساتەوەختەدا مەرگ لە بەرگی کۆرۆنا خۆیمان نیشاندەدات و دونیایەك ئاماژە لەخۆیڕا پەنهاندەکات. وەکیتریش مەرگ، لەناو خۆشگوزارەنی و ئازادی ئەوروپایی بیرچووب□و□وە، بەهۆی ترسێکەوە کە لەخۆدووبارەکردنەوەدایە ئاوەڵناوی تری بۆخۆی دۆزیەوە: مەرگی پیر و مەرگی گەنج، مەرگی لەش تەندروست و مەرگی لەشی بیمار، لێ کۆرۆنا کەلەبەری نێوان ئاوەڵناوەکانی پ□أکردەوە. بەم چەشنە، هێڵی جیاکارەی نێوان ئاوەڵناوەکان لەژێرناونیشانی کۆرۆنادا بووە مەرگ، مەرگێکی هاوبەش کە نازناوی کۆرۆناڤایرۆسی هەیە.

ڤایرۆسی هاوبەش

پەتای کۆرۆنا مشتومڕی زۆری لێکەوتەوە و ژان- لوك نانسیش یەکێك بوو لەو هزرەڤانانەی ڕۆڵێکی کارای لە فەلسەفەکردن بەسەر پەتاکەوە بینی و ئاقاری مشتومڕەکانیشی بەرەو ئەو جێگەیە برد کە فەلسەفە دەکارێت لەوێندەرێ داڵدە بۆ پرسیارسازی بدۆزێتەوە. وەکیتر هەر ئەوەشە کە فەلسەفە دەیکات، لێناگەڕێت دیاردە و رووداوەکان لە شوێنێکی وەستا و نەگۆڕدا باروبارگە دابنێن. نانسی لەڕێگای ئەم پەتایەوە، بەپشت بەستن بە تێزە فەلسەفییەکانی پێشتری تایبەت بە جیهانگیری، هەڵوەشانەوەی باوەڕ و جڤات (ک□م□□□) دادگایی مێژووی سیاسی ئەوروپا دەکات و واتا و گوزارەکانی ئەم مێژووەش شیتەڵدەکات. لەسەرەتای ئەو نووسینەی ماوەیەك لەمەو بەر بەناوی "" ""communovirus نووسی باس لە هاو□ی□□کی هیندی خۆی دەکات کە پێیوتوە ئەوان لە ماڵەوە قسە لە" کۆمۆنۆڤایرۆس" دەکەن. نانسیش لەخۆی دەپرسێت کە بۆ پێشتر "ئێمە" بیرم□ان لەوە نەکردبوەوە؟ پێناچێت مەبەستی نانسی لە "ئێمە"تەنیا فەرەنسییەکان بێت بگرە گشت ئەوروپاییەکانیشی مەبەستە. بۆ نانسی شتێکی سەرسامکەر و سەرلەبەر ناکۆکئامێزە: ڤایرۆسەکە لە کۆمۆنیزم□communism□و□ دێت. تەنانەت کۆرۆنای ئێستا لەو کۆرۆنا پات□□ی ه□ڤایەتە کۆنەکانی پاشایەتیش بەپیتر دەزانێت. ئەم کۆرۆناڤایرۆسە ،بەپێی بۆچوونی نانسی، هەر لەیەکەم مانایەوە دیارە دەیەوێت چی بکات مادام لە وڵاتێکی گەورەوە دێت کە بە فەرمی ڕژێمەکەی کۆمۆنیستە. شتێکی تەنیا فەرمی نەبوو کاتێك سەرۆك شی جینپینگ Xi Jinping وتی"کارگێڕیکردنی ئێپیدیمیەکی ڤایرۆسانە" نیشانەیە لەسەر باڵایی سێستەمی سۆسیالیستی بە تایبەتمەندی چینییەوە". نانسی بۆئەوەش دەچێت، ئەگەر کۆمۆنیزم، ب□ریتییە لە هەڵوەشانەوەی خاوەنداری تایبەت ئەوا کۆمۆنیزمی چینی، چەند

ساڵەکە، بریتییە لە تێکەڵکردنی خاوەنداری کۆلەکتیڤی دەوڵەتی بە خاوەنداری تاکی (بەدەر لە موڵکایەتی زەوی). ئەم تێکەڵکردنەش ڕێگاخۆشکەربووە بە نەشونمای توانای ئابووری و تەکنیکی چین و دەرکەوتنی رۆڵە جیهانییەکەشی. نانسی وایدەبینێت کە، هەشتا زووە ئەو کۆمەڵگەیەی ئەم تێکەڵکردنە دروستکردووە دەستنیشانبکرێت: واتە بە چ مانایەك کۆمۆنیستە و بە چ مانایەکیش ڤایرەسی خستەناو ڕکابەری تاکییەوە؟ کۆرۆناڤایرەس توانیویەتی توانستی کۆلەکتیڤ و دەوڵەتی چین بسەپێنێت بە ڕادەیەك کە ئێستا چین یارمەتی ئیتالیا و فەرەنسا دەدات. بەبۆچوونی نانسی، ڤایرەسەکە کاریگەری نەکردۆتەسەر دەسەڵاتی ئیستیبدادی چین. شتەکان بەجۆرێك دەردەکەون وەك بڵێی ئەم ڤایرەسە لەکاتێکدا هاتووە کە بەهێزکردنی ئەو کۆمۆنیزمە فەرمییەی مەبەستبووە لە چین هەیە. شتە ناخۆشەکە لێرە ئەوەیە کە ئەمە وادەکات وشەی "کۆمۆنیزم" تەماوی بێت. مارکس ، نانسی وتەنی، زۆر بە ووردی ئەوەی نووسیوە کە خاوەنداری تایبەت بە واتای ونبوونی خاوەنداری کۆلەکتیڤ دێت، لەگەڵ کات خاوەنداری تاکی (ئیندڤیدوال) جێگای هەردووکیان دەگرێتەوە. ئەمە بەو مانایە نایەت کە مارکس مەبەستی ئەوە بووە شمەکەکان بەجۆرێکی تاکانە خاوەنداری دەکرێت(واتە بوونی خاوەنداری تایبەت)، بەڵکو شیاوی ئەوەی تاکەکان خودیخۆیان بن. ناسی جەخت لەوەدەکات کە، مارکس لەم ڕووەوە کات و ئامرازی لەبەردەست نەبووە تا کاری زۆرتر لەم بارەیەوە بکات. هاوکات، نانسی ئەوەش دەڵێت کە مارکس جیهانبینییەکی پەسەندکراوی سەبارەت بە"پڕ پێزەیی کۆمۆنیستی" خستۆتەڕوو. وەکیتریش نانسی لە توێژینەوەکانی تریدا مارکس بە فەیلەسوف نازانێت و بۆ ئەو مەبەستەش ئارگومێنتی خۆی هەیە کە لێرە دەرفەتی گفتوگۆکردنیمان نییە.

دووەم مانای کۆمونەڤایرەس (communovirus) ئەوەیە کە ڤایرەسەکە کۆمۆنیزماندەکات(communize). دەمانخاتە سەر بناغەی یەکسانی (equality) و بە وەرگرتنی هەڵوەستی هاوبەشیش کۆماندەکاتەوە. ئەمە ئەزموونکردنی گۆشەگیریمانە. گەر گۆشەگیریمان بە مانای کەمبوونەوەی پیسبوونی ئەتمەسفێرەش بێت هۆیەکەی کەمبوونەوەی هاتووچۆ و پیشەسازییە. پێشئەوەی قفڵیشبین هەستدەکەین بەهێز قفڵکراین، تەنانەت ئەگەر ئەوە لەبەر خۆشگوزارەرانیشمانبووبێت لە هەر قفڵکراین. هەندێك پێیانوایە سەرمایەداری تەکنەلۆژی لە داڕمان نزیکبۆتەوە، نانسی بۆ ئەوەی ئەمە ڕەتکاتەوە دەڵێت: هەشتا ماومانە لە سروشتی جڤاتەکەمان(کۆمەڵەکەمان) تێبگەین. نانسی وایدەبینێت کە ئێمە ئاژەڵ نیین، هەربۆیە پێویستمان بەیەکبینین و خواردنەوە و سەردانە. دابڕانیشمان لەیەکتر وایکرد ڕۆژەی

پەیوەندییە تەلەفۆنی و نامە ئەلکترۆنییەکانمان بەرزبینەوە. ئەمەش تەنیا لەبەر ترسی لەدەستدانی پەیوەندییەکان بوو. بۆیە نانسی لێرە دەپرسێت ئایا ئێستا لە بارێکی باشترین بۆ بیرکردنەوە لەم کۆمەڵەیە؟ کێشەکە لەوەدایە ڤایرۆسەکە نوێنەرایەتی سەرەکی ئەو کۆمەڵەیە دەکات. لەنێوان مۆدێلی چاودێری و مۆدێلی خۆشگوزەرانیدا ڤایرۆسەکە خاوەنداری هاوبەش common ە. شتێکی باشە، بەپێی نانسی، کۆرۆناڤایرۆس پاڵمان پێوەبنێت بکەوینە پرسیارکردن. هەر بەم مەرجەش دەتوانین بەسەریا زاڵبین ئەگەرنا شیاوە گۆڕانەوەمان بۆ خاڵی دەستپێك. ئێوەمان بیرنەچێت دەبێت ئامادەی ڕووبەڕووبونەوەی پەتای تریش بین.

تێگەیشتنی فەلسەفییانە بۆ ئاوارتە لەنێوان ئاگامبێن و نانسی دا

مایەوە لەم کورتە نووسینە لە ڕووبەرێکی تەسکدا ئەو مشتومڕە فەلسەفییەش بجولێنینەوە کە دوو فەیلەسوفی ئەوروپایی (ئاگامبێن و نانسی) کە-جیا دەکاتەوە. تێگەیشتنی فەلسەفییانەی ئەم دوو فەیلەسوفە بۆ ڕەوشی ئاوارتە (State of exception) تێگەیشتنە بۆ چۆنیەتی کارکردنی هێز و شێوازەکانی ئەم هێزە لە بندەستکردن و گەمارۆدانی ئازادی و مافی تاکەکانی کۆمەڵگا. ئاوارتە دەخەڵك (بارەك، ڕەوشەك) دەنێتە پێشەوە کە مرۆڤەکان لە مرۆییبوونیان دەخات. ئەوەی ئاگامبێن لەیەکەم نووسینی تایبەت بە کۆرۆناڤایرۆس وتی بەرهەمی تەهزرینی فەلسەفی چەندین ساڵەیەتی لەبارەی ڕەوشی ئاوارتەوە کە ڕۆژئاوا ئاشنایە بە بەکاربردنی. پاش بڵاوبوونەوەی یەکەم نووسینی ئاگامبێن بەناوی ““داهێنانی ئەپیدێمییەك”” لە 26/02/2020 وەڵامێکی گازندەئامێزی زۆر ئاراستەی نووسینەکە کرا و یەك لەوانەش ڕوونکردنەوەکەی یەکێکی نانسی بوو لە 27/02/2020 بەناوی””ئاوارتەی ڤایرۆسانە(Viral Exception).

نانسی لەم ڕووکردنەوەیە وایبەدەچێت کە ئاگامبێن هیچ جیاوازیەك لەنێوان کۆرۆناڤایرۆس و ئەنفلاوەنزەیەکی ئاساییدا نابینێتەوە. بەپێی نانسی ئەم هاوڕێ کۆنەی بیریچوەتەوە کە ئەنفلاوەنزەی ئاسای ڤاکسینی هەیە کە کاریگەری خۆی سەلماندووە. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستی بەوەیە ساڵە لەدوای ساڵ لەگەڵ هەڵاوگۆڕانی ڤایرۆسەکە خۆی بگونجێنێت. بەپێی ئەوە، ئەنفلاوەنزەی ئاسای حەڵکێکی زۆر دەکوژێت لەکاتێکدا کۆرۆناڤایرۆس، کە ڤاکسینی بۆ دروستنەکراوە، لەتوانایدایە ژمارەیەکی زۆر لەوە زۆرتر بکوژێت! ئاگامبێن وایدەبینێت کە حکومەتەکان کەڵك لە هەموو جۆرە بەهانەیەك دەبیننەوە تا ڕەوشی ئاوارتە پیادەبکەن، بەڵام ئاگامبێن، بەبۆچوونی نانسی، سەرنجی ئەوە نادات کە ئاوارتە بووەتە ڕێسا لە

جیهانێك كە پەیوەندییە تەكنیكییەكان بە هەموو چەشنەكانیەوە (جوانەوە، هەموو جۆرەكانی گوازتنەوە، پیتاندن و بڵاوبوونەوەی مادەكان و شتیتریش) چڕییەكی نادیارە و بەهەمان نەشونمای دانیشتوانیش لە زیادبووندایە. تەنانەت لە وڵاتە دەوڵەمەندەكانیشا ئەم زیادییە لە ژمارەی دانیشتوان تەمەن درێژی لەخۆدەگرێت كە ئەوەش بە مانای زۆربوونی بەساڵاچووان دێت و بەگشتی ئەمەش بەمانای ئەوە دێت كە زۆرێك لە بەردەم مەترسیدان.
نانسی بە ئاگامبێن دەڵێت كە پێویستە وریابین ئامانجی هەڵە نەپێكین: گومانی ناوەت گەر بڵێین گشت شارستانییەكەمان ئەمڕۆ لەژێرپرسیارە و جۆرێكیش لە ئاوارتەی ڤایرۆسانە- بایۆلۆژیی، زانستی كۆمپیوتەرانە، كولتووریی- دروستكەری پاندەمییە. لەم بەینەدا حكومەتەكان هیچ نیین جگەلەوەی كە بكوژێكی نەفرەتئامێزن و لەمەخستنە سەریشیان مانۆڕێكی لادانە تا پەرچەكردارییەكی سیاسی.
وتمان كە جۆرجیۆ هاوڕێیەكی دێرینە. هەروەها ئەوەش دەڵێت كە داوای بەخشیندەكات كە لەبەرە یادەوەرییەكی شەخسی دەخاتەڕوو: پێش سی ساڵێك لەمەوبەر پزیشكەكان پێیانوتم پێویستم بەوەیە دڵ دانەم. جۆرجیۆ ئاگامبێن یەكێك بوو لەو چەند كەسە كەمەی پێیوتم كە گوێ لە دكتۆرەكان نەگرم. گەر گوێم لە ئاگامبێن بگرتایە ئێستا مردبووم. شیاوە هەڵەكردن. ئەوەش دەڵێم كە جۆرجیۆ لەگەڵ ئەوەشدا رۆحێكی پاك و میهرەبانە و مرۆڤ دەكارێت وەك ئاوارتەیەك –وەك ئیزپەرێك as exceptional – پێناسەیبكات

ژێردەر: ژان- لوك نانسی سەبارەت بە كۆرۆناڤایرۆس زۆرێك گفتوگۆی فەلسەفی هێناوەتەپێش كە شایانی تێڕامان و ئاوڕدانەوەن كە لەم نووسینە بە مشتومڕكردن كەڵكیان لێوەرگیراوە: لەژێرناونیشانی”” فەلسەفەكردن لە كاتی ئەپیدەمی “”(Philosopher en temps d’épidémie) ، كە دوو بابەتی سەرەكی لەخۆدەگرێت یەكێكیان”” ڤایرۆسێكی فرە مرۆیی”" (Un trop humain virus) لە 17/03/2020 بڵاوكراوەتەوە و ئەویتر””خراپە و هێز” (Le mal, la puissance) لە07/04/2020 بڵاوكراوەتەوە. وەڵامێك بەناوی””ئاوارتەی ڤایرۆسانە” (Viral Exception) لە 28/02/2020 ئاڕاستەی نووسینێكی ئاگامبێن كراوە كە بەناوی””داهێنانی ئەپیدەمیەك- درمەنێك-“”لە 27/ 02/2020 بڵاوكراوەتەوە. لە لیبراسیۆنی فەرەنسیش(liberation.fr) لە 24/03/2020 بابەتێكی لەژێرناوی””كۆمەنەڤایرۆس” (Communovirus) نووسیوە. هەروەها ئەو لێدوانەش كە لە 28/03/2020 لە (marianne.net)

بەناوی""پاندێمیەکە دووبار□ بەرھەمھێنانەوەی کەڵێن و دابەشکردنە کۆمەڵایەتییەکانە"" بڵاوکراوەتەوە. بەشێك لە تێکستەکان بە وەرگێڕانی ئینگلیزی ل□ "گ□قاری شیکردنەوەی دەروونی ئەوروپایی"یش بڵاوکراونەتەوە.

ماویەتی...

[بۆ خوێندنەوەی بەشەکانی تری ئەم باسە کلیکی ئێر□ بکەن ....]

سەردەشت عوسمان ... کاوە جەلال

سەردەشت عوسمان لە بنەڕەتدا زۆرترە لە کەسێتییەکی یاخی کە بە فەرمانی دێسپۆتییانە لەناوبرا. ئەو ھەروەھا کرۆکێکی ش□□ش□گ□□انەی ھەبوو.

سەردەشت عوسمان بە گۆتاری "یەکەمین زەنگی کوشتنم لێیدا" ڕووی دەمی دەکاتە ھاوڕێیانی: "تا ئەو شوێنەی کە ماوین دەبێت قسە بکەین، لەو شوێنەش کە تەمەنمان کۆتایی ھات، با ھاوڕێکەم خاڵێکم بۆ دابنێت و بێتە سەر دێڕێکی نوێ و سەرلەنوێ دەست پێبکاتەوە".

ژیان لای سەردەشت عوسمان بەواتای ھەڵوێست□و□رگرتن، بەرەنگاربوونەوەی جەلادەکان و پێشاندانی ھەقیقەتیان. ئەو نایەوێت چیدی لەسەر بێدادی و وەلاوەنانی چینایەتی بێدەنگ بێت، بۆیە بە دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەی دەبێژێت، زۆر ئاساییە کوڕێکی ھەژاری ئەو وڵاتە ئەڤینداری ھەر کەسێک ببێت کە دڵی گرتوویەتی، جا با کچی بەرپرس یان تەنانەت سەرۆکی ئەو وڵاتە بێت. ئەوجا گەر بەو ھۆیەوە ژیانی کەوتە مەترسییەوە، ئەوا نابێت مەیدانی بەرەنگاری چۆڵ بکات. نەخێر، ئەو دەیەوێت بەدرێژایی تەمەن، یان تا ئەو کاتە کە جەلادەکان لە شارەکەی خۆیدا کۆتایی بە ھەناسەدانی دەھێنن، لەسەر خەبات بەردەوام بێت، لێ ئەوە نەک تەنیا بۆ گەنجانی وڵاتەکەی کە "مردن سادەترین هەڵبژاردنیانە"، بەڵکو ھەروەھا بۆ ئەوەی گەنجەکان ئیدی "تێبگ□ن" کە شکۆفە پرشنگداری کەی ڕۆژگاری ئەمڕۆ تەنیا رواڵەتە، لە کرۆکدا بە بێدادی و گەمژەیەتیی خێڵەکیانە تەنراوە و ھیچی دیکە نییە جگە لە جەلادسەروەری، کەواتا گەورەترین مەترسییە "بۆ نەوەی داھاتوو". بۆیە سەردەشتی خەباتگێڕ پێشتری بە مردن

دەدات تا برا بچوکەکەی، کەواتە زارۆکان، لەم ڕۆژگارە پڕستەم و بێدادە ڕزگار بکرێن.
سەردەشت عوسمان خۆی وەک کردارنوێنی نێو کاروانێکی خەبات دەبینێت، لێرەشدا ئێمە بە کرۆکێکی ش□شگێڕیانەی ئەو دەگەین: گەر جەلادەکان لەناویان برد، ئەوا پاشان ئەرکی هاوڕێی خەباتگێڕ ئەوەیە کە "نوقتە"یەک بۆ ئەوی ژیان لێسەنراو دابنێت، لێ پاشان بچێتە سەری دێڕ، تاکو لەنوێوە "دەستپێبکاتەوە"، کە گومانی تێدا نییە لەبەر ئەوەی "هاوڕێیە"، ئەوا لکێکی کاروانەکەیە و ئەمەش بەواتای، کە ئەوی هاوڕێ بە شێوازێکی خۆیی درێژە بە خەبات دەدات. ئێمە لێرە کاروانی خەباتی پارتایەتیمان نییە، گەنجانی "هەڵوەستاو"مان هەن ڕوو بەڕووی جەلادەکان.

ئەم هەڵوێست□ ش□شگێڕییەی سەردەشت عوسمان تەواو دژبەری شێوە خەباتی سوننەگەرایانەی کوردییە، واتا ئەو جیهانبینییە کە هەر خەباتگێڕێکی سوننەگەرا بەبێ ئاگایی ئەو نوقتەیە و هیچ نوقتەیەک بە سکاڵا و سرودی شەهیدان بەردەوام دەبێت، کەواتە کرداری پچڕاندن ناناسێت. لێ سەردەشت عوسمان بە پێچەوانەوە داوای سەری دێڕێکی نوێ ی خۆیی لە هاوڕێیان دەکات کە گەرەکە لێوەی "دەستپێبکرێتەوە". ئاخر چۆن لە ڕێزماندا ڕستە هەمیشە بە نوقتە کۆتایی پێدەێت، بە هەمان شێوە لەم خەباتەی نێو کردەکێتییەکی بێداد و جەلادسەروەریدا پچڕاندنی پەیوەندی و دەستپێکردنەوەمان هەیە.

گومانی تێدا نییە کە لە دەستپێکردنەوەدا هاوکات لەبیرنەبردنەوەی خەباتگێڕانی کوژراو هەڵوێستێکە کە ناخی هاوخەباتانی ئەوانی تەنیوە. ئاخر خەباتگێڕانی زیندوو دوای هەر کارەساتێک هەڵوێستە دەکەن، ئەوەش بە دانانی نوقتەیەک و ڕۆیشتنی بوێرانی□ ب□رەو سەری دێڕ: سەرەتایەکی نوێ، ئەوە بێگومان ل□ نێو کاروانەکەدا، چونکە ئەو لاپەڕەیە هەڵنەدراوەتەوە، لەبیرنەبراوەتەوە، نەسڕراوەتەوە، یان هیچ نەبێت بە فرمێسکی شین و شەپۆڕ کاڵنەکراوەتەوە، بەڵکو هاوخەباتگێڕ بە دانانی نوقتەی ئاگامەندانە هێشتا لەوێیە، هێندە نەبێت کە ئاگامەندانە لە سەری دێڕەوە دەستی پێکردۆ"تەوە"، کە ئاشکرایە لەبەر ئەوەی نوقتەدانەرێکی ئاگامەندە، ئەوا لە یادوەریی خۆیدا هەر هاوڕێیەکی بەناهەقکوژراوی بەرز ڕاگرتووە.

لێ بێدادی و ک□ل□پووچی تەنیا ڕوویەکی ڕیالێتییە تاڵەکەی وڵاتی سەردەشت عوسمانن. هەموو ڕیالێتییە تاڵەکان هەمیشە ز□ب□ر□کی جددین، لێرەشدا هەقیقەتیان بەڕووني پێشانی گەل دراوە و بەو ڕێیەوە داوا لە خودی گەل کراوە ئەو هەقیقەتە قبووڵ بکات. لێ وڵاتەکەی سەردەشت

عوسمان بە پێچەوانەوە مەهزەلەییە، هەروەک ببێژین، بووە بە وڵاتی تەراتێنی چێیت و چەکلێکان، چونکە بەڕوالەت دەسەڵاتدارییەکی هەیە کە گۆیا بە دەنگی گەل دامەزراوە، لێ لە کرۆکدا باندگەلی مافیایی بە ترس و تۆقاندن حوکمی دەکەن، تەنانەت لە نەویانەوە دەسەڵاتدارانی بکوژ و کەللەپووچ زیتبوونەتەوە کە شانازییەکانیان بە سیمبۆلی "جامەدانی"یەوە هەندەی دی کەللەپووچ و فریودەر-فریودراوی کردوون.

بۆیە خەباتگێڕانی کاروانەکەی سەردەشت عوسمان ئەرکی گرانتریان کەوتەتە ئەستۆ، چونکە ئەوان دەبێت هاوکات لە هەر بەرەنگاربوونەوەیەکدا سەرلەنوێ بیری جەلادەکانی بخەنەوە کە ئەوان فیگوری ڕزگاریخوازی نین، بەڵکو ئەوە "باوک و براکانی" ئەوانی خەباتگێڕ بوون یان بەگشتی وڵاتخوازان بوون کە خۆیان لە پێناوی ڕزگاریدا بەکوشت دا، پاشان جەلادەکان بە فێڵ و تەڵەکەبازی هاتنە سەر سفرەی حازر و دەستیان کرد بە خواردنی بەری ڕەنجی ئەوان، بەڵێ تەنانەت لە نەویانەوە سەرۆک جاش زیت بەوە و داوای سەرۆکایەتیی بە ڕەوای خۆی دانا – چونکە گۆیا پێشمەرگە بووە! بۆیە ڕوخساری جددیی سەردەشت عوسمان هاوکات نەرمە زەردەخەنەیەکی تێدا نیشتووە. تەنانەت پێش کوشتنی بە فەرمانی باڵا پێدەچێت زۆر تاڵ پێکەنیبێت. سەرەڕای ئەوە هەل لەدەستنادات کە بە وەسەتەک ڕووی زاری بکاتە "هاوڕێیان"ی و پێیان ببێژێت: هاوڕێیان "من کاتم هات بڕۆم، بەڵام … نووسینەکانم لەیاد نەکەن، میللەتەکەم لەبیر نەکەن، پێیان بڵێن نەرۆتان دیت، چۆن من دوای سەران نەرەم هات، پێیان بڵێن لەباتی گوڵ تەرۆریست و دیکتاتۆر لەم وڵاتەدا گەشە ئەکات (…). من بە ئەوە خۆم ئەکەم بە قوربانی، سەریش دانانەوێنم، ڕاستییەکان هەر ئەدرکێنم، من سووتەمەنی میللەتەکەمم، مرۆڤ ئەڕوات، بەڵام خاك زیندووە، من یەك سەردەشتم، رۆژیك یەت هەموو میللەت ئەبێتە سەردەشت و سەران، من بادینیم، من سەرانیم، من هەورامیم، من موسلمانم، من مەسیحیم، من ئیزیدیم، من کاکەیم، من نووسەرەکی خاوەن قەلەمی کوردم …".

سەرچاوەکان

سەردەشت عوسمان:

- وا من ڕۆیشتم
- یەکەمین زەنگی کوشتنم لێیدا
- نە سەرۆك خوایە نە کچەکەی
- من عاشقی کچەکەی بارزانیم

پێکڕا لە “کوردستانپۆست” داگیراون.

ئەدەبی کلاسیك/ ئەدەبی نەفرەتلێکراو … عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

1/1

(رێباز، المنهج، میتۆد) کۆمەڵێك پرنسیب و بیروڕای هارمۆنی پێکەوە هەڵکردووی بیریارێك، یان فەیلەسوفێك، یان قوتابخانەیەکە لە بوارە جیاوازەکاندا، بۆ گەیشتن بە ئەنجامی خوازراو.. بەڵام ئەوەی رێبازی ئەدەبی لە ئەوانیدیکە جیا دەکاتەوە، ئەوەیە کە ناشێ داهێنەرانی ئەدەبی لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا قەتیس بکەین، چونکە ئەدەب (وەك داهێنان) هەمیشە خۆی بە سەر رێبازە ئەدەبییە باوەکاندا دەسەپێنێت و پانتاییەکانیان بەرفرەوان دەکات و دەرگاکانیان بەرەو زیندەگی دەکاتەوە، بەو مانایەش رێبازی ئەدەبی ئەو کاتە دەبێتە جێگای گفتوگۆ و دانووستاندنی فرە رەهەند و بە سوود، کە بشێ لە بەرژەوەندی پێکهاتە هونەرییەکاندا خۆی بنوێنێ، بە دیوەکەی دیکەش دەمەوێ بڵێم هەموو رێبازێکی داهێنەرانە توانای ئیزافەکردن و نوێکردنەوەی هەیە، هەر تەنها لە سنوری دووبارەکردنەوە و لاسایکردنەوەدا گیر ناخوات.

رێبازی کلاسیك classicisme□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□ *(□□□□□ □ □□□□□□□)* □□□□□□ □ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□ □□□□ □ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ *(□1515-□1610)* لە ئەوروپا برەوی سەندووە.* هەندێ لە رەخنەگران بنچینە هونەرییەکانی ئەو ئەدەبە لە دراما و تراجیدیادا دەبیننەوە، بۆیە یاسا و رێسا و خەسڵەتەکانی بە (ئەرستۆ 384-322) یۆنانی و قەسیدەکەی شاعیری رۆمانی (هۆراس) دەبەستنەوە. بێگومان کلاسیك بە زۆر مانا بە کار هاتووە، وەکو ئەدەبی کۆن، ئەدەبی خوێندەواری بەرز، ئەدەبێك داهێنانی تێدا بێت، ئەدەبێك بێتە هۆی لاسایی کردنەوە، ئەدەبێك بێتە قوتابخانە.. بەو مانایەش زاراوەی کلاسیك زاراوەیەکی کراوەیە،

نووسەری لاتینی (ئۆلۆس گیلیۆس)* یەکەم کەس بوو، کە لە سەدەی دووەمی زایینی ئەو زاراوەیەی بە دژی ئەدەبی (شەعبی/ ئەدەبی زارەکی) بە کار هێناوە.*

رەنگە بتوانین بڵێین ئەدەبی کلاسیك سەرەڕای بڵاوبوونەوەی وەك ئەدەبێکی بە (ساڵاچوو) کەچی ناشێ لە کات و شوێنی دیاریکراو و کۆمەڵێك تایبەتمەندی دیاریکراو بەندی بکەین، چونکە بەشێکی زۆری ئەدەبی کلاسیك هەموو ئەو بەرهەمە ئیبداعی و جوانانە دەگرێتەوە، کە وێڕای ئەوەی ساڵانێکی درێژیان بەسەردا تێپەڕیووە، کەچی ئێستایشی لەگەڵدا بێت خوێنەرانێکی زۆریان لە دەوری خۆیان کۆ کردۆتەوە. بەڵام لەبەر ئەوەی ئەدەبی کلاسیك دژ بە ئەدەبی شەعبی هاتۆتە ناوەوە، یان لەبەر ئەوەی دژ بە سیستم و ئاکار و نۆرم و پێوانە باوەکان کاری کردووە، بۆیە جوانی ئەو ئەدەبە بە چینی باڵا و ئەرستۆکراتەوە لکێنراوە!

ئەرستۆ عەقڵ وەك بنەما و پێوانەی فەلسەفەی جوانیی ئەدەب بەرجەستە دەکات، لەسەر ئەو بنەمایە ئەوە عەقڵ و ڕۆشنبیرییە، پەیامی کۆمەڵایەتی ئەدیب و شاعیر دیاری دەکات و خۆشی و سوود یەك دەخات، هەر بەو مانایەش ئەرستۆ پێیوایە ئەدەب بۆ هەمووان نییە، بەڵکو بۆ دەستەیەکی دیاریکراوی ڕۆشنبیرە، تەنها ئەو دەستەیەیە لە هونەر و جوانی شیعر دەگەن، لەو خاڵەوە رەخنەگران ئەدەبی کلاسیك بە دژی ئەدەبی شەعبی ناو دەبەن. بایەخی ئەو خاڵەش راستەوخۆ پەیوەستە بە گرنگیدانی ئەرستۆ بە فۆرم و شێواز لە لایەك و روونی و جوانی و گوزارشتکردن لەلایەکی دیکەوە… جگە لەوەش هەمیشە ئەرستۆ جەختی لە سوودی ئەدەب و هونەر کردۆتەوە، سوودی ئەدەب و هونەریش لای ئەرستۆ ئەوەیە، کە چێژ و خۆشیمان پێببەخشێت! بە بڕوای ئەرستۆ هەموو ئەوانەش لە ڕێگای فێربوون و پیشەکارییەوە دێتە دی، فێربوون و پیشەکاریش پشت بە ئیلهام و بەهرە دەبەستێت.

بە کورتی دەتوانین بڵێین ئەدەبی کلاسیك، لە دید و تێڕوانینی ئەدەبی گریکییەوە هەڵقوڵاوە، بە دژی ئەدەبی شەعبی و کۆی وێناکردن و دابونەریت و ئاکارە باوەکان دەوەستێ و بە دەستەیەکی دیاریکراوەوە دەلکێت.. وەك دەزانین ئەدەبی یۆنانی بە هەموو ژانرەکانییەوە هەر لە رەخنەی ئەدەبی و ئەفسانەوە تا دەگاتە شیعر و شانۆوە بە (پەیگانیزم) بتپەرستییەوە بەندە، کەواتە ئەدەبی کلاسیك سەر بە پەیگانیزمی یونانییە، دواتر ڕۆمانییەکان دێن و هەموو ئەو بەها ئەدەبییانە لە یۆنانییەکانەوە وەردەگرن. دەمەوێ لە کۆی ئەو قسانەوە بڵێم ئەرستۆ وەك چۆن بە دامەزرێنەری بنەماکانی تیۆری ژانرە ئەدەبیەکان ناسراوە، بە هەمان شێوە بە دامەزرێنەری ئەدەبی کلاسیکیش دەژمێردرێت، بە دیوەکەی دیکەش ئەدەبی

كلاسيك لەبەر ئەوەی بە ئەدەبی چین و دەستەیەك دادەنرێت، كە دژی كۆ و دابونەریت و نۆرمە باوەكان وەستاوە، بۆیە دەشێ وەك ئەدەبێكی نەفرەتلێكراو تەماشای بكەین.

1/2

(پاشایەتی) كە بە دەوڵەتی حوكمی رەها ناوبانگی دەركردبوو، جگە لەوەی بۆ مانەوەی گیانی خۆی پارێزگاری لە كۆنەخوازی دەكرد، بە دیوەكەی دیكەش بەردەوام هەوڵی ئەوەی دەدا، دەسەڵاتەكەی لە سامانی دنیایی بێ بەش نەكات! بەو مانایە دەشێ بڵێین هەر لە سەدەی سێزدەوە حكومی پاشایەتی خۆی لە دوو عەقڵی جیاوازەوە دەبینێتەوە، یەكێكیان دەسەڵاتی دەرەبەگایەتی، كە خۆی بە ئایینەوە هەڵدەواسی، ئەویدیكەیان بورژوازیی، كە بە دنیاوە لكاوە. لە پشت عەقڵی دەرەبەگایەتی پەیوەست بە ئایینەوە، ئەدەبی شەعبی وەستا بوو، بەڵام لە دووتوێی عەقڵی بورژوازی دنیایی، ئەدەبی كلاسیكی نەفرەتلێكراو.

كەواتە ئەدەبی نەفرەتلێكراو لەلایەن ئایینەوە ئەدەبێكە، كە بانگەشەی عەقڵ و ئازادی و تاكگەرایی دەكات و هەژموونی ئایینی و دەسەڵاتی نۆرمە ئایینیەكان بە سەر كۆمەڵگادا رەتدەكاتەوە، هەر بەو مانایەش پشت بەستنی ئەدەبی كلاسیك بە نموونە باڵاكانی ئەدەبی یۆنانی و رۆمانی (داستانی ئەلیادە و ئۆدیسە، هۆمیرۆس و شانۆگەرییەكانی سۆفۆكلیس و یۆریبدیس..) و لاسایی كردنەوە و دراسەكردنی بنەما هونەرییەكانیان و دواتر خۆ دادەمەزراند لە سەر بنەما تیۆرییەكانی گەورە فەیلەسوفانی یۆنان و رۆمان (ئەفلاتوون و ئەرستۆ و هۆراس) و بە تایبەتی كتێبی (هونەری گوتار) و (هونەری شیعر)ی ئەرستۆ، هەر تەنها لە هەنگاونان لە ئەدەب و هونەری شەعبییەوە بۆ كلاسیك، كورت ناكرێتەوە! بەڵكو لە پشت ئەو گەشە هونەری و ئەدەبییە، گۆڕانكارییەكی گەورە، لە بیركردنەوە و تێڕوانینی كۆمەڵگای ئەوروپی لە ئارادا بوو، ئەویش تەجاوزكردنی دەرەبەگایەتی و هەنگاونان بوو بەرەو بورژوازیی و سەرمایەداری و سەرمایەداری بازرگانی…

وەك گوتمان لە سەدەی دووەمی زایینییەوە (ئۆلۆس گیلیۆس)* زاراوەی كلاسیكی بە دژی ئەدەبی (زارەكی) بە كار هێنا، بەڵام هەمیشە مەسیحییەكان هەوڵی ئەوەیان دەدا، ئەدەبی كلاسیك ئەو بەها بتپەرستییە لەخۆی دابماڵێت و مۆركی (ئینجیل) و بنەماكانی ئایینی كریستیانی لەخۆ بگرێت، بەڵام نەیانتوانی لەو بارەوە سەركەوتنی تەواو بە دەست بهێنین، چونكە ئەدەبی كلاسیك خۆی لە گەڕانەوە بۆ ئەدەبی گریكی و رۆمانی كۆندا هەڵدەگرتەوە، بنەما سەرەكیەكانی ئەو ئەدەبەش وزەكانی خۆی لە تێڕوانینی بتپەرستییەوە وەرگرتبوو! هەر

لەوێشەوە ئەدیب و رەخنەگرانی ئیتاڵیا لە سەدەی سێزدەی زایینییەوە دوای پەیبردن بەو تێڕوانینە و کارەکانی ئەرستۆ، برەوێکی زۆریان بە ئەدەبی کۆنی یۆنانی دا.

بە دیوەکەی دیکەش نووسەری ئیتاڵی (جیۆڤانی پۆکاچیۆ 1313-1375ز) کە هەموو هەوڵەکانی لە (دیکامیرۆن)دا خۆی دەبینێتەوە: دیکامیرۆن پێکهاتووە لە سەد کورتە چیڕۆکی کورت و لە ماوەی (10) رۆژدا و (10) کەس (حەفت کچ و سێ کوڕی گەنج) کە لە ترسی بڵاوبوونەوەی نەخۆشی کۆلێرا، لە باڵەخانەیەکدا خۆیان حەشار دابوو، ئەو چیڕۆکانە دەگێڕنەوە، جیاوازی ئەو کۆمەڵە چیڕۆکە لەوێدایە، کە پاڵەوانەکانیان هەر تەنها لە چینی باڵا و ئەریستۆکرات نین، بەڵکو خزمەتکارەکانیش رۆڵی پاڵەوانی تێدا دەگێڕن. وەك چۆن سروشتی چیڕۆکەکان شێوەی گاڵتەجاڕی لەخۆ دەگرن، هەر بەو شێوەیەش پۆکاچیۆ کارە ناشیرینەکانی پیاوانی ئایینی ریسوا دەکات. لێرەدا پۆکاشیۆ وەکو (دانتی 1265-1321) بۆ پاڵەوانەکان پەنای نەبردۆتە بەر (رابردوو)، بەڵکو پاڵەوانەکانی لە نموونەی واقیعی (سەردەم)ەکەی خۆی هەڵهێنجاوە.. (ئەو کۆمەڵە چیرۆکە لە لایەن “صالح علمانی” تەرجەمەی زمانی عەرەبی کراوە، ساڵی 2006 لە دەزگای “مەدا” چاپ و بڵاو کراوەتەوە) دواتر پۆکاشیۆ هەموو تەمەنی خۆی بۆ راڤەکردنی کۆمیدیای دانتی تەرخان دەکات، بۆ ئەوەی لەو رێگایەوە لەگەڵ سەردەم بیگونجێنێت.

ئەگەرچی نووسەر و رەخنەگرانی ئەدەبی، رێبازی کلاسیك بە کۆنترین رێبازی ئەدەبی دەستنیشان دەکەن، بەڵام بێگومان ئەدەب و هونەر هەمیشە لە پێش ئەو ناونان و رێبازانەوە بوونی خۆی هەیە، هەمیشە ناونان پشت بە بنەما و سیما دیارەکانی ئەو بوونە دەبەستێت، کە لە پیش ناونانەوە کۆمەڵێك پانتایی جیاواز بۆ خۆی فەراهەم دەکات.

1/3

وەك چۆن لە نێوان رێبازی ئەدەبی و رێبازی رەخنەی ئەدەبی جیاوازی هەیە، بە هەمان شێوەش (شەپۆل- تیار) و (رێباز- منهج)یش جیاوازییان لە نێواندا هەیە، ئەگەر بۆ قسەکردن لە رێبازی ئەدەبی قسە لە رێبازی کلاسیکی و رۆمانسی و واقیعی و رەمزی و بەرناسی و وجودی و عەبەسی… بکەین، ئەوە رێبازەکانی رەخنەی ئەدەبی خۆیان لە رێبازی مێژوویی، کۆمەڵایەتی، دەروونی، ئیستێتیکی… هەڵدەگرنەوە.
بە دیوەکەی دیکەش دەتوانین دوو شێوە لە رێباز دیاری بکەین، رێبازی (ناوەکی) کە خۆی لە وەسفکردن و شیکردنەوەی خودی دەقدا دەدۆزێتەوە، رێبازی (دەرەکی) کە بە مێژووی بەراوردکردنی دەقەکانەوە بەندە. کەچی (شەپۆلی ئەدەبی) خۆی لەو ئاڕاستەیە، یان دیدە، یان فیکرە تیۆرییە رووتەدا دەبینێتەوە، کە رەنگە لە میانی

كۆمەڵێك نەخشە و هێلكاریدا بەجێ بهێنرێت، دواجار دەشێ هەموو ئەوانەش بەرەو (ڕێباز)مان بەرن.

وەك دەزانین سەرەتاكانی ئەدەبی كلاسیك لە ئیتاڵیا چەكەرەی كردووە، سەدەی دوانزە و سێزدە (دانتی) یەكێك بووە، لە رابەرانی ڕێنیسانس و بە ناوبانگترین شاعیری ئیتاڵیا، كە داوای كرد، لە بری زمانی (لاتینی) زمانی (نەتەوە)یی بۆ نووسین بە كار بهێنرێت.* وەك چۆن شاعیر و نووسەری ئیتاڵی (پیتراك 1304-1374) بە یەكەم كەس دەژمێردرێت، كە هەوڵی داوە (زانستی مرۆڤایەتی) رووبەڕووی (لاهوت theology) بكاتەوە و یەكێكیش بوو، لەوانەی كە لەگەڵ دانتی بە هۆی هەڵوێستی سیاسییان لە شارەكەی خۆیان وەدەرنراون. یەكێكی دیكە لەو شاعیرانەی كە دەورێكی باڵای لە بڵاو كردنەوەی هەستی نەتەوەییدا بینی (پۆكاشیۆ) بوو..

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا ئەدەبی كلاسیك لە فڕەنسا پێگەیشت. شاعیری كۆشكی مەلیك (هینری چوارەم)ی فڕەنسا (فرانسوا دو مالێرب 1555-1628ز) بە رابەری ئەو ڕێبازە لە قەڵەم دەدرێت، وەك چۆن هەر یەك لە (كۆرنی 1601-1648) شاعیر و درامانووس و (راسین 1639-1699) شاعیر و شانۆنامە نووس، دوو (قۆناغی جیاواز)ی ئەدەبی كلاسیك، لە فڕەنسا پێكدەهێنن… لێرەدا دەمەوێ لە نێوان شوێنی سەرهەڵدان و شوێنی گەشەكردنی ئەدەبی كلاسیك بڵێم ئەگەر ئیتاڵیا وەك شوێنی سەرهەڵدان، راستەوخۆ لە سەر لاساییكردنەوەی ئەدەبی گریكی وەستا بێت، ئەوە دەشێ وێڕای ئەو پرنسیبە بڕوامان بە جۆرێك لە جیاوازی و هەڵبژاردن هەبێت، ئەویش تێكەڵكردنی پرنسیبی عەقڵە بە پرنسیبی لاساییكردنەوە. بەو مانایەش ئەگەر چەمكی لاساییكردنەوەی ئەرستۆیی بنەما فەلسەفییەكانی ڕێبازی كلاسیك بەرهەم بهێنێت و بە شێوەیەكی گشتی خەسڵەتە هونەرییەكانی پەیوەندی بە (روونی دەربڕین) و (تۆكمەیی پێكهاتەی رستە) و (رەوانبێژی شێواز)ەوە هەبێت، ئەوە لە كۆی ئەو خەسڵەتانە، دەتوانین بایەخی (بابەت) و پشتگوێخستنی (خود) هەڵبگرینەوە؟! بەڵام فڕەنسییەكان لە ڕێگای تێكەڵكردنی پرنسیبەكانی عەقڵ، هەوڵیان داوە سنورەكانی هەست و سۆز و خەیاڵ دەستنیشان بكەن، هەر لەوێشەوە (راسین) دەڵێت: با بە (دڵ بیر بكەینەوە) و (بە عەقڵ هەست بكەین) و (بە خەیاڵ دەرك بكەین).

بە كورتی ئەگەر ئیتاڵییەكان لە سەر ڕێبازی یۆنانییەكان جەختیان لە ڕێبازی كلاسیك كردبێتەوە، ئەوە فڕەنسییەكان بە لای ئەدەبی (لاتینی)دا شكاونەتەوە، هەر لە سەر ئەو بنەمایەش دەشێ پەنجە بۆ خەسڵەتە هونەرییەكانی ئەدەبی كلاسیك لای فڕەنسییەكان درێژ بكەین، كە خۆی لە زاڵبوونی (فۆرم) بەسەر (ناوەڕۆك)دا دەبینێتەوە، هەموو ئەوەش جیاوازی نێوان تیۆری لاساییكردنەوەی ئەرستۆ و پرنسیبەكانی

عەقڵمان نیشان دەدا!! لێرەوەیە (راسین) هەوڵدەدا شانۆی لاتینی بنووسێتەوە، نەك (سۆفۆكلیس)ی گریكی.. بەڵام دەبێ لە بیرمان نەچێت، ئەو كاتە ڕێبازی كلاسیك لە ئەوروپا گەشەی كرد، كە لە هەوڵی گەڵاڵەكردنی بەها مرۆییەكاندا بوو، بەو مانایەش بەشێكی زۆری ناونانی ئەو ئەدەبە راستەوخۆ پەیوەندی بە بەها مرۆییەكان و نەمرییەوە هەیە، دواجار هەر لەوێوە دەتوانین بڵێین ئەدەبی كلاسیك نە شوێن دەناسێ و نە كات و چینێكی دیاریكراوی كۆمەڵایەتی، بە دیوەكەی دیكەش ڕێبازی كلاسیك سەر بە گۆڕانكارییە گەورەكانی شارستانی و دنیای بیركردنەوە و بوارەكانی ئابوری و كۆمەڵایەتی و سیاسییە.

1/4

ڕێبازی كلاسیك هەر لە سەدەی دووەمی زایینی لەلایەك وەك ڕێبازی قوتابخانەیی، یان بنەڕەتی و باڵایی.. و لە لایەكی دیكە وەك ئەدەبێكی ئاڕاستەكراوی دەستە و تاقمێكی ئەرستۆكراتی و پایە بەرز.. خۆی لە رەوانبێژی زمان و هێزی تەعبیركردن و روون و ئاشكرایی دەدۆزێتەوە، بەڵام لە سەردەمی ڕێنیسانسی ئەوروپی ئەدەبی كلاسیك بە هەموو ئەو ئەدەبە دەگوترا، كە خۆی لە بەها مرۆییەكان (خێر) و (راستی) و (جوانی)دا دەبینییەوە! هەمیشە بەها بەرزەكانی مرۆڤایەتیش دەكەونە دەرەوەی شوێن و كات و چینێكی دیاریكراوی كۆمەڵایەتییەوە. بەها مرۆییەكان لە خەسڵەتە سەرەكییەكانی ئەدەبی سەردەمی ڕێنیسانس دەژمێردرێن، لەگەڵ ئەوەشدا ئەدەبی كلاسیك لە سەردەمی ڕێنیسانسدا بە هەمان شێوەی سەردەمی پێشوو، پارێزگاری لە شێواز و رەوانبێژی و هێزی تەعبیركردن و بەرجەستەكردنی سۆز و پەیوەستبوون بە پرنسیبەكانی ئەخلاق و ڕێزگرتن لە نۆرمە كۆمەڵایەتییە باوەكان و بەكارهێنانی بۆ ئامانجی فێربوون.. دەكرد. دەمەوێ بڵێم ئەوەی ئەدەبی كلاسیك لە سەدەی دووەمی زایینی و سەردەمی ڕێنیسانس، جیا دەكاتەوە، جگە لە بەها مرۆییەكان، خۆی لە كەشفكردن و شیكردنەوەی دەروونی مرۆڤ و جەختكردنی شێواز و بابەتگەراییدا دەبینێتەوە، هەموو ئەوانەش پشت بە (رۆشنبیریی) و (پیشەیی بوون) دەبەستێت، ئامانجەكەشی لە چێژی هونەرییدا دەردەكەوێت. هەڵبەتە لە دووبارەكردنەوەی هەموو ئەوانەدا، پرسیاری من ئەوە نییە (ئەدەبی كلاسیزمی كوردی) دەكەوێتە كوێی ئەدەبی كلاسیكەوە؟ بەڵكو دەمەوێ بڵێم ئەگەر بە شێوەیەكی گشتی ریشەی ئەدەبی كلاسیك بە هەموو ژانرەكانییەوە بە دید و بۆچوون و تێڕوانینی بتپەرستی گریكییەوە بەند بێت و ڕۆمانییەكان كۆی ئەو بیروڕا و بەها ئەدەبیانەیان لەوانەوە وەرگرتبێت، ئایا دەتوانین دیدی بتپەرستی لە نێو (ئەدەبی كلاسیزمی كوردی) بەدی بكەین؟

کریستانییەکان لە سەردەمی خۆیان دژی بەهای بتپەرستی بوونە و هەوڵیانداوە ئەدەبی کلاسیك مڵکی ئایینی مەسیحی وەربگرێت، بەڵام هۆی سەرنەکەوتنیان راستەوخۆ پەیوەندی بە هێزی سەرچاوە یۆنانیەکەوە هەبووە!! بەڵام لە بیرمان نەچێ لە سەدەکانی ناوەڕاست (پێش رینیسانس) دەسەڵاتی کلیسا، پیاوانی ئایینی توانیان ئەدەب و هونەر بە گشتی بخەنە ژێر بیروڕایەك کە لەگەڵ کلیسەدا بگونجێ، ئەدەب و هونەرییان ئاڕاستە دەکرد و دەیانویست لە خزمەتی ئایین و پیاوانی ئایینیدا بێت، هەر بۆیە فەیلەسوفانی ئیستێتیکا رایانوایە کە ڕێنیسانس قەڵەمبازێکە بە سەر سەدەکانی ناوەڕاست و بیروڕای کلیسە. رینیسانس هەوڵدانێکی مەزن بوو بۆ رزگار بوون لەو کۆت و پێوەندانەی دەرەبەگایەتی بە سەر نووسەر و هونەرمەنداندا سەپاند بووی..*

شاعیر و رەخنەگری ئینگلیزی (جۆن میلتۆن 1674-1608) یەکێك بوو لەوانەی کە ئایین و کتێبی پیرۆز (ئینجیل)ی بە سەرچاوەی سروش دادەنا و وەك ناوەڕۆکی کارەکانی سوودی زۆری لێوەردەگرتن. بە دیوەکەی دیکەش میلتۆن یەکێك بوو لەو رەخنەگرانەی، کە پێیوابوو ئەدەب بە هەموو ژانرەکانییەوە ئامرازێکە بۆ دنەدان و دنەدانی فیکرەیەکی دیاریکراو، وەك چۆن جەختی لەسەر وەزیفەی سیاسی شیعر دەکردەوە، گیروگرفتە کۆمەڵایەتییەکانیشی بە هەند هەڵدەگرت، بەڵام هەمیشە مەسەلەی چێژی بە نیازێکی ئەخلاقی و جوانیی دەبەستەوە، نەك بە تاقم و چینێکی دیاریکراوەوە.. من دەپرسم ئایا ئەوە هێزی (ئایینی ئیسلام)ە وا دەکات ئەدەبی کلاسیزمی کوردی لە (حوجرە و مزگەوت)ەکانەوە سەر هەڵبدات، یان پەیوەندی بە بێهێزی (ئەدەبی زارەکی کوردیی) و بە بێ ئاگایی و دەرك نەکردنی (چەمکی لاساییکردنەوەی ئەرستۆیی و عەقڵ وەك بنەمایەك بۆ فەلسەفەی جوانی ئەدەب)ەوە هەیە، کە بە بنەما سەرەکییەکانی ئەدەبی کلاسیك دەژمێردرێن؟

بێگومان سەرەتای بەرەوپێشچوونی ئەدەبی کلاسیك لە ئیتاڵیا، لە سەدەی سێزدەمی زایینی دوای پەیبردن بە ئەرستۆ و بنەما گریکییەکان، بە تایبەتی لەسەر دەستی شاعیرانی سەردەمی ڕێنیسانس و دواتر لە فەڕەنسا و ئەڵمانیا و لەسەر دەستی پێشەنگی قوتابخانەی ئینگلیزی (شکسپیر 1564-616ز) گەیشتە ترۆپك. بەڵام لە سەدەی شانزە و حەڤدەی زایینی ئەوە رەخنەگران و رەخنەگرانی فەڕەنسی بوون، توانیان لە ڕێگای کۆمەڵێك تیۆر و پرەنسیبەوە، هێزێکی نوێ بە ئەدەبی کلاسیك ببەخشن! ئەگەرچی وازیان لە چەمکی (لاساییکردنەوە)ی ئەرستۆیی نەهێنا، بەڵام بایەخێکی زۆریان بە عەقڵگەرایی و فیکرەی تاکگەرایی دەدا و توانیان جۆرێك لە هاوگونجان لە نێوان

بابەتگەرایی بنبەستی کلاسیکی کۆن و خودگەرایی پەڕگیری ڕۆمانسیی دروست بکەن. یەکێك لەو ڕەخنەگرانە، ڕەخنەگری فڕەنسی (نیکۆلا بوالۆ 1636-1711)* بوو، کە توانی جەخت لە یەکێتی (بابەت) و (شوێن) و (کات) بکاتەوە و بنەغەکانی ئەدەبی کلاسیك نوێ بکاتەوە. هەر لەوێشەوە قوتابخانەیەکی جیاواز لە زۆر ڕووەوە بە ناوی نیوکلاسیك (Neo classical) هاتە ئاراوە.

سەرچاوە و پەراوێز:

*- مێژوونووسان مێژووی گەلانی ئەوروپا بەسەر سێ چاخ دابەش دەکەن، یەکەم، چاخی کلاسیکی دێرین (سەردەمی دەسەڵاتدارییەتی گریك و ڕۆمان، کە پێش لە دایکبوونی مەسیح دەگرێتەوە). هەندێ وای دەبینین کە ئەدەبیاتی ئەو سەردەمە (سەردەمی یۆنان و ڕۆمانی دێرین) کلاسیزمی کۆنە، ئەو کلاسیکەی دواتری ئەوروپا بە کلاسیزمی نوێ دادەنێن. دووەم، چاخەکانی ناوەڕاست، کە بە سەردەمێکی زۆر تاریك دەژمێردرێت لە ئەوروپادا، لەگەڵ بڵاوبوونەوەی مەسیحییەت بە ئەوروپادا دەست پێدەکات تا کۆتایی سەدەی 16م. بە سەر دوو قۆناغ دابەش دەکرێت: یەکەم چاخەکانی ناوەڕاستی بەرایی، واتە پێش ڕێنیسانس، کە دەسەڵات و بۆچوونی کەنیسە تێیدا باڵا دەست بوو، لەگەڵ هەرچی بینینێکی میتافیزیکیانە و ئاخیرەتپەرستانە و فەرامۆشکردنی دنیا. دووەم، چاخەکانی ناوەڕاستی دواتر (سەردەمی ڕێنیسانس، واتە ماوەی سەدەی 15 و 16ز) کە بیرکردنەوەی زانستی و میتۆدباوەڕی و دنیاباوەڕی سەر هەڵدەدەن. سێیەم، چاخی نوێ، بە بۆچوونی ئارنۆڵد هاوزەر، خاڵی گۆڕانی راستەقینەیە، واتە "چاخی نوێ" تەنیا لەگەڵ هاتنی سەدەی هەژدەمەوە (لەگەڵ هاتنی سەردەمی ڕۆشنگەرییەوە) دەست پێدەکات. سەردەمی ڕێبازی کلاسیزم (چاخەکانی ناوەڕاست تا ڕێنیسانس، لە دوای بڵاوبوونەوەی مەسیحییەتەوە تا کۆتایی سەدەی 16ز) لە بواری سیستمی سیاسییەوە بە قۆناغی هیراشی (بتپەرستی) دەناسرێتەوە، لە بواری فەرمانرەوایەتیدا بە پاشایەتی لە باوکەوە بۆ کوڕ دادەنرێت… حکومەت زۆر توندڕەوانە فەرمانڕەوا بوو. پاشا، کە خودا مافی دەسەڵاتی پێدابوو فەرمانڕەوای موتڵەق بوو. خۆشەویستی وڵات دەبووایە تێکەڵ بێت بە خۆشەویستی بۆ پاشا، دروشمی هەموو کەسێك ئەوە بوو یەك قانوون، یەك ئایین، یەك پاشا… کلاسیزم ئەو دەستورانەی بە موتڵەق دادەنا و نەدەبووایە لێی لابدرێت.

*- بزوتنەوەی ڕێنیسانس لە ماوەی سەدەی 15 و 16 ڕۆڵێکی مەزنی بینی لە بەرەوپێشبردنی ڕێبازی کلاسیزم، وەك چۆن بزوتنەوەی هیومانیستەکان لە سەدەی 15 ڕوویەکی گەشی بزوتنەوەی ڕێنیسانس بوو.

▪ – لە ناوەڕاستی سەدەی شانزە کۆمەڵێك ئەدیب و نووسەری ڕۆشنبیر لە فڕەنسا دەرکەوتن و داوای لاساییکردنەوە و فێربوونی بنەماکانی ئەدەبی کۆنییان دەکرد و پێیان دەگوتن (پلێیاد- لەپلەییاد: ناوی حەوت کچی ئەتڵەس بوو، ئەو حەوت کچە لە نائومێدی خۆیان دەکوژن و دەبنە ئەستێرە).

*- نووسەری ڕۆمانی لە کتێبی (شەوانی ئەتیکا) ئەو زاراوەیەی بە کار هێناوە. بروانە ڕێبازە ئەدەبییەکان، ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە فڕەنسییەوە د. فەرهاد پیرباڵ، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئاراس، هەولێر 2004، ل15-16.

*- المذاهب الأدبیه من الکلاسیکیه إلی العبپیه، د. نبیل راغب – مکتبه مصر – القاهره.

*- گیلیۆس ئەو توێژەرە ڕۆمییە نووسەرانی بەسەر دوو گروپ دابەش کردووە، نووسەرانی کلاسیك و نووسەرانی عەوام، بەو نووسەرانەی دەگوت کلاسیك کە بەرهەمەکانیان شایستەی خوێندنەوەی چینە باڵاکانی کۆمەڵ بوایە، بەرە بەرە ئەو سیفەتە مانایەکی فرەوانتری پەیدا کرد و بە بەرهەمێك دەگوترا کە شایستەی وتنەوە بوایە لە پۆلەکاندا و بۆ پەروەردەی جەوانان بشیابایە. قوتابخانە ئەدەبییەکان، نووسینی (ڕەزا سەید حسەینی) وەرگێڕانی لە فارسییەوە: حەمە کەریم عارف، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، 2006، ل18.

*- یەکێك لە دەستکەوتەکانی سەردەمی رینیسانس دروستبوونی دەوڵەت-نەتەوە بوو، واتە دروستبوونی دەوڵەت لە سەر بنچینەی نەتەوە. ئەوە وای کرد زمانی لاتینی کە زمانی نووسینی زۆربەی نەتەوەکانی ئەوروپا بوو، وردە وردە بداتە پاش و زمانی نەتەوەکان برەو بسێنێت و هەر نەتەوەیەك زمان و ڕۆشنبیریی نەتەوەیی خۆی ببوژێنێتەوە.

*- بروانە ڕێبازە ئەدەبییەکان، ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە فەرەنسییەوە د. فەرهاد پیرباڵ.. ل21-22.

*- خاوەنی کتێبی (هونەری شیعر)ە لەو کتێبەدا قسە لە کەلەپوری کلاسیك و بە تایبەتی بیروڕاکانی ئەرستۆ، وەك چۆن مەسەلەی (حسی سەلیم Common Sense) دەوروژێنێ و ئەو زاراوەیە یەکێك بووە لە نموونە باڵاکانی داهێنەرانی ئەو کات، لەلایەکی دیکە بوالۆ پێیوابوو دەبێ شاعیر فێری ئەوە بێت، کە بە پێی ڕێساکانی عەقڵ بنووسێت، بۆ ئەوەی بتوانێ دەرك بە حسی سەلیم بکات، ئەوەش دەبێ لە ڕێگای دوورکەوتنەوە لە درێژدادری و دووبارەکردنەوە مەیسەر بکات، وەك چۆن

دەیگوت پێویستە لە سەر شاعیر عەقڵی خۆی لە بارەی سروشتەوە بەکار بهێنێت، ئەوەش یەکێك بوو لەو پرنسیبانەی کە بە شێوەیەکی گشتی کلاسیزمی نوێ بانگەشەی بۆ دەکرد، بە دیوەکەی دیکەش جەخت لە سروشتی ناوەکی و هەستە ناوەکییەکانی مرۆڤ بکاتەوە، هەموو ئەوانەش لە ڕێگای حسی سەلیمەوە بەجێ دەهێنرێت، وەك ئەوەی بوالۆ قسەی لێ کردبوو. بۆ زێتر شارەزایی بروانە ئینتەرنێت: أ.د أحمد صقر – کلیه الآداب – جامعه الإسکندریه.

یوڤال نوح هەراری لە بارەی کوڤید-19: گەورەترین مەترسی خودی ڤایرۆسەکە خۆی نییە

دەکرێ قەیرانەکە ببێتە خاڵی وەرچەرخان بۆ کۆمەڵگا. ئێمە ئێستا کامە ڕێگا دەگرینەبەر؟ پرۆفیسۆر یوڤال نوح هەراری، کە کۆمپانیایەکی یەك ملیۆن دۆلاری بەخشیوەتە ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی، ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە چۆن ئەو بڕیارانەی ئێمە لە ئەمڕۆدا دروستی دەکەین لە بارەی کوڤید-19 داهاتوومان دەگۆڕێت.

وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: دیار عەزیز شەریف

دی دەبلیو: پرۆفیسۆر هەراری، ئێمە لە ناوەڕاستی ئەو پەتا جیهانییە داین. چ شتێك زۆرترین لایەنی مەشکی تۆی بەخۆیەوە سەرقاڵ کردووە لە بارەی ئەوەی وا دەبینین جیهان چ گۆڕانکارییەکی بەسەردادێت؟

یۆڤال نوح هەراری: من پێموایە گەورەترین مەترسی خودی ڤایرۆسەکە خۆی نییە. مرۆڤایەتی تەواوی مەعریفەی زانستی و ئەو ئامرازە تەکنەلۆژیانەی لە بەردەست دایە بۆ ئەوەی بەسەر ڤایرۆسەکەدا زاڵ ببێت. کێشە راستەقینە گەورەکە شەیتانەکانی ناوەوەمان، رق و کینەمان و، چاوچنۆکی و دواکەوتوویەکەمانە. من دەترسم کە خەڵك کاردانەوەی لە بەرامبەر ئەم قەیرانە بەشێوەی هاریکاری جیهانی نەبێت، بەڵکو بە رقلێبوونەوە، سەرکۆنەکردنی وڵاتانی تر،

سەرزەنشتکردنی کەمایەتییە ئیتنیکی و ئایینییەکان بێت.
بەڵام بەو ئومێدەم کە ئەمە بتوانین هاوسۆزیمان پێشبخەین، نەوەك رق و کینەمان، بەشێوەی هاوکاریی جیهانی کاردانەوەمان لە بەرامبەری هەبێت، کە سەخاوەت و بەخشینمان پێشدەخات بە یارمەتیدانی ئەو خەڵکانەی کە پێویستیان بە یارمەتی هەیە. هەروەها توانای خۆمان پێشبخەین تاوەکو حەقیقەت جیابکەینەوە و باوەڕ بەم هەموو تیۆریگەلەی پیلانگێڕیی نەکەین. ئەگەر ئەمەمان کرد، من گومانم لەوەدا نییە کە ئەمە دەتوانین بەئاسانی بەسەر ئەم قەیرانەدا سەربکەوین.
دی دەبلیو : ئەمە رووبەڕووی، هەروەك تۆ وتوتە، هەڵبژاردنی نێوان چاودێریی تۆتالیتاری و هاووڵاتیی بەتوانا و بەهێز دەبینەوە. ئەگەر ئەمە وریا نەبین، پەتایەکە لەوانەیە خاڵێکی وەرچەرخان لە مێژووی چاودێرییکردن دەنێتەکایەوە. بەڵام چۆن دەتوانم ئاگاداری خۆم لەگەڵ شتێك کە لە دەرەوەی کۆنتڕۆڵ و دەست بەسەرداشکاندنی من دایە؟
یوڤال نوح هەراری: ئەمە بەتەواوی لە دەرەوەی کۆنتڕۆڵی تۆدا نییە، بەلایەنی کەمەوە لە دیموکراسی دا. تۆ دەنگ بە سیاسەتمەدار و حیزبە تایبەتانە دەدەیت کە سیاسەت دادەڕێژن. بەمەش تۆ هەندێك دەستت بەسەر سیستەمە سیاسییەکەدا دەشکێت. تەنانەت ئەگەر ئێستاکە هەڵبژاردن لە ئارادا نییە، بەڵام هێشتا سیاسییەکان هەر لە بەرامبەر فشاری جەماوەریی وەڵامیان دەبێت.
ئەگەر جەماوەر بەو پەتایە تووشی تۆقین ببێت و داوای سەرکردەیەکی بەهێز بکات تاوەکو دەست بەسەر هەموو بارودۆخەکەدا بگرێت، ئەوکات ئەمە ڕێگایەکە زۆر ئاسانتر دەکات بۆ دیکتاتۆرێك کە بەڕاستی ئەمە بکات، دەستبەسەرداگرتن و دەسەڵاتی ڕەها. ئەگەر، لەلایەکی تر، تۆ هێزی ڕەتکردنەوەت هەبوو لەلایەن جەماوەرەکە لەو کاتەی کە بینیان سیاسەتمەدارەکە زۆر ڕۆیشتووە، ئەوکات ئەوە دەتوانێت ڕێگە لە روودانی مەترسیدارترین بەرەوپێشچوونەکان بگرێت.
دی دەبلیو : من چۆن بزانم باوەڕ بە کێ یان چی بکەم؟
یوڤال نوح هەراری: یەکەمجار، تۆ ئەزموونی رابردووت هەیە. ئەگەر تۆ خاوەنی سیاسەتمەدارانێکی کە لە دوو ساڵی رابردوو درۆیان لەگەڵ تۆ کردووە، کەواتە هۆیەکی کەمترت لە بەردەست دایە تاوەکو لەم بارودۆخنائاسییە باوەڕیان پێ بکەیت. دووەمین، تۆ دەتوانیت پرسیار لەبارەی ئەو تیۆریانە بکەیت کە خەڵك بە تۆی دەڵێن. ئەگەر کەسێك بە چەند تیۆرییەکی پیلانگێڕییەوە هات لەبارەی ڕەگ و ڕیشە و بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسی کۆرۆنا، پرسیار لەو کەسە بکە بۆ ئەوەی بۆ تۆی روون بکاتەوە ڤایرۆسەکە چییە و چۆن دەبێتە هۆکاری نەخۆشی.

ئەگەر کەسەکە هیچ بیرۆکە و بەڵگەیەکی نەبوو، کە ئەمەش بەمانای ئەوە دێت ئەوان مەعریفەیەکی بنەڕەتیی زانستییان نییە، بەمەش باوەڕ بە هیچ شتێکی تری ئەو کەسە مەکە کە لەبارەی پەتای ڤایرەسی کۆرۆنا بۆ تۆ دەڵێت. تۆ پێویستت بە بڕوانامەی دکتۆرا لە بایۆلۆژی نییە. بەڵام تۆ پێویستت بە هەندێك تێگەیشتنی بنەڕەتی لە هەموو ئەم شتانە هەیە. لەم ساڵانەی دواییدا، ئەمە سیاسەتمەداری جەماوەریی (پۆپۆلیستی) جۆراوجۆرمان بینیوە چۆن هێرشیان دەکردە سەر زانست، دەیانگوت ئەو زانایانە چەند دەستەبژێرێکی دوورەدەست و دابڕاون لە خەڵك، دەیانگوت ئەو شتانەی وەکو گۆڕانی کەش و هەوا تەنها فریودان و هەڵخەڵەتاندنن، تۆ پێویستە باوەڕیان پێ نەکەیت. بەڵام لە ساتەوەختی ئێستای قەیرانەکە لەسەرتاسەری جیهان، دەبینین خەڵك لە هەموو شتێك زیاتر زۆر باش باوەڕ بە زانست دەکەن.

ئومێد دەخوازم ئەمە هەر تەنها لەم ماوەی ئەم قەیرانە لەبیرنەبێت، بەڵکو هەروەها ئەو کاتەیش لەبیرمان بێت کە قەیرانەکە تێدەپەڕێت. بەوەی کە ئەمە سور بین لەسەر ئەوەی وانەی زانستیی باش لەبارەی ئەوەی ڤایرۆسەکان چین پێشکەشی خوێندکاران بکەین لە قوتابخانە، هەروەها لەبارەی ئەوەی کە تیۆریی بەرەوپێشچوون و گەشەکردن چین. هەروەها کاتێك زانایان لە پاڵ هۆشداری پێدانمان لە شتەکانی تر لەپاڵ پەتاکان، وەکو ئاگادارکردنەوەکان لەبارەی گۆڕانی کەش و هەوا و داڕمانی ئیکۆلۆژیی، ئەوا ئەمە هۆشدارییەکانیان بەهەمان شێوەی جددی وەربگرین کە ئێستاکە وەریدەگرین لە پەیوەست بەوەی ئەوان چی دەڵێن لەبارەی پەتای ڤایرەسی کۆرۆنا.

دی دەبلیو : ژمارەیەکی زۆر لە وڵاتان میکانیزمەکانی چاودێریی دیجیتاڵی جێبەجێ دەکەن بەمەبەستی ئەوەی رێگە لە بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسەکە بگرن. چۆن دەکرێ ئەم میکانیزمانە کۆنترۆڵ بکرێن؟

یوڤال نوح هەراری: هەر کاتێك تۆ چاودێری بەسەر هاووڵاتیانەوە زیاد بکەیت، ئەوا شانی بەشانی ئەمە چاودێرییکردن بەسەر حکومەتیشەوە لە زیادبووندا دەبێت. لەم قەیرانەدا، حکومەتەکان پارە وەك ئاو سەرف دەکەن. لە ئەمریکا، 2 ترلیۆن دۆلار. لە ئەڵمانیا، سەدن بلیۆن یۆرۆ، ئا بەو شێوەیە. وەك هاووڵاتییەك، من دەمەوێ بزانم کە بڕیارەکان دروست دەکات و ئەو پارەیەش بۆ کوێ دەڕوات.

ئایا پارەکە بۆ رزگارکردنی کۆمپانیا گەورەکان بەکاردەهێنرێت کە تەنانەت پێش پەتایەکە بەهۆی هەڵەی بڕیارەکانی بەڕێوەبەرەکانیان لە بارودۆخێکی دژواردا بوون؟ یان پارەکە بۆ یارمەتیدانی بزنس و ئیش و کاری بارزگانی بچووك، چێشتخانەکان و دوکانەکان و ئیش و کارەکانی لەم جۆرانە بەکاردەهێنرێت؟

ئەگەر حکومەت زۆر پەرۆشە بەئەوەی چاودێریی زیاتر هەبێت، ئەوا چاودێرییەکە پێویستە بەهەردوو ئاراستەکەدا رێ بکات. ئەگەر حکومەتیش بڵێت، هەی، ئەمە زۆر ئاڵۆز و قورسە، ئەمە ناتوانین دروست هەموو پاکێج و ئیش و کارە بازرگانییەکان بکەینەوە، ئەوکاتە تۆ دەڵێیت: "نا، ئەمە ئاڵۆز و قورس نییە. بەهەمان ئەو رێگایەی کە تۆ لێیەوە دەتوانیت سیستەمێکی چاودێریی زەبەلاح دروست بکەیت بۆ ئەوەی ببینیت کە من رۆژانە دەچمە کوێ، دەبێ دروستکردنی سیستەمێکیش ئاسان بێت کە ئەوە پیشان بدات کە تۆ چی لەو پارەیە دەکەیت کە لە باج پێدانەکەی من دەستت دەکەوێت"

دی دەبلیو : ئایا ئەمە ئیش لەسەر دابەشکردنی هێز و دەسەڵات و رێگەنەدان لە کۆبوونەوەی لای یەك کەس یان دەسەڵات دەکات؟

یوڤاڵ نوح هەراری: رێك ئاوایە. یەك بیرۆکە کە خەڵك وا ئەزموونی دەکەن ئەوەیە کە ئەگەربێتو تۆ بخوازیت ئەو کەسانە ئاگاداربکەیتەوە کە نزیك بوونەتەوە لە کەسێك کە نەخۆش کەوتووە بە ڤایرۆسی کۆڕۆنا. لیرەدا دوو رێگە هەیە بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە: رێگەیەکیان هەبوونی دەسەڵاتێکی سەنترالی (مەرکەزییە) کە زانیاری لەبارەی هەموو کەسێك کۆدەکاتەوە و، پاشان دەریدەخات تۆ نزیکی کەسێك کەوتوویتەوە کە نەخۆشی کۆڤید 19 هەیە و ئاگادارت دەکاتەوە. رێگایەکەی تر بۆ تەلەفۆنەکانە بۆ پەیوەندیکردنی راستەوخۆ، یەك لەگەڵ ئەوی تریان، بەبێ بوونی هیچ دەسەڵاتێکی ناوەندی کە هەموو زانیارییەکان کۆبکاتەوە. ئەگەر ئەمن بۆ نزیك کەسێکدا تێبپەڕم کە نەخۆشی کۆڕۆنای هەیە، ئەوا هەردوو تەلەفۆنەکە، تەلەفۆنەکەی ئەو و هی منیش، رێك قسە لەگەڵ یەکتری دەکەن و ئەو کاتە من ئاگادار دەکرێمەوە. کەچی دەسەڵاتێکی سەنترالی لە ئارادا نییە گشت زانیارییەکان کۆبکاتەوە و بەدوای هەر کەس بکەوێت.

دی دەبلیو : ئەو سیستەمە چاودێرییە کارپێکراوانە بۆ ئەم قەیرانە هەنوکەییە لەوە زیاتریش دەڕۆن، بەڕادەیەك دەکرێ تۆ بۆ چاودێریی-ژێرپێست ناوی بنێیت. کەواتە پێست، وەك شوێنەکی دەستلێنەدراوی جەستەمان، هەڵدەقیشێت. ئەمە چۆن دەتوانین کۆنترۆڵی ئەوە بکەین؟

یوڤال نوح هەراری: ئەمە دەبێ زۆر، زۆر ئاگاداری ئەمە بین. چاودێریی-سەر رووی پێست چاودێریکردنی ئەوەیە ك تۆ لە جیهانی دەرەوە چی دەکەیت، بۆ کوێ دەڕۆیت، چاوت بە کێ دەکەوێت، لە سەیری چی دەکەیت لە تەلەڤزیۆن یان لە ئینتەرنێت سەردانی چ وێبسایتێك دەکەیت. ئەم چاودێریکردنە ناچێتە نێو جەستەت. چاودێریی-ژێر پیست چاودێریکردنی ئەوەیە کە لەناوەوەی جەستەی تۆ چی روودەدات. ئەوە بەو شتانە دەست پێدەکات وەکو پلەی گەرمی لەشت، بەڵام دواتر دەتوانێت بۆ زانینی فشاری خوێنیشت بچێت، بۆ ژمارەی لێدانی ترپەی

دەت، بە رادەی چالاکیی مێشکت. کاتێگ تۆ ئەمە دەکەیت، تۆ دەتوانیت زۆر، زۆر زیاتر بچیت لە دەستپێڕاگەیشتن بە زانیاری لەبارەی خەڵك بە بەراورد لە هەموو زەمەنەکانی پێشووتر.
تۆ دەتوانیت رژێمێکی تۆتالیتاری دروست بکەیت کە هەرگیز پێشتر بوونی نەبووە. ئەگەر تۆ بزانیت کە من لە ئێستادا چی دەخوێنمەوە یان تەماشای چی دەکەم لە تەلەڤزیۆن، ئەوا ئەمە چەند بیرۆکەیەك لەبارەی زەوقی ئەدەبی و هونەریم، گۆشەنیگای سیاسیم، کەسایەتیم بە تۆ دەدات. بەڵام ئەمە هێشتا هەر بە سنووردارییی دەمێنێتەوە. ئێستا بیر لەوە بکەوە کە تۆ بەڕاستی دەتوانیت چاودێریی پلەی گەرمی لەشم یان فشاری خوێنم و کەی لێدانی ترپەی دڵم بکەیت لەو کاتەی کە وتارێك دەخوێنمەوە یان لەو کاتەی کە تەماشای پرۆگرامێك بە ئۆنلاین یان تەلەڤزیۆن دەکەم. ئەوکات تۆ دەتوانی بزانیت من هەر ساتەوەختێك هەست بە چی دەکەم. ئەمە بە ئاسانی بەرەو هێنانەکایەوەی رژێمگەلێکی تۆتالیتاریی ئەوپەڕی دزێو دەچێت کە هیچی لەگەڵ ناکرێت.
ئەمەش شتێك نییە کە هەر دەبێ بێتەکایەوە. ئێمە دەتوانین رێگە لە ڕوودانی بگرین. بەڵام بۆ ڕێگرتن لە روودانی، ئیمە بەر لە هەر شتێك پێویستە درك بە مەترسییەکە بکەین، دووەمنیش، ئێمە ئاگاداری ئەوە بین کە لە بارودۆخێکی نائاسایی ئاوا رێگە بە چی دەدەین روو بدات.
دی دەبلیو : ئایا ئەم قەیرانە وای لە تۆ کردووە کە دەسکاری وێنەکەت بە مرۆڤ لە سەدەی بیست و یەك بکەیت؟
یوڤال نوح هەراری: ئەمە نازانین، چونکە لەسەر ئەو بڕیارانە دەوەستێت کە ئەمە ئێستا پێی دەگەین و دەیدەین. مەترسی چینێکی بێ سوود بەڕاستی بەشێوەیەکی ئێجگار گەورە لە هەڵکشان دایە بەهۆی ئەو قەیرانە ئابوورییە هەنووکەییەوە. ئەمە ئێستا زیادبوونی ئۆتۆماتیکیبوون دەبینین، ئەو ڕۆبۆت و کۆمپیوتەرانە هەروا دەست زیاتر و زیاتر لە ئیش و کارەکان شوێنی مرۆڤەکان دەگرنەوە، چونکە خەڵك لە ماڵەکانی خۆیان بەندکراون، هەروەها مرۆڤەکان دەکرێ تووشی ڤایرۆس ببن، بەڵام ڕۆبۆتەکان نا.
ئەمە ڕەنگە ببینین کە هەندێك لە وڵاتان لەوانەیە بڕیاری گەڕانەوەی هەندێك پیشەسازی بە وڵات بدەن لەبری ئەوەی پشت بە کارگەکانی شوێنەکانی تر ببەستن. بۆیە لەوەدەچێت هەردووکیان بەیەکەوە بێت بەهۆی بەئۆتۆماتیکیکردن و ڕەتکردنەوەی جیهانگەرایی، بەتایبەتی وڵاتە پێشکەوتووەکان کە پشت بە دەستی کاری هەرزان دەبەستن، لەناکاو ژمارەیەکی ئێجگار زۆر لە چینی بێ سوود لە خەڵکیان هەبێت کە ئیش و کارەکانیان لەدەست داوە چونکە ئەو ئیشانە

یان بەئەتەماتیکیکراون یانیش چوونەتە شوێنێکی تر.
ئەمە هەروەها لەنیو وڵاتە دەوڵەمەندەکانیش روودەدات. ئەم قەیرانە دەبێتە هۆی گۆڕانی ئەجگار گەورە لە بازاڕی کار. خەڵك لە ماڵەوە ئیش دەکەن. خەڵك لەرێگەی ئۆنلاینەوە کار دەکەن. ئەگەربێتو ئەمە وریا نەبین، ئەوە دەکرێ ئەنجامەکەی داڕمانی کاری رێکخراوەیی لێبکەوێتەوە، بەلایەنی کەمەوە لە چەند بوارێکی پیشەسازی. بەڵام ئەمە شتێك نییە کە هەر دەبێت رووبدات. ئەمە بڕیارێکی سیاسییە. ئێمە دەتوانین لەم بارودۆخە بڕیارێکە بە پاراستنی مافەکانی کرێکاران لە وڵاتەکەمان دروست بکەین، یان بە سەرتاسەری جیهان. حکومەتەکان پشتیوانی دارایی پیشەسازی و کۆمپانیاکان دەکەن بۆئەوەی لە داڕمان و مایەپووچی دەربازیان بکەن. ئەوان دەتوانن بەمەرجی پاراستنی مافی کرێکارەکانیان ئەو هاوکارییە ماددییەیان بکەن. بۆیە هەمووی لەسەر ئەو بریارانە دەوەستێت کە ئێمە دروستی دەکەین و دەیدەین.
دی دەبلیو : ئایا مێژوونووسێکی داهاتوو لەسەر ئەو چرکەساتە چی دەڵێت؟
یوڤال نوح هەراری: پێموایە مێژوونووسانی ئایندە ئەمە وەك خاڵی وەرچەرخان لە مێژووی سەدەی بیست و یەك دەبینن. بەڵام ئەمە چ رێگەیەك دەگرینەبەر ئەوە لەسەر بڕیارەکانمان دەوەستێ. ئەمە شتێك نییە کە پێشوەختە بڕیار لەسەر رووداونی درا بێت.

پرۆفیسۆر یوڤال نوح هەراری نووسەری کتێبی مرۆڤی عاقڵ: پوختەیەك لە مێژووی مرۆیی، هۆمۆ دیوس و بیست و یەك وانە بۆ سەدەی بیست و یەکە. کۆمپانیا کۆمەڵایەتییە کاریگەرەکەی بەناوی ساپێنس یەك ملیۆن دۆلاری بەخشییە رێکخراوی تەندروستی جیهانی دوای ئەوەی سەرۆکی ئەمریکا بڕیاری راگرتنی هاوکاری دارایی بۆ رێکخراوی تەندروستی جیهانی دا.

https://www.dw.com/en/virus-itself-is-not-the-biggest-danger-says-yuval-noah-harari/a-53195552?fbclid=IwAR1FzLnPK3m7pzQZL9U0fRB5djkSuLA9_-l8ddY4ZBJZCATW0jMHTYMU3mU

گووتاری پۆپۆلیستی و رۆشنبیرانی کورد… نووسینی: ستیڤان شەمزینی

پێشەکی

قسەکردن لەسەر رووناکبیر و رۆڵی رۆشنبیران لە کۆمەڵگەدا و دەور و کاریگەرییان لەسەر شێوەی تێفکرینی کۆمەڵگە و دروستکردنی رای گشتیی، تەمایەکی پڕ گرێ و گۆڵ و ئاڵۆزە، بەو پێیەی رۆشنبیر لە یەک کاتدا خۆی بەرهەمهێنەری بیری رەخنەییە و خودی خۆیشی جێگەی رەخنەیە. ئەم هاوکێشەیە وایکردووە کاری ئێمە لە خوێندنەوە و رەخنەگرتن لە رۆشنبیری کورد کەمێک دژوار و زەحمەت بێت. هەوڵمداوە پێش ئەوەی وەزیفەی رۆشنبیران دەستنیشان بکەم، باز بدەم بۆ قسەکردن لەسەر ئەو بوونەوەرەی لە دنیای ئەمەدا ناوی رووناکبیرە، لێ دەزانم رۆشنبیر وەک چەمک و ناولێنان سەر بە کولتووری بۆرژوازییە، بەڵام ئەمە بەرچاوی لێڵ نەکردووین لە هەستکردن بە گەورەیی پێگە و ئەو ئەرکەی دەکەوێتە سەر رۆشنبیران. رۆشنبیر تاکێکی بەرهەمهێنە و بەهەموو شێوەیەک دژی ئەوەیە ببێتە ئەکتەرێکی ئیستهلاکیی پاسیڤی بێ رۆڵ و نەخش، بەڵام بەرهەمی دەستی رۆشنبیر جیاوازە لە بەرهەمی کۆی چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکانی تر، بەوەی رۆشنبیر بیر و زانین بەرهەم دەهێنێت، هەر ئەمەش رۆڵێکی فراوانتری بە رووناکبیر بەخشیوە، چوونکە بەرهەمی کاری رۆشنبیر سترەکتەرە بۆ بەرهەمهێنان لە هەموو بوار و رەهەندە جۆراوجۆرەکانی تری ژیاندا.

ئەو بوونەوەرە کۆمەڵایەتییەی لە دنیای کوردیدا بە رۆشنبیر دەناسرێ، کێیە؟ چی بەرهەمهێناوە لەڕووی تیۆریی و فیکرییەوە؟ ئایا لە ریشەوە تاکێکی وەبەرهێن بووە یان کاری لەسەر ئەو پاشەڕۆکە سیاسیی و کولتوورییانە کردووە هەژموونیان بەسەر کۆمەڵگەدا هەیە؟ ئایا رۆشنبیری کورد توانیوویەتی کۆمەڵی کوردەواریی لەهەموو رەهەندە جوداکانەوە بە سوودوەرگرتن لە ئەزموونی رۆشنبیریی خۆرئاوایی و گەلانی تر بخوێنێتەوە؟ ئەگەر خوێندوویەتییەوە چی لێ بەرهەم هێناوە؟ ئەگەریش نەیخوێندۆتەوە هۆکار چییە و سەرقاڵی چ کارێکی تر بووە؟ وەڵامدانەوە بەم پرسیارانە کاری سەرەکیی ئێمە بووە بە درێژایی ئەم کتێبە. هەرچەند و پێدەچێت رووبەڕووی رەخنە و تۆمەتبارکردنیش ببمەوە، چوون شکاندنی بێدەنگی و ژەنینی ئاوازێکی

جودا لە دەرەوەی ئەو میلەدییە باوەی نێو کایەی ڕۆشنبیریی کوردیی ئیشێکی ئاسان تێپەڕ نییە. خۆمان ئامادە کردووە بە هەر چەشنێ بەرامبەرکێ و بەگژاچوونەوەیەک لەلایەن خودی دەستەبژێرەوە، لەگەڵ ئەوەشدا پێموایە ئەگەر تا ئێستا ڕۆشنبیر ئەو کائینە بووبێت ڕەخنەی لە دەرەوەی خۆی گرتووە، پێویستە لە هەنووکەدا ڕەخنەکانی ئاڕاستەی ناوەوە بکات و ئاوێنەیەکی ڕەخنەگرانە بەرامبەر بەخۆی دابنێت و وێنای راستەقینەی خۆی ببینێت.

هەرچەند کەسانی وەک "ماریۆ یوسا" پێشبینی ئاوابوونی ئەستێرەی بەختی ڕۆشنبیران دەکەن و پێیانوایە چیدی رووناکبیر ئەو بوونەوەرە بە دەسەڵاتەی پێشوو نییە کە هەژموونی خۆی لەسەر هەموو ئاستەکان دابنێت، بەڵکو یوسا لە نوێترین کتێبیدا بەناوی "Gap Civilizatiom" باس لە ئاوابوونی ڕۆشنبیریی دەکات و پێیوایە لەم چەرخە تازەیەی ژیاری مرۆڤایەتیدا بیرمەندان و ڕۆشنبیران چیدی ناتوانن بەو ئامادەگییەی پێشوو لە نێو ناوەندەکانی گفتوگۆدا بن و دەنووسێت "لەسەروەختی ئەو ڕۆشنبیرییە گاڵتەجاڕییەی ئەم چاخەی گرتەتەوە، ڕۆڵی ئەستێرەکانی تەلەفزیۆن و یاریزانەکان هەمان ئەو کاریگەرییەی دەبێت پێشتر لاهوتییە گەورەکان و رووناکبیران هەیانبووە". لە ئەم بۆچوونانەی یوسا بەشێکن لە فاکتەکی حاشاهەڵنەگر، بەڵام هێشتا ڕۆشنبیران نەخشێکی کاریگەر دەبینن، چوون بایەخی ناوەندە ئەکادیمییەکان و ڕۆشنبیران لە داهێنانی وزەی فیکریی نوێ هەمان بایەخی پێشووتری هەیە و پێموانییە وا بە زووی لە دەستیش بچێت. دەمەوێ ئەمە ببەستمەوە بە بارودۆخی ڕۆشنبیریی کوردییەوە و بەڵام بە راستی لە دنیای کوردییدا ئەستێرەکانی تیقی و دراما، لەگەڵ توێژێکی دەم قەرەباڵغی ڕۆژنامەوانان و جنێوفرۆشی نێو سۆسیال میدیا، جێ پێیان بە خودی ڕۆشنبیر لێژکردووە. جیاواز لەمە هەر کارەکتەرە ڕۆشنبیرییەکانی دنیای ئێمە خۆیان هەمان ئەو ئەکتەرانەن بەم ڕۆڵەش هەڵدەستن.

ئەم فەزا شێواوە بە من جێگەی ڕەزامەندیی نییە و ڕەخنەی ریشەیی و قووڵم لەمەڕ ئەو جۆرە کارەی ڕۆشنبیرانی کورد هەیە، تەنانەت قسەم لەسەر چۆنێتی مامەڵەکردنی زمان و موفرەداتیان هەیە، کێشەم لەگەڵ زۆرینەی کۆنسێپتەکانیان هەیە، ناکۆکیم لەگەڵ فۆرمی جیهانبینی بچووکیان هەیە کە ناویدەنێم دنیابینی خێلگەرایی و مێگەلیی. ڕۆشنبیرانی کورد توێژێکی تەوەزلن لە رووی بیرکردنەوە و دەستەپاچەن لە پێشکەشکردنی بیرۆکەی تازە، هەموو ڕەوایی خۆیان لەو نەریتە پۆپۆلیستییەوە وەرگرتووە کە بکوژی عەقڵی نوخبەوییە. تەنانەت ڕۆشنبیری ئێمە بەو نەریتە پۆپۆلیستیشەوە نەیتوانیوە ببێتە بەشێک لەژانی چینەکانی خوارەوە. هەروەک "د.ئەمیری حەسەن

پور" باسی دەکات و دەڵێت: ماوتسی تۆنگ ل□ ش□ش□ کولتوورییەکەی خۆیدا، رۆشنبیر و مامۆستا و دکتۆر و توێژەکانی تریشی ناچارکرد، بڕۆنە لادێکان و مەودای نێوان ئیشی زەینی و ئیشی دەست و بازوو کەم بکەنەوە. واته نە خەڵکی لادێ خاڵی بێت لە ئاڵوگۆڕی رۆشنبیریی و نە رۆشنبیریش خاڵی بێت ل□ بەرکەوتنی کۆنکرێتی و مەلمووس. ب□ فۆرمێکی کاڵتر ئەمە لە دەستکەوتەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری رووسیاشدا هەبوو: کتێبخانەی بچووک لە مەزراکاندا دادەنرا تاکوو ژنان لەکاتی پشوودا بەر خوێندنەوە و خوێندەواریی و فەزای رۆشنبیریی بکەون.

رۆشنبیری کورد، نە توانیوویه تی تیۆر بەرھەم بھێنێت، نە توانیوویه تی مەودای ئیشی ئەندێشەیی و ئیشی میکانیکی کەم بکاتەوە. بۆیەکا روونا کبیرانی کورد پێش سیاسەتمەداران شایانی رەخنەلێگرتن و هەڵوەستە لەسەر کردنن، من لێرەدا بە نۆرەی خۆم ئەم ئەرکەم بەئەستۆ گرت. بۆ ئەوەشی خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی کتێبەکەدا بەرچاووی روونتر بێت، دەخوازم چەند خاڵێک لەم پێشەکییەدا بخەمەڕوو. یەکەم: من وەک رۆژنامەوان قسە لەسەر خودی رۆشنبیر دەکەم و رەنگە زیاتر زمانی رۆژنامەوانی بەسەر توێژینەوەکەدا زاڵبێت، لەم سۆنگەوە خۆم بە بەشێک لە کێشەکە نەزانیوە، ل□ بەرئەوەی ئێمە لێرەدا بەمانا گرامیشییەکەی قسە لەسەر رۆشنبیر ناکەین. دووەم: وەک کەسێک کە باکگراوەندی رۆشنبیریی و جیهانبینم چەپە، بە دیدێکی کلاسیکی چەپ و ئەو نەریتە بەڵش□ فیکییەی دنیابینی مەبەستی خۆمم تەوزیف نەکردووە، بەڵکو هەوڵمداوە دوور لە ژەنگاوی ئایدۆلۆگی و بە زمانێکی بێلایەنانە تەرحەکانم بگەیەنم. سێهەم: مێژووی نووسینی هەر پێنج بەشەکانی ئەم توێژینەوەیە دەگەڕێتەوە بۆ ماوەی نێوان ساڵانی 2007-2017 ئەوەی هەیە لێرەدا جارێکی تر پاکنووس کراونەتەوە و بڕێکی زۆریش ئیزافەکاریی کراوەتە سەر چاپتەرەکان بە تایبەت کۆتا چاپتەر. چوارەم: ئەم توێژینەوەیە وەک بای□ت□ک ب□ خو□ندنی جەدەلی رۆشنبیریی بە چاپ گەیاندووە، ئامانجی ئێمە تانە و تەشەر نییە، بەڵکو کردنەوەی دەرگای گفتوگۆیە لەسەر کێشەیەکی گەورە کە بۆ زۆر کەس تەنانەت لەنێو دەستبژێرەکەشدا کێشە نییە یان تێماش□کی گەورە نییە.

گووتاری پۆپۆلیستی

دیمەنی زاڵ بەسەر تابلۆی رۆشنبیرانی کوردەوە، زیاتر لە هەر شتێکی تر نەریتی پۆپۆلیستییە. رۆشنبیرانی ئێمە کۆکتێلێکی سەیرن و تێگەیشتن لێیان و شر□ق□ی دنیابینیان کارێکی ئاڵۆز و فرە زەحمەتە، بەو هۆیەی شوناسێکی دیاریکراویان نییە، بە دیوێکی تردا ئەو

ئیلێتییەی بە ڕۆشنبیرانی کورد دەناسرێنەوە خاوەنی گووتارێکی ڕۆشنبیریی و مەعریفیی نین، بەقەدەر ئەوەی کاراکتەری سیاسیین لە سیاسەتیشدا لە بازنەی تەسکی حزبایەتیدا بیر دەکەنەوە و تێزەکانیان دەخەنەڕوو. ئەم دیمەنە تەژی ئیشکالییەتەی ڕۆشنبیرانی کورد پێویستی بە شرۆڤەکردن و شیتاڵکردنی زۆر وردە، بەو پێیەی ئەمەی کورد خاوەنی نوخبەیەکین تەمبەڵن لە بەرهەمهێنانی تێڕوانینی نوێ و تێزی تازە، بەپێچەوانەوە زۆر چالاکن لە جووینەوە و بەشداریی سیاسیی و حزبیدا.
دەتوانین ئەو نەریتە لەشێوەی کارکردنی ئەو ڕۆشنبیرەدا بناسینەوە کە پێی دەوترێت دیسکۆرسی پۆپۆلیستی، بەیەکا لێرە بەدواوە وردتر خاڵ دەخەینە سەر پیتەکان و پێناسە و شێوازی دنیابینینی پۆپۆلیستی دەخەینە پێش چاو، لە هەمان کاتدا ئەو خاڵە ناوکۆییانە دەدۆزینەوە لەنێوان گووتاری ڕۆشنبیرانی کورد و جیهانبینینی پۆپۆلیستیدا هەیە.
هەرچەند ڕۆشنبیری کورد تەنیا بە پەتای پۆپۆلیزم گرفتار نەبووە، بەڵام ئەوەی لەم ماوە زەمەنییەدا لە هەموو شتێکی تر بە زەقیی بە گووتاری دەستەبژێری کوردەوە دیارە بریتییە لە عەوامگەریی، پاشتریش دەبینین تووشی چەندان نەخۆشی فیکریی تر بووە، کە دەستکورتیان کردووە لە دەوڵەمەندکردن و بەرەو پێشبردنی فەرهەنگی ڕۆشنبیریی کوردیی. نەوەی ڕۆشنبیرانی ئێستای کورد، نەوەیەکن نەک هیچ ئیزافەیەکیان پێ نەبووە بیخەینە سەر ڕۆشنبیریی کلاسیکیی کورد، بەڵکو ئەوەشی هەبووە دایانڕوخاندووە و تەلارەکانی ڕۆشنبیریی دوێنەیان بە تێزە سواو و ئێکسپایەرەکانی ئەمڕۆ کردەتە کەلاوە.

پۆپۆلیزم چییە؟

پێش هەر پێناساندنێک پۆپۆلیزم ئایدۆلۆگیایەکی دیاریکراو نییە، بەڵکو پارادیمێکی سیاسییە کە دەشێ بەپێی ژینگەی سیاسیی و کۆمەڵایەتی جیاواز سوود لە ئایدۆلۆگییە جیاوازەکان تەنانەت ئاینیش وەربگرێت، یان بە مانایەکی تر پۆپۆلیزم ستایلێکە ڕەوایی خۆی لە ئایدۆلۆگیاوە وەرناگرێت هێندەی ئەوەی لەو تەرزە ڕوانینەوە وەریدەگرێت کە خۆی بەنوێنەری تەواوی گەل یان خەڵک دەزانێت.
پۆپۆلیستەکان دەتوانن مەلا یان پیاوی ئاین بن، دەکرێ سیاسیی یان ڕۆشنبیر بن، خاڵی هاوبەش لەنێوان هەموو پۆپۆلیستەکاندا ئەوەیە عەوامگەرن و ماف بە خۆیان دەدەن بەناوی تێکڕای جەماوەری خەڵکەوە بدوێن و وەک نوێنەریشیان نمایشی سیاسیی بکەن، لە دیتنی پۆپۆلیستەکاندا گەل یان خەڵک یەکەیەکی کۆنکرێتی یەکگرتووە، نە قابیلی دابەشکردنە نە درز خستنە ناوی.

سترەکتەری زاراوەی پۆپۆلیزمPOPULISM لەوشەی POPULUSی لاتینەوە هاتووە، کە بەمانای "خەڵک" دێت، هەمیشە چەمکی "خەڵک"یش لە بنەچە لاتینەکەشدا مانای چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگەی گرتەتەوە یان زۆرینەی بێدەسەڵاتی کۆمەڵ پێیوتراوە خەڵک، کە ئەم زۆرینەیە بەدرێژایی مێژوو کاریگەرییان بەسەر کۆی رووداوە گرنگەکانەوە نەبووە، بەڵام شۆڕشی فەڕەنسی ساڵی 1789 ئەو هاوکێشەیەی بە تەواوەتی گۆڕی، "خەڵک" یان "گەل"ی لە هێزێکی پاسیڤەوە گۆڕی بە توخمێکی ئەکتیڤی ئاڵوگۆڕی سیاسیی و کۆمەڵایەتی، یەکێک لە کاریگەرییە هەرە گرنگەکانی ئەو شۆڕشە رۆڵدان بە "گەل" وەک بەشێکی لە ئیرادەی لەناو رووداوەکاندا نەک لە پەڕاوێزی رووداودا تەنها سەیرکەرێک بێت و بەس.
یەکەمین دەرکەوتنی پۆپۆلیزم وەک جوڵانەوەیەکی رێکخراو یان با بڵێین وەک بزووتنەوەیەکی سیاسیی، بۆ کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەگەڕێتەوە، ئەویش پاش جۆر و ستەمکێشیی سەر جووتیارانی ئەمەریکا بوو کە خرابوونە ژێر باجێکی بێویژدانانە و دڵڕەقی خاوەن موڵکەکانەوە. هەر لەو سەروبەندەدا پارتی پۆپۆلیستی ئەمەریکا لە ساڵی 1892دا لەسەر پاشخانی فیکریی ئەو بزووتنەوەیە دامەزرا.
لە بواری فەلسەفیدا پۆپۆلیزم، پشت بە تێزەکانی "هێربرت شایلەر" دەبەستێت کە لە دیتنی ئەودا زۆرینەی گەل تاکی بە کاریگەریی و پاسیڤن و هیچ رۆڵێکیان نییە لە دروستکردنی رووداوە گەورەکاندا.
لەلایەکی تریش لەگەڵ سەرهەڵدانی تەوژمی "نارۆدنیکەکان" لە رووسیای قەیسەرییدا پۆپۆلیزم پێی نایە قۆناغی هەنگاوی پراکتیکییەوە، بەو پێیەی لە دەیەی هەفتاکانی سەدەی نۆزدەدا خوێندکارە نارۆدنیکەکان هەوڵیاندا لە رێگەی خەڵکی گوندەکانەوە بیروبۆچوونی سیاسیی خۆیان روون بکەنەوە و خەڵکی لادێکان بکەنە هێزی بازووی بزووتنەوە پۆپۆلیستییەکەیان کە لەو بڕوایەدا بوون رووسیا بەبێ تێپەڕین بە قۆناغی کاپیتالیزمدا دەتوانێت سیستمی سۆسیالیستی خۆی دابمەزرێنێت، دەتوانم بڵێم خودی "لینین"یش هەمان کاری کرد، لەبەرئەوە دەبینین ئەمە یەکێکە لە سیما هاوبەشەکانی بەڵشەفیک و پۆپۆلیزم، جیا لەوەش زۆرێک لەو بڕوایەدان ئەوەی پێی دەوترێ "چەپی نوێ" تەنیا رووخسارێکی تازەیە بۆ ناوەڕۆکە کۆنەکەی پۆپۆلیزم.
گووتاری پۆپۆلیزم بەشێوەیەکی گشتیی خاوەنی دیسکۆرسێکی ناشەفاف و بێ ئارگۆمێنتە، زیاتر یاریکردنە لەگەڵ سۆزی گشتیی خەڵک، یان وروژاندنیان لە رێگەی گووتاری حەماسیی، نەک پڕۆژەیەکی بێت بە مەودایەکی درێژ، پۆپۆلیستەکان بەرچاویان روون نییە، تەنیا دەیانەوێ کار لەسەر عاتیفەی گشتیی بکەن بێ هیچ ئەڵتەرناتیڤێکی

ڕۆشن، یان زۆر جار بە ئەڵتەرناتیڤێکی تەمومژاویی و ناروونەوە.
هەر لەبەر ئەم فاکتەرە فەرهەنگی “DUDEN”ی ئەڵمانی بە “بیرێکی سیاسیی هەلپەرست” ناوزەدی دەکات. لە باری واقیعیشەوە گووتاری پۆپۆلیزم تێکەڵەیەکە لە دیماگۆگییەت و ئۆپۆرتۆنیزمی سیاسیی. کۆی ستراتیژەکەشی لەدوو سیمای سەرەکیدا خۆی دەنوێنێت، یەکێکیان گووتاری حەماسیی و گاڵتەجاڕانەیە، ئەویتریشیان فۆرمەڵەبەندیی توندڕەویی و شێوازی کاری رادیکاڵەیی کوێرانە وەک ئەجیندایەکی سیاسیی.
دەکرێ ئامانجی سەرەکیی بزاوتە پۆپۆلیستییەکان لە چەند خاڵێکدا کورت بکرێتەوە. وەکوو: یەکەم: پۆپۆلیستەکان کۆی دامودەزگا سیاسییە دەسەڵاتدارەکان بەهەموو فۆرمەکانییەوە رەت دەکەنەوە. دووەم: لە دیدی پۆپۆلیستیدا خەڵک سەرچاوەی هەموو بڕیار و دەسەڵاتێکە و جەماوەر شەرعیترین ژێدەری دەسەڵاتە. سێیەم: ئەکتەرێکی کاریزمایی پێویستە بۆ سەرکردایەتیکردنی ئەو بزاوتەی دەیەوێ گەل بکاتە سەرچاوەی هەموو شتێک. چوارەم: گەورەکردنی بەهای خەڵک بە راکێشانی سەرنجی گەل لە رێی بەڵێنی وەهمی و ناروون.
لەگەڵ ئەوەشدا پۆپۆلیزم جوڵانەوەیەکە زێدەتر دەداریی لەگەڵ خەڵک دەکات تاکو بەرگرییان لێ بکات. بەهای خەڵک گەورەتر لە خۆی نیشاندەدات نەک ئاوێنەیەکی روونی واقعی حاڵ بێت. هەروەک بیرمەندی ئێرانی “رامین جەهانبەگلو” باسی دەکات “دەتوانین بڵێین پۆپۆلیزم هەمیشە ستایشکاری جەماوەرە، بەڵام داکۆکیان لێناکات، چوونکە بەپێچەوانەی دیموکراسیی لە هەلومەرجی پۆپۆلیستیدا ژینگەی ئایدۆلۆگیکی خەڵک لەگەڵ ژینگەی سیاسیی هاووڵاتیاندا یەکسان نابن، لەبەرئەوە بڕیاری پۆپۆلیزم بە جەماوەر بە ناڕۆشنی و ناڕاستەوخۆ لەسەر ئەو بڕوایە دەبێت کە مامەڵە لەگەڵ گشتێکی چوونیەک دەکات و بەشوێن هێنانەدی و پیادەکردنی کاری توندوتیژەوە بنەمای ئەخلاقی لەئاستی کۆمەڵدا ئەتک دەکات”.

پۆپۆلیزم و دیموکراسی

وەک لەسەرەتاوە ئاماژەم بۆ کرد، بزاوتە پۆپۆلیستەکان لەرووی ئایدۆلۆگییەوە یەک ئاڕاستە و تەوژم نین، چوون لە سترۆکتۆرە پۆپۆلیزم پارادیمێکە کەڵک لە هەر چەشنە بیر و ئایدیایەک وەردەگرێت، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هیچ ئاڕاستەیەکی پۆپۆلیستی ناتوانێت مەوداکانی دیموکراسیی بەرینتر بکاتەوە، بەڵکو کێشەی ریشەییان لەگەڵ گەوهەری دیموکراسیی لیبرالی هەیە، بەو پێیەی لە زەمینەیەکدا ئەو بزاوتە دەڕسکێ کە فەزای بێسەروبەری و

پاشاگەردانییە کە تێیدا هەموو بەها و پرنسیپە دیموکراسییەکان پاشەکشەیان کردبێ یان لەسەرەو لەژییدا بن. د.عەبدولحەمید ئەلئەنساری پێیوایە: پۆپۆلیزم لە سییەکانی سەدەی رابردوودا سەریهەڵدا و فاشیزم و نازیزمی لە ئەوروپا بەرهەمهێنا لە ئەمەریکای باشووریش فەرمانڕەوای دیکتاتۆری بەرهەمهێنا، دواتر پەلی کێشا و تەشەنەی کرد بۆ وڵاتانی عەرەبی و لەوێش سەرکردەی پۆپۆلیست و دەسەڵاتخوازی بەرهەمهێنا.
پۆپۆلیستەکان زۆرجار بەدکەڵکی لە دیاردەکانی دیموکراسیی وەردەگرن و بە میکانیزمی هەڵبژاردن هەوڵی دەسەڵاتگرتنە دەست دەدەن، بەمانایەکی تر چەکی دیموکراسی دەکەنە ئامڕازێکی کاریگەر بۆ هێنانەدی خەونەکانیان، بەڵام ناتوانن یان نایەنەوێ پارێزگاریی لە پەیکەری دیموکراسیی نوێنەرایەتی بکەن، ئەم جۆرە نموونانە لە کیشوەری ئەمەریکای لاتین لە چەندین وڵاتدا بەرجەستە بوون، بۆ وێنا دیموکراسییە شافێزییەکەی فەنزوێلا، یان پارادیمی نیستۆر کیرچنەر لەوڵاتی ئەرژەنتین و ئیڤۆ مۆراڵس لەوڵاتی بۆلیڤیا. هەر سێ نموونەکە پێماندەڵێت پۆپۆلیزم دەرکەوتەی ئەو کۆمەڵگایەیە دامەزراوە و بنیادەکانی دیموکراسی تێیدا بێهێز و چەسپیو نین، بە واتایەکی تر پۆپۆلیزمی نوێ "نیو پۆپۆلیزم" رەنگدانەوەی لاوازیی دیموکراسییە لەهەر جێگەیەکدا.
ڤیلادیمێر تۆرێس، پێیوایە لەرووی مێژووییەوە پۆپۆلیزم کوڕە منداڵدانی قەیرانە سیاسییەکانە، بەتایبەت لەو چرکەساتانەی دامەزراوە رەوایی پێدراوەکان دەکەونە ژێر پرسیاری جیددی و گومانگەلی زۆرەوە. بۆیە ئەو دەڵێت "پۆپۆلیزم خۆی لە خۆیدا کێشەیەکی سیاسییە، لەسەروەختی قەیرانەکانی پەیوەست بە نوێنەرایەتی سیاسیی گەشە دەکات و تا سەر ئێسقان دژ بە دیموکراسییە.". ئەو پێیوایە سەرکردە پۆپۆلیستەکان ئەوانە لە دەرەوەی دامەزراوە شەرعیی و دیموکراسییەکان دروست دەبن، یان ئەگەر لە رێگەی ئەو دامەزراوانەشەوە بگەنە قووچەکی دەسەڵات، لەماوەیەکی کەمدا سەرلەبەری ئەو دامەزراوانە هەڵدەوەشێننەوە یان تووشی قەیرانی کوشندەی دەکەن، چوونکە ئەوانە رەوایی خۆیان بەناوی خەڵکەوە وەرگرتووە و پێیانوایە ئەو جۆرە دامەزراوانە دەسەڵات و خەونەکانیان سنووردار دەکات، لەم حاڵەتەشدا دەکەونە ناکۆکیی و پارادۆکسەوە لەگەڵ ئەو دامەزراوانە، هەنگاوی خێرا و پراکتیکی دەنێن بە رەنگڵەژکردنەوەی دەسەڵات لەدەرەوەی هەژموونی دامەزراوە دیموکراسییەکان و رێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی، لە زۆر حاڵەتیشدا لە دەرەوەی پارتە سیاسییەکان و لەژێر هەژموونی سەرکردەیەکی کاریزمیدا.

بەشەوەیەکی بەرجەستە و گشتیی پارادۆکسێک هەیە لەنێوان نەریتی پۆپۆلیستی و سیستمی دیموکراسیدا، ئەمە وەک لەپێشەوە وتمان مانای ئەوە نییە پۆپۆلیستەکان رەگەکانی دیموکراسی بە وەرگرتنی دەسەڵات رەت دەکەنەوە، بەپێچەوانەوە کێشەی ئەوان لە دوای هاتنە سەر دەسەڵاتە لەگەڵ دامەزراوە دیموکراسییەکاندا. چوونکە لەجیهانبینی سیاسیی ئەواندا، هەمیشە جەماوەر لەسەرووی دامەزراوە شەرعییەکانەوەیە، ئەمەش هەمان ئەو ناوەڕۆکەیە لە شۆڕشی فەڕەنسییەوە درێژ بۆتەوە تاکوو هەنووکە، بەوەی گەل یان خەڵک پیرۆزن بۆیە بە دەربڕینی تۆرێس “هەر کاتێک خەڵک ویستی، ئەوا نابێت دەستوور و دامەزراوەکان لە ڕێیاندا بوەستن”.
لە دیدی پرۆفیسۆر دیسپاسەتەدا، پۆپۆلیزم هەڕەشەیەکە لەسەر سیستمی دیموکراسیی و جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە ئەم تەوژمە تەحەدایەکیشە بۆ دیموکراسیی لیبرالی کە لە خۆرئاوا پیادە دەکرێت. ئەو بەڕوونی دان بەوەدا دەنێت “دەکرێت پۆپۆلیزم ببێتە هەڕەشە بۆ سەر زۆرێک لە گرنگترین رواڵەتەکانی دیموکراسییەتێکی سەقامگیر. بۆ نموونە دەبێت هەموو کەس پابەند بێت بە دیموکراسی و بە هەڵبژاردنەوە و رێز لە هەڵبژاردنەکان بگرێت کە گوزارشت لە ئیرادەی خەڵک دەکات. هەندێ جار پۆپۆلیستەکان ئەوەندە متمانەیان بەراست و دروستی خۆیان هەیە رێز لە ئەنجامەکانی هەڵبژاردن ناگرن”. لەهەمان کاتدا رێکخراوی “فریدەم هاوس” کە بارەگای سەرەکی لە واشنتۆنە لە راپۆرتی ساڵی 2016 دوو تەوژم و جۆرە دەوڵەت بە هەڕەشەی پلە یەک بۆ سەر دیموکراسی ناودێر دەکەن ئەوانیش ئۆتۆکراسی و پۆپۆلیزمن.

پۆپۆلیزمی سیاسیی لە کوردستان

جیهان ئێستاکە بەدەست پەتای پۆپۆلیزمەوە دەناڵێنێت، چوونکە هەروەک گەندەڵی کە دیاردەیەکی گەردوونی سەرمایەدارییە، پۆپۆلیزمیش بۆتە دیاردەیەکی یونیفرساڵ. کارەساتەکە لەوەیە دەوڵەت و حزبە سیاسییەکان بە دەسەڵاتدار و بەرهەڵستکاوە دەردەداربوون بەو نەخۆشییە سیاسییە. ئەگەر سەدەی بیستەم بەدەربڕینی “هۆبسباوم” سەدەی توندڕەویی سیاسیی و دەسەڵاتی مەیلە تۆتالیتارەکان بووبێت، ئەوا ئەم سەدەیە سەدەی پۆپۆلیزمە. ئەوەش دەربڕینی پرۆفیسۆری هۆڵەندیی “کاش مودە”. نێوبراو لە لێکۆڵینەوەیەکدا بەناوی “پۆپۆلیزم بووەتە بیرکردنەوەی سەردەم” ئاماژە بەوە دەدات “لەگەڵ ئەوەی زۆربەی بیریاران رەخنە لەم دیاردەیە دەگرن، بەڵام وا دەردەکەوێت پۆپۆلیزم هەر بەهێزتر دەبێت”.
کوردستان وەک بەشێک لەو گوندە جیهانییەی بەهۆی شۆڕشی

پەیوەندییەکانەوە دروستبووە، بەخێرایی بەهۆی نەبوونی سیستمێکی بەهێزی دیموکراسی و غیابی دامەزراوەکان، نەریتی پۆپۆلیزم ئەندێشەی سیاسەتی باوی گرتۆتەوە، بڵاوبوونەوەی تەفکرینی پۆپۆلیستی لەم بەشەی باشووری کوردستان وەک خێرایی هەڵمەتی ئاگرە لە پوش و پەڵاشی وشکبوو. وەنەبێ ئەمە دیاردەیەکی تایبەت بێت بەخودی دەسەڵات، بەڵکو کارەساتەکە لەوەدا گەورەتر خۆی دەنوێنێت ئەم نەریتە بۆتە بەشێکی سەرەکی لە دنیابینی ئەو هێزە بەرهەڵستکارانەی خۆیان وەک ئەڵتەرناتیڤی دەسەڵاتی سیاسی دەبینن، ئەوان ناتوانن میکانیزمێکی تر بۆ رەوایی سیاسیی خۆیان بدۆزنەوە جگە لەو گووتارە پۆپۆلیستییەی هەیمەنی پێدەدەن، لەو سۆنگەیەی هەمیشە بەناوی جەماوەر و گەلەوە فۆرمۆڵەبەندی دیسکۆرسی رەخنەیی خۆیان دەکەن.

لە راستیدا ئەو مەیلە پۆپۆلیستییە وێرانخوازەی لای ئۆپۆزیسیۆنی کوردیی هەیە، چەند قات لەو گەندەڵییەی و بەهەدەردان و خۆسەپێنییەی دەسەڵاتی سیاسیی کوشندەترە، چوونکە روانگەی ئەو ئۆپۆزیسیۆنە وێرانکردنی هەموو شتێکە لە پێشدا، پاشان بیناکردنەوەیەتی بەو فۆرمەی خۆیان ئارەزووی دەکەن، ئارەزووەکانیشیان نەیتوانیوە ئەو خواستانەی دەسەڵاتی هەنووکە تێپەڕێنێت کە ئێستا پیادەی دەکەن. لە دیتنی “ڤیلادیمەر تەرەس”دا، پۆپۆلیزم نەک هەر هەڕەشەیە بۆ سەر دامەزراوەکان و خودی دیموکراسی “کە ئەو دووانە هێشتا دروشمن لە کوردستان نەک واقیع”، لە هەمان کاتدا هەڕەشەیەکە لەسەر ئاسایشی کۆمەڵایەتی، وەک ئەو دەریدەبڕێت “پۆپۆلیزم هەڕەشەیەکی جیددییە لەسەر دیموکراسی، چوونکە دەبێتە مایەی دابەشبوون و جەمسەرگیریی و نالەبوردەیی و دژایەتیکردنی فرەیی، هەروەها لەسەر کەڵکوەرگرتن لە درز و کەلەنە چینایەتی و رەگەزیی و ئیتنی و دابەشبوونی شار و گوندەکان گەشە و نەشونما دەکات”.

لە کوردستان ئەمە بەروونی ئەوە لە گووتاری دەسەڵات و ئۆپۆزیسیۆندا دەخوێنینەوە، چەن هەریەکێکیان بە نۆرەی خۆی کار لەسەر تەخکردنەوەی ئەو نەزعە پۆپۆلیستییە دەکات و دەیەوێ بیکاتە گووتار و جیهانبینی سیاسیی باڵادەست، لەوانەیە رەنگە بەخۆم بدەم و بڵێم لە کوردستان هاووڵاتی بوونی نییە، “چەمکی هاووڵاتیبوون بابەتێکی ئیشکالییە و لێرەدا ناگەڕێمەوە سەری”، ئەوەی هەیە جەماوەرە یان گەلەکە کە کەوتۆتە ژێر هەژموونی ئایدیای تەوژمە راست و چەپ و ئیسلامییەکانی پۆپۆلیزمەوە، بەڵام روونتر لە کارنامەی ئەو هێزانەی خۆیان لە ژێر ناونیشانی ئۆپۆزیسیۆندا مانیفێست کردووە، بەر ئەم پۆپۆلیزمە دەکەوین و هەستی پێ دەکەین.

ئەگەر وردبینەوە لەو گووتارە میدیاییەی ئەو لایەنانە لە نزیکەوە

بەو فاکتە ئاشنا دەبین، چەن ئۆپۆزیسیۆنی سیاسیی لە کوردستان کەوتەتە نێو گێژاوی کورتبینیی رامیاریی و ناروونی ستراتیژ و بە بەهاکردنی دامەزراوەکان “ئەگەرچی وەک پێویستیش نین” کە هەموو ئەمانە خەسڵەتی سەرەکیی ڕەوتە پۆپۆلیستییەکانن. پرۆفیسۆر دیسپاسەتە پێیوایە: پۆپۆلیستەکان جیهانبینییەکی سادەیان هەیە، واقیعەکە بەو جۆرە دەبینن سەرکردەیەکی بەهێز دەتوانێت سەرکردایەتی نەتەوە بکات و بە باشترین شێوە بەرژەوەندییەکانیان بهێنێتەدی کە سیاسەت مەسەلەیەکی سادەیە و تەنیا کردەوەی پێویستە. پۆپۆلیستەکان رکابەرەکانیان بە گەندەڵ و بە بەشێک لە کێشە گەورەکە دەزانن، لەبەرئەوە لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا پێیانوایە هەڵبژاردن کۆسپە لە بەردەم چارەسەریدا.
ئەگەر بەوردی سەیری پراکتیکی سیاسیی ئۆپۆزیسیۆن بکەین “ڕۆشنبیری کورد بەشێکە لە ئۆپۆزیسیۆن”، دەیانەوێ بە چەند ئەکشنێکی کودەتا ئامێز و بەناوی گەلەوە هەوڵی گۆڕینی قوچەکی دەسەڵاتی سیاسیی بدەن، ئەم نموونەیە لە رووداوەکانی 17ی شوبات و ڕۆژانی دواییدا بە زەقی دەبینرا، کە چۆن چەند سەد کەسێک بەناوی تێکڕای گەلەوە وتاریان دەدا و شەرعیەتی یاسایی حکوومەت و پەرلەمانیان دەخستە ژێر پرسیار. لە دوای پێنج ساڵ سەرۆکایەتی هەرێم و پاشتریش لە ئەمساڵدا پەرلەمان شەرعیەتی یاسایی نەما، بەڵام لەگەڵ ئەوەدا گووتاری پۆپۆلیستی ئۆپۆزیسیۆن یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆ ئەو بارودۆخەی هاتەتە پێشەوە، چوونکە ململانێکە بەهەمان کەرەستە و میکانیزمی دەسەڵاتە پۆپۆلیستییەکەیە. ڕێگای تر لە دەرەوەی ڕێگاکانی پۆپۆلیزم و زیهنیەتی دەسەڵاتی ئێستا، شک نابەن. بەکورت و کرمانجیی هەردوولا، واتا لایەنی ئۆپۆزیسیۆن “بەگوومان بە ڕۆشنبیرانیشەوە” لەگەڵ لایەنی دەسەڵات، دوو مۆدیلی سیاسیی جیاواز نین، بەڵکو هەردووکیان لەسەر ئەو کەلەپوورە کلاسیکییەکەی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی دەژین کە لە بناغەوە یەکێک لە هۆکارەکانی دروستبوونی ئەم دۆخە.

ڕۆشنبیرانی پۆپۆلیست لە کوردستان

ڕۆشنبیرانی کورد ئەو مۆدیلەیان سەپاندووە بەسەر خودی خۆیان و کایەی ڕۆشنبیریی کوردییدا، یەکێک لە مەرجەکان یان یەکێک لە کارە هەرە سەرەکییەکانی ڕۆشنبیر بەرهەڵستکاریی دەسەڵاتە، ئەمە خۆ حەپسکردنە لە بازنەیەکی داخراو و بچووکدا، چوونکە کاری ڕۆشنبیریی تەجرید دەکات لە هەر وەزیفەیەکی تر یان لە ئەرکی سەرەکیی خۆی کە بریتییە لە بەرهەمهێنانی مەعریفە لەهەموو بوارە جیاوازەکانی

ژیاندا. نامەوێ ئەوە بڵێم کاری رۆشنبیریی بریتی نییە لە رەخنە، بەپێچەوانەوە کاری رۆشنبیر لە هزرینی مندا بریتییە لە هەڵسەنگاندنی دنیا و پێدراوەکان بە دیدەکی رەخنەگرانە، بەڵام رەخنەیەکی فراوان و هەمەلایەنە و دوور لە تەرەفداریی. کاری رۆشنبیر بریتیی نییە لە بوون بە بەشێک لە ئەجیندای هێزە بەرهەڵستکارەکان. ئەگەر بەروونتر قسە بکەین لە رۆشنبیر لە حاڵەتی کوردیدا ئەو کەسانەن دەسەڵات سووک دەکەن و دڵداریی لەگەڵ جەماوەر دەکەن، بەمانایەکی تر هەر کارێکی تر بکەیت چەندێک ئەکتیف بیت لە کایەی رۆشنبیریشدا بەجۆرێک لە جۆرەکان “کۆیلە”یت!!.
تراژیدیاکە لەوەدایە رۆشنبیرانی کورد زیاد لە پیاوانی سیاسەت بەشدارن لە بەرهەمهێنان و رەواجدان بە گووتاری پۆپۆلیستی، لەو سۆنگەیەی رۆشنبیری کورد خۆی بە نوێنەری ویژدانی خەڵک و گەرووی گەل شوناس دەکات، لە کاتێکدا دووانەی گەل و دەسەڵات جمکێکی پێکەوە بەستراون، کولتووری دیموکراسی بریتییە لە پڕکردنەوەی ئەو کەلێنانەی لەنێوان دەسەڵات و توێژە کۆمەڵایەتییەکاندا دروست دەبێت، هەرچی پۆپۆلیزمە دەیەوێ قڵشت بخاتە نێوان ئەو دووانەیە. بۆ ئەوەی بەدکەڵکی لە دنیابینی ئێمە وەرنەگیرێت ناڵێم رۆشنبیر بۆی نییە داکۆکی لە چین و توێژە کۆمەڵایەتییەکان بکات، یان هەڵوێستی نەبێت لەمەڕ رووداوە گرنگەکان، بەڵام لێرەدا دەبێت بە دیقەت بین و بە ئاگاییەوە خاڵ بخەینە سەر پیتەکان کاری رۆشنبیر قسەکردن نییە بەناوی گشتەوە بەڵکو قسەکردنە لەسەر کۆی شتەکان.
رۆشنبیرانی کورد لە کەشوهەوایەکدا نەشونمایان کردووە، کەوتوونەتە دوای جەماوەر، بەشێوەیەکی گشتیش جەماوەر سروشتێکی مێگەلی هەیە و هەندێک پێیانوایە خەسڵەتێکی سۆزانیانەی هەیە. ئەرکی رۆشنبیر رۆڵگێڕانە لە رۆشنکردنەوەی جەماوەر لە رێی بیرۆکە و تەرحی نوێباوەوە، نەک دوای عاتیفەی هەڵچووی جەماوەر بکەوێت یان بەشێوەیەک لە شێوەکان هەوڵی خۆگونجاندن بدات لەگەڵ خەسڵەتە مێگەلییەکەی خەڵک، بەڵکو ئیشی ئەسڵی رۆشنبیر گۆڕینی سروشتی دەستەمۆیی و مێگەلی جەماوەرە، ئەم کردەیەش بە دروشم و گووتارە پۆپۆلیستییەکان ناکرێت، بەڵکو بە شیتاڵکردن و شرۆڤەکردنی دنیا و رووداوەکان و سەرلەنوێ پێناسەکردنەوەی چەمکەکان و گۆڕینی خەیاڵدانی خێڵەکیی و ئاینیی بە خەیاڵدانێکی مەدەنی و شارستانی دەبێت. لەم نێوەندەدا دەتوانین حاڵەتی کوردیی بە مەرگەساتێک بچووێنین، چوونکە لە دیتنی دەسەڵات و ئۆپۆزیسیۆن و رۆشنبیرانیشدا جەماوەر بە توێژێکی داماو و پاسیف پێناسە دەکرێت کە دەبێت یەکێکی تر بەناوی ئەوەوە بدوێت، یان زۆرجار وەک گای ئیسپانی بە پەڕۆیەکی سووربا و شێتی دەکەن و هەر کات ویستیان پەڕۆکە لا دەبەن و هەوری

دەکەنەوە.
د.عەبدولحەمید ئەلئەنساری، پێیوایە ئەوانەی بە گووتاری پۆپۆلیستی پۆمپ و جۆشی جەماوەر دەدەن، نەک دەسەزی جەماوەر نین، بەڵکو لە بناغەوە یاریی بە عاتیفەی گشتیی دەکەن و خاوەنی روئیایەکی دیماگۆگین. لە وتارێکیشدا دەنووسێ "وتاری پۆپۆلیستی وتارێکە دوورە لە ئاوەز و پڕە لە دنەدان و هاندان و ورووژاندن و دروستکردنی رک و کینە، ئامانجی ورووژاندنی هەستی خەڵک و پڕکردنەتی لە دوژمنایەتی بە ئەویتر.. سەرکردەی پۆپۆلیست رێبەریی خەڵک ناکات، بەڵکو جەماوەر رێبەریی ئەو دەکات، سواری کەڵەی شەپۆلی جەماوەر دەبێت، جەماوەر راست بێت یان هەڵە ئەو هەر کلکەسوتەی بە دەکات". رۆشنبیرانی کوردیش بەهەمان شێوە، بگرە لەوە نەگەتیڤتر ئەوەیە کە رۆشنبیرانی ئێمە نەک سەرقاڵن بە بەرهەمهێنانەوەی گووتاری پۆپۆلیستی لە فۆرم و ژانر ناوی جیا جیادا، بەڵکو لە زۆرترین حاڵەتدا هەر خودی خۆیان ئەو کارەکتەرەشن رۆڵی رابەرە پۆپۆلیستەکان دەگێڕن و سەرکردایەتی جوڵەی شەقام دەکەن، بە ئەوەی بپرسن ئایا ئەو جووڵە رەوایی هەیە یان نا؟ بە ئەوەی بیر لە ئاقیبەتی ئەو ئەکشنە بکەنەوە کە ئەمان بە وتاری گڕدار جەماوەری سادە بەشێوەیەکی دیماگۆگی پێ دەکەن لە کینەی وەهمی و تابلەی یەتەپی "شەیتانی گەورە".
ئەگەر ئێمە لە نێوەندی رووناکبیریی کوردییدا ئاڕاستەیەک لەو رۆشنبیرە پۆپۆلیستانە دیاری بکەین، باشترین نموونە گرووپی "رەهەند"ە، بەڵام بۆچی ئێمە گرووپی رەهەندمان کردە سەمپڵ؟ لەبەرئەوەی خاوەنی سەرەکیی ئەو گووتارە پۆپۆلیستییە ئەو گرووپەن و هەژموونیشیان هەیە بەسەر کۆی سیمای رۆشنبیریی کوردییدا لانیکەم لە باشووری کوردستان، لە هەمانکاتدا زۆرترین کاریگەرییان لەسەر نەوەیەک دروستکردووە کە هەموو جوڵەیەکی شەقام لەدەستیاندایە.
دەکرێ بڵێن هەر ئەو گووتارە رەهەندییە پۆپۆلیستییە سەرکردایەتی هەموو ئەو جوڵانەوانە دەکات بەناوی جەماوەرەوە دەپەیقن.
ئیشکالیەتی گرووپی رەهەند بەتایبەت "مەریوان وریا قانع، ئاراس فەتاح" بەپلەی یەکەم "رێبین هەردی و فاروق رەفیق" بە پلەیەکی تر ئەوەیە پێیانوایە هەرچی چەمک و دیاردەی کۆمەڵگەی کوردیی هەیە، بەشێوەیەکی هەڵە پێناسەکراون، ئەمان جارێکی تر پێناسەیەک بەپێی ویست و دەخوازی خۆیان بە باڵایدا دەبڕن، پاشتریش هەموو شتێک لە دامەزراوەکان دەسەنەوە و دەیدەنە دەستی شەقام و جەماوەر "وەک ئەوەی لە 17ی شوباتدا بەروونی بینرا".
سیمای زاڵی بەسەر ئەدگاری رۆشنبیریی کوردییدا ئەو فۆرمە پۆپۆلیستییە گرووپی "رەهەند" بەهاوکاریی لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆن

بەسەریاندا سەپاندووە، دەکرێت بڵێین ئەو گەنجانەی بوونەتە نەواتی ئۆپۆزیسیۆنی سیاسیی لە باشووری کوردستاندا، بە تیۆر و روانگەکانی ئەوان پەروەردە و ئامادەکراون، یان لەژێر هەژموونی تێزە پۆپۆلیستییەکانی رەهێنددان. جیاواز لەمەش دەنگی تر هەیە لە کایەی رووناکبیریی کوردییدا بەڵام لەناو غەڵبەغەڵبی ئەو فەزا پۆپۆلیستییەدا سەدایان خنکێنراوە و ناگاتە هیچ کوێ، بەشێوەیەکی سروشتیش جەماوەر مغازەلەکردنی پێ خۆشە و زیاتر دەکەوێتە ژێر رکێفی ئەو تێزە ستایشگەرانەی بە مەغدووریەتیدا تەرح دەکرێ، یان ئەو لاواندنەوە رۆشنبیرییەی تەنیا لە دنیای کوریدا بوونی هەیە بە راکێشانی عاتیفەی جەماوەر. لەم روانگەوە رۆشنبیرانی ئەمە پاژنەی ئەخیلی خەڵک یان جەماوەریان دەزیوەتەوە و کار لەسەر رۆشنکردنەوەی ناوچەکانی بیرکردنەوەی تاک ناکەن، بەڵکو هەموو هەوڵەکیان بە وروژاندنی جوگرافیاکانی هەست و سۆزە.

لە کورتترین دەربڕیندا دەمەوێ ئەوە بڵێم، رۆشنبیریی سائیدی ئەمڕۆی باشووری کوردستان ئەو رۆشنبیرییە پۆپۆلیستییە کە ناتوانێت لەگەڵ دنیای مودێرن و رۆحی دیموکراسییدا هەڵبکات، لە بۆ من دیموکراسیی نموونەییترین سیستم نییە، بەڵام لەحاڵی حازردا تاکە سیستمی باڵادەستە کە زۆرترین دەستکەوتی بە مرۆڤ و ژیانێکی شایستە دەستەبەر کردووە. نهێ مەیدانێکە بەدەست ئەو رۆشنبیرانەوەیە تاکی کوردیی و زیهینیەتی کوردیی بە رق و کینە دەئاخنن، هەر بۆیە سێکتەرەکانی تری ژیان بەرەو وێرانبوون دەچن، چوونکە رۆشنبیر مەیدانی خۆی گواستەتەوە بۆ چالاکی سیاسیی و بەرهەمهێنانی دیسکۆرسی پۆپۆلیستی، نەک هەر بووەتە پاشکۆی ئۆپۆزیسیۆنی سیاسیی، ئەو روانگە پۆپۆلیستییە کردوویەتی بە پاشکۆی جەماوەریش. کارەساتەکە لێرەدا چەند قات گەورەتر دەبێتەوە.

ئەنجامگیریی

شتێک کە دەبوو پێشتر روونی بکەمەوە، ئەوەیە: من جیاوازیی دەبینم لەنێوان رۆشنبیر لەگەڵ رۆژنامەوان و ئەکتیڤیستە مەدەنییەکان، چوونکە ئەو تێکەڵکارییە هەیە لە تێڕوانینی گشتییدا، پێشتر لەسەر درمەکانی نەو رۆژنامەوانان قسەم هەبووە، کە لەبری وروژاندنی پرسیار، کاریان بووە بە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی دەشێ خۆیان لە جێگەیەکی تر و لە کەسانی تر وەریبگرن، هەروەها رۆڵی رۆشنبیریش لەبری تیۆریزەکردنی پرسیارە جیددییەکانی ناو کۆمەڵگە لە بۆتەی تێز و تەرحی نوێدا، کاریان بووە بە جوینەوە و بەرهەمهێنانی دیدگایەکی پۆپۆلیستی ترسناک، کە لە هەگبەکەیدا تەنها شکاندنی شکۆ

و بەهای هەموو شتێکی هەڵگرتووە، تەنانەت خاڵییە لە ئەڵتەرناتیف و جێگرەوە.
رۆشنبیری کورد زیاتر کەسێتییەکی باکۆنینی هەیە و ئەنتی دەسەڵاتە بەمانای “بۆردیۆ”یەکەی، بەڵام ئەم ئەنتی دەسەڵات بوونە، لە خۆیدا پڕۆژەیەکی فیکریی نییە، بەڵکو هەموو وەزیفەی رۆشنبیریی لە دژایەتیکردن و دێواندنی دەسەڵات و دڵداریکردن لەگەڵ جەماوەردا کورت کردۆتەوە. هەرچەند لە روانگەی “پییەر ئەندرێ” گووتاری پۆپۆلیستی گووتارێکە سەد دەر سەد دژی نوخبە، لەگەڵیدا ئەو گووتارە سیاسەت بەکارێکی ئاسان و لە توانای هەر کەسێکدا دەبینێت، بەڵام هێشتاکە نوخبەی رۆشنبیریی کورد هەروەک دۆنکیشۆت بەسواری گوێدرێژەک□ یەوە خەون دەبینێت و سەرقاڵە بە موغازەلەکردنی شەقام و جەماوەر. کارەساتەکە لەوێدا تاڵتر خۆی دەنوێنێت ئەو تەرزە رۆشنبیرە خۆیان بە نوێنەری دیموکراسی لەقەڵەم دەدەن، بەڵام بێئاگان لەوەی کەوتوونەتە گۆماوی لیخنی پۆپۆلیزمەوە.

تێبینی: ئەم توێژینەوەیە بەشی دووەمی کتێبی “گووتاری پۆپۆلیستی و خەونی بچووکی رۆشنبیرانی کورد”ە کە لە سەرەتای ساڵی 2018 بەشێوەی کتێبی کاغەز لە ناوەوە و دەرەوەی و□□ات بڵاوکراوەتەوە.

جیهانی پاش تەنگژەی کرۆنا .. حەمید تەقوایی

ئەم دەقە لەسەر بنەمای قسەوباسێک لە سیمینارێکی ئینەتەرنێتیدا ئامادەکراوە کەلە ٤\٢٥ ئەنجامدراوە نوسراوەتەوە
حەمید تەقوایی

هەمووتان بەخێر بێن. ئەمەوێت لە کۆبونەوەی ئینەتەرنێتی ئەمڕۆماندا سەبارەت بە بارودۆخی پاش کرۆنا قسەبکەین. سەرەتا من ماوەی ١٥ خولەک قسەدەکەم و دواتر خۆشەویستان دەتوانن ڕاو بۆچونی خۆیان وە ئەگەر پرسیارێکیان هەبێت بیکەن وەیان ئەگەر باسێکیان هەبێت بیخەنەڕو.

سەرەتا بۆ چونە ناو باسەکەوە پێویستە بەشێوەیەکی کورتیش بێت وەک بوە بڵێین لەبنەڕەتدا چی ڕویداوە کە دونیای گەیاندوەتە ئەم جێگایە. ئەبێت سەرەتا سەیرێکی ڕابردو ئێستا بکەین. ئەبێت بزانین لە کوێدا وەستاوین هەتا تێبگەین کە بۆ کوێ دەڕۆین.

سەبارەت بەوەی کە دونیا چۆن گەشتوەتە ئێرە. من هەمیشە وتومە کە کرۆنا وەکو نەخۆشی سەرچاوەکەی ڤایرۆسە بەڵام وەک تەنگژەیەکی کۆمەڵایەتی، سەرچاوەکەی ڤایرۆس نیە ئیتر ، بەڵکو زادەی ئەزمەی سەرمایەداریە. ئەم بارودۆخەی کەلە دونیادا هەیە بێ چارە سەرنەبوو نەک هەر بێ چارەسەر نەبوو بەڵکو دەتوانرا بەتەواوی کۆنترۆڵ بکرێت وە تەنگژەکەش هیچ نەبوو، تەنانەت بە نەخۆشیەکی جدیش هەژمار نەدەکرا. زۆر لەوەوبەر دەیانزانی وە ب□ تەواوەتی پێشبینی کراوبوو. دەتوانرا ب□ تەواوەتی ڕێگری لێبکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا دەوڵەتەکان دەست لەسەردەست دانیشتن وکارێکیان ئەنجام نەدا هەتا بارودۆخەکە گەیشتە ئێرە.

ئێوە دەزانن کە زۆرێک نزیکەی شەش حەوت ساڵ لەمەوبەر پێش بینی ئەمەیان کردبوو، ئەو کاتەی کە ئیبۆلا وسارس وهیتر دەرکەوتن هۆشداری ئەوەیاندا کە زنجیرەیەک لە نەخۆشیە پەتاییەکان هەڕەشە لە دونیا دەکەن. دەگەڕێتەوە کوشتار دەکات وە ئەبێت بیر لە ئامادەکاریەکانی بکرێتەوە . بەم پێیە هەموان دەیانزانی. مەسەلەکە ئەوەیە کە هیچکەس غافگیر نەبوە، ئەگەر کارێکیان نەکردوە زۆر بەسادەی لەبەر ئەوەی کە سیستەمی سەرمایەداری کارو سەرمایەگوزاری لەمەیدانی پزیشکی وبەتایبەتی توێژینەوەی پزیشکی و پێشگرتن ب□ نەخۆشیەکان، لەبەر چاوچنۆکی نیە، کەسەرمایەگوزاری ناکەن. خواستی ئەو کارەیان نیە. تەنانەت ئەو سەرمایانەش کەلە بەشی بیمە کۆمەڵاتی وتەندروستی ودەرمانی وهیترەکاندان بەرژەوەندی ئەوان لەوەدایە کە نەخۆشیەکان پەیدابن، نەخۆشیەکان بڵاوببنەوە هەتا ئەوان بتوانن دەرمانەکانیان بفرۆشن. سەرئەنجام ڤاکسین ئەو بازاڕەی نیە کە دەرمانی نەخۆشیەک کە هەموو ساڵێک توشی دەبن و بەردەوام ئەبێت دەرمانەکانی بکڕن. مەبەستم ئەوەیە کە ئەم مەسەلەیە پەیوەندی بە نیازو وخواست و سیاسەتی کەسێکەو□ نیە بەڵکو میکانیزم وکارکردەکانی نیزامی سەرمایەداری ئەوە ی پێویست نیەکە یەکێک بڕاوات ولە بەشی توێژنەوەی پزیشکی و پیشگرتن بەناخۆشیەکان سەرمایەگوزاری بکات.

هەموو دەستەوەستان دانیشتن هەتا سەرئەنجام ئەمە ڕویدا. لایەنێکی تری کیشەکە ئەوەیە هەروەک دەزانن بەتایبەت لەم چەند دەیەی دواییدا لەگەڵ سیاسەتی سک هەڵگوشینی ئابوری وکۆنسێرڤەتیڤی نوێ ونیولیبرالیزم وهیتر بەردەوام هێرشیان کردوەتە سەر خزمەتگوزرایە تەندروستی ودەرمانیەکانیان، لەزۆر بەی وڵاتاندا لەگەڵ کەمی کادری

پزیشکیدا ڕوبەڕوبون، تەنانەت لە وڵاتە پیشەسازیەکانی ڕۆژئاوادا. بودجەی خزمەتگوزاری دەرمانی وکۆمەڵایەتی وهیترەکان کەمترو کەمتر بون ولەبەرامبەردا بە بەشەکانی تری وەک سوپاو کاروباری چەک وچۆل وکۆمەک بە سەرمایانەی کەلە حاڵەتی شکستهێناندا بون پاش تەنگژەی٢٠٠٨ وهیتر کرا. بەوپێیە لایەنێکی تری کێشەکە ئەوەیە کە نەک تەنها پێشگیری نەکرا بەڵکو تەنانەت سیستەمی پزیشکی بەرداوام لە هەموو جێگایەکی دونیا لاواز بوو. لەو شوێنانەی کە کەرتی تایبەت ئەواانەی بەدەستەوە گرت ولەو جێگایانەش کە بەشێک بون لە سیاسەتی دەوڵەتی و بیمە کۆمەڵایەتیەکان ئەوانەش وردە وردە دەستیان کرد بە تایبەتی کردن. ئەنجامەکەی ئەوە دەرچوو کە دەیبینین.

پارێزگاری نیۆرک ماوەیەک لەمەوبەر چەند خاڵێکی وروژاند کە بەئاشکرا نیشانی ئەدات بارودۆخەکە چۆنە. ئەو وتی ئێستا نەخۆشخانەکان بە ئامادەکردنی ماسک وئامیرەکانی هەناسەدان وشتیتر کێبڕکێی یەکتر دەکەن وە بەزیادکردن وداشکاندن دەچنە جەنگی یەکترەوە. سەبارەت بە نەخۆشخانەی وڵایەتەکانی ئەمریکا ئەیوت. لەکاتێکدا کە بە ڕێگری لە نەخۆشیێکی لەو شێوەیە ئەبێت یەک سیاسەتمان هەبێت، ئەبێت هەوڵ بدەیت، ئەبێت لە پەنای یەکدا بوەستین، ئەمەوێت بڵێم کاتێک ئەوە سەلامەتی خەڵک دەسپیرن بەچاودێری و کێبڕکێی وکەموزیادکردنی بازاڕ ئەو باروودۆخە ڕوئەدات کە ئێستا لە ئەمریکا دروست بوو. لە نێو دوو کەوانەدا بڵێم کە دەزانیت لە ئەمریکا ژمارەی کوژراوان لە پەنجا هەزار تێپەڕیوە نزیکەی نۆسەدهەزار توشبوی هەیە. پێم وایە لە دوو سێ ڕۆژی داهاتودا سنوری یەک ملیۆن کەسیش تێپەڕێنێت. واتە دانیشتوانی ئەمریکا لەسەدا چواری دانیشتوانی دونیایە بەڵام ژمارەی ئەوانەی بەکرۆنا گیانیان لەدەستداوەو ژمارەی توشبوەکان بەکرۆنا نزیکەی لە سەدا چلی هەموو ئەم حاڵەتانەیە لە دونیادا. ئەمە دۆخەکەیە ئیستا ئەمە دۆخی گەورەترین ئابوری جیهانە. ئەمەوێت بڵێم کە هەموو سیستەم،چ لەڕووی توێژینەوەو کارو ئامادەکاری وکەلوپەل بۆ پێشگیری لە نەخۆشی هەموو سیستەمی دەرمانی لەم وڵاتانەدا، لە لاوازترین دۆخی خۆیدایە وەلە ئەنجامدا ڤایرۆسێک توانی بەم شێوەیە هەموو دونیا ئیفلیج بکات. ئێستا کاتێک سەیری بارودۆخی ئەمڕۆ دەکەین دەبینین کە هەموو دەوڵەتەکان قسەیان ئەوەیە کە باشە،چی لەئابوری بکەین؟ئابوری نوستوە وە وردەوردە زەمزەمەی ئەوە هەیە کە چەرخەکانی ئابوری بخەنەوگەڕ،لە ئەمریکا ولایەتەکان یەک لەدوای یەک سەرقاڵی وەگەڕخستنەوەی بەرهەمهێنان و کارو پیشەن. هەندێک لە دەوڵەتەکان دەڵێن زیاتر ئارام دەگرین وە پێوەرێکیان بۆ گەڕانەوە سەرکار

دیاریکردوە.و هیتر.بەڵام سەربەخۆ لەوەی کە چ سیاسەتێکیان هەیەو بە قەولی خۆیان کەی بیانەوێت ئابوری بخەنەوەڕێ.کیشەکە ئەوەیە کە کەمەڵگە ئیفلیج بوە.نزیکەی سێ مانگە کەمەڵگە لە دۆخی ڕاوستاندایە.بەشی زۆری خەڵک لەماڵەکانیاندان.نەک تەنها کارو بەرهەمهێنان بەڵکو هاتوچۆو جەژن و هونەر ووەرزش و لەدەوری یەک کۆبونەوە قوتابخانەو زانکۆو هەموو شتێک نوستوە. خەڵک تەنانەت جورئەتی ئەوەیان نیە بڕۆن بۆ بازاڕ کردن.ناتوانن بەپێ پیاسەیەکی ناو شەقامەکان بکەن.واتە ئەزمەیەک هاتوە کەمەڵگەی ئیفلیج کردوە. ئەو کەمەڵگەی کە ئیفلیج بوە کەمەڵگەیەکە کەلەژێر کەنترۆڵی سەرمایەداریدایەوە بەتایبەتی سەرمایەداری ئەتوانێت بارودۆخی بەرهەمهێنانەکەی دیاری بکات،سیاسەتەکەی دیاری بکات.هاتوچۆی مرۆڤەکان هەتا کۆبونەوەکانیان،فەرمانگەکان،کارگەکان ، ناوەندەکانی کار،هەموو ئەمانە لەسەر بنەمای هەمان بناغەی دەستکەوت وقازانج وکۆنترۆڵ لە بازاڕی ئازاد و هیتردا ڕێکخراوە ئەوە ڕژێمی سەرمایەداریە کە لەکار کەوتوە،ئێستا کە گەشتوینتە ئیرە،ئیستا کە سەرمایەداری کارەکەی بە ئیرە گەیاندوە.جگەلەوە ڕێگایەکی ترمان نیە،ناچارین کە لەماڵەکانمان دانیشین.هەڵەکەیان لەوەدا نیە کە دەڵێن لەماڵەوە دانیشن،هەڵەکەیان ئەوەیە کە بارودۆخێکیان دروست کردوە کەناچار بون کەمەڵگە خانەنیشین بکەن.ئاکامی دەرونی وکۆمەڵایەتی ئەم بارودۆخە خۆی ئەبەتە سەرچاوەی کێشەو مەشاکیلەکی زۆر بۆ خەڵکی دونیا.هەر ئەمڕۆ بەشی زۆری کەمەڵگە کە کاردەکەن،چینی کرێکار،بێکاران،کاسبکاران، بەشێ هەژاران وبێبەشان ئەوانەن کەناتوانن لەماڵ دانیشن وژیانیان بەڕێوەبەرن.ئەم ناکۆکیە بۆتە هۆکاری ئەوەی کە هەندێک لە دەوڵەتان کەمێک ئەدەن.سیاسەتێکیان بۆ ئەم کۆمەکانە دیاریکردوە.سەرئەنجام ئەم کۆمەکانەش وەڵام نادەنەوە،چونکە بەش ناکەن ولە باشترین حاڵەتدا کاتیە.کەس نازانێت کە ئەم تەنگژە بەچ سەختیەک وەهەتاکەی بەردەوام ئەبێت.

من دواتر باسی ئەوە دەکەمەوە کە ئەبێت چی بکرێت.هەرچۆن بێت ئێستا ناکۆکیەکان ئاشکران لە کەمەڵگەکاندا وئەویش وەک دەڵێن دوەیانی ژیان یان نان دەخاتە بەردەم.واتە خەڵک دەبێت یان لەبرسێتیدا بمرن یان بەکرۆنا،ڕێگای سێهەم لە ئارادانیە،ئەمە ئەو بارودۆخیە کە ئەوان بە دونیایان دروست کردوە وە ئەمە تێدەپەڕێت،هەم وەک سیستەمێک کە ئەم تەنگژەی دروست کردوە و هەم وەکو سیستەمێک کاتێک تەنگژەکە دروست بوو نەیتوانی وەڵامی گونجاوی پێبداتەوئەمەش بویە هۆی گیان لەدەستدانی ژمارەیەکی زۆر.

ئەو ناکۆکیانەیە کە بە خەڵکیان هێناوەتەکایەوە. ناکۆکیەکی وەها

لەبنەڕەتدا دەتوانرا دروست نەبێت، ئەمە، بەهۆی باروودۆخی سەرمایەداری بەم شێوەیە، بەڵام سەرمایەداری خۆی بەرپرسیارێتی نەک قایرەسەک. ئەمەش باردۆخی ئیستای دونیایە کە بەردەوام ئەبینین ژمارەی مردوەکان لە زیادبووندایە، ژمارەی توشبووان بەرز دەبێتەوە، خەریکە لەسنوری دوو ملیۆن کەس نزیک دەبێتەوە، لە ئەمریکا دەگات بە ملیۆنێک و کوژراوەکانیش دەگاتە چەند سەد هەزار کەس ئەم باروودۆخەیە کە بە خەڵکی دونیایان هیناوەتەکایەوە.

باشە، بەرەوکوێ دەڕۆین؟ ئەمە چ داهاتویەک چاوەڕوانمانە؟ ئاشکرایەلە کۆتاییدا ئەم ئەزمەی کرۆنایەش دەگاتە سەرئەنجام و کۆتایی دێت. ئەستا ئەبێت هیواخوازبین وە هەوڵ بدەین کە ئەم ڕوداوە بەکەمترین کوشتار کۆتایی بێت. بەڵام هەرچۆن بێت، سەربەخۆ لەوەی کە چ کارەساتێکەو ئەبێت خەڵک چەندی لە بکوژرێت هەتا ئەم ئەزمەیە تێپەڕێنێت، ئەمەش چەند هەکاری هەیە.

یەکەم ئەوەی تا ئەو جیگەیەی کە پەیوەستە بە ئەزمەی ئابوریەوەهەموان پێشبینی ئەوە دەکەن کە سەختترین تەنگژەی ئابوری لە بەردەماندایە تەنانەت لە دەیەی ١٩٣٠کان خراپترە واتە ئەم باروودۆخە لە ڕوی مەوداوە. لەڕوی ژمارەی بێکارانەوە، لەڕوی ئیفلاسی، لە کار کەوتنی زۆرێک لە سەرمایەو تەنانەت زۆرێک لە بەشەکان بەو وێنەیە. ئەزمەیەکی واقوڵ وفراوان کەلەم سەدساڵەیی دوایدا هاوشێوەی نەبوە.

خاڵی دوهەم ئەوەیە کە ئەم ئەزمەیە تەنها لەسنوری ئابوریدا نامێنێتەوە. تەواوی نیزامی سەرمایەداری دەخاتە ژێر پرسیارەوە. نەک تەنها لەلایەن چینی کرێکار یان چەپ وکۆمۆنیستەکان یان جەماوەری خەڵکەوە بەڵکو لەلایەن دەستەبژێرو شارەزایانی بەرژوازی خۆیەوە، چونکە دەزانن ئەم باروودۆخە ناکرێت بەردەوام بێت. لەناویاندا ئاغای کیسنجەر، کە بە ستراتیژی داڕێژەری جێ باوەڕی کاپیتالیزم لە دونیادا هەژمار دەکرێت. پێشبینی ئەوەی کردوە کە توندترین پێکادان وئاڵۆزی لە ڕێدایە. ئەمانەوێت بڵێین کە باس بەتنها لەسەر ئابوری نیە. باس لەسەر ئەوەیە کە سەرمایەداری لەم ئەزمەیەدا بە توندی وفراوانی کەوتوەتە ژێر پرسیارەوە، هەم وەک سیستەمێک کە ئەم ئەزمەی خولقاندوە وە هەم وەک سیستەمێک کە ئەم ئەزمەیە ڕویدا نەیتوانی وەڵامی گونجاو بداتەوە و زیانی لە ژمارەیەکی زۆر سەندەوە.

ئەمە یەکەمین ئەزمەیە کە هەکارەکەی میکانیزمەکانی ئابوری سەرمایەداری نیە. هەروەک دەزانین لە ئەزمەکانی پیشویاندا قازانج کەم دەبوویەوە، بەرهەم کەم دەبویەوە. داواکاری کەم دەبێتەوە، بەمانایەک زیدە بەرهەم دێتەکایەوە. ئەوکاتە لەگەڵ

ئەزمەیەک ڕووبەڕووین کە درێژەدان بەم شێوە بەرھەمھێنانە ئیتر سوودێکی بۆ سەرمایەداری نابێت ئەبێت لەگەڵ بەکار کردنەکان و لەگەڵ برسی کردنەکان وپشتوێن توندکردنەوەکان وھیتر خۆیان لەم ئەزمەیە دەربازبکەن. بەڵام ئەمجارە ھۆکاری ئەزمە ئابوریەکە لە ئابوری خۆیدا نەبوە بەڵکو بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسێک بوە. نەخۆشیەک کە بوە ھۆکاری خوێندنی کۆمەڵگە، وە عامیدانە ئابوری بخەوێنێت، ناچارن کە بیخەوێنن. واتە یان مردن یان لەماڵەوە دانیشتن. باشە، خەڵک ناڵێن مردن ھەڵبژێرن. ئیستا گەشتونەتە دوو یانەک کە لەو لاوە سەرمایەکەیان خەریکە زەرەردەکەن و ئیفلاس دەکەن، وە ناچارن کرێکاران بنێرنەوە سەرکار.
ئەم پێشھاتە ھەرچەنەک کەتای بێت کەسانێک کە دەڵێن سەرکار ئیتر بەو شێوەیە سەیری دونیا ناکەن کە پیش کرۆنا سەیریان دەکرد. ئیتر فەلسەفەی کۆمەڵایەتی و فەلسەفەی سیاسی سەرمایەداری وتواناکەی لە ئیدارەی کۆمەڵگەو ھیتر ھەمویان بە قوەی کەوتەتە ژێر پرسیارەوە. وە تەناتەت ئەو دوربین وچاکەخوازەکانی چینی دەسەڵاتدار خۆشیان لەوە تێگەشتون کە ئیتر ناتوانن بەو شێوەیە بەردەوام بن وە ئەبێت کارێک بکەن. شتێک کە ڕوئەدات ئەمەیە کە ئەگەر دەوڵەتە سەرمایەدارەکان لەگەڵ پێاھەڵپژانەکدا ڕوبەڕو نەبنەوە پاش ئەزمەکە لەگەڵ توندترین سیاسەتی سک ھەڵگوشین ڕوبەڕو دەبینەوە چونکە سەرمایەداری ناتوانێت لەم ئەزمەیە بچێتە دەرەوە و لەھەمان کاتدا بە نمونە ئاستێک لە خۆشگوزەرانی لە کۆمەڵگەدا بپارێزێت. ئەوانە تەناتەت ئەبێت ئەو ئاستەتەش کەلە ڕابردودا ھەبوە بخەنە ژێر پێوە بە ئەوەی بتوانن ئەزمەی سەرمایەداری تیپەڕێنن. بەو پێیە ئەگەرتەنھا یەکلایەنە سەیر بکەین ودەوڵەتەکان ونیزامی سەرمایەداری ببینین سەردەمێک لە سک ھەڵگوشین و کاری تاقەت پڕوکێنی کرێکاران لەسەر ڕێماندایە. ھەموو ئەو بودجانەی بە کۆمەکی خەڵک سەرف دەکرێن ھەموو حسابیان ھەیە. بڕیارە سبەینی ھەموی لە قوڕگی کرێکاران بھێننەدەرەوە. ئەگەر لەگەڵ پیاھەڵژانەکدا ڕوبەڕو نەبنەوە سەردەمی سک ھەڵگوشینەکی توندی ئابوری لەسەر ڕێگا دەبێت.
ھەتا سەر بەوشەوەیە نامێنتەوە. ھەر بەوشەوەی خۆشیان پێشبینی دەکەن کە ئاڵۆزیەکی پەرەسەندو لە ڕێدایە. (خۆیان ناڵێن بزوتنەوەی حەقخوازانە یان شۆڕشی خەڵکی برسی. ئەڵێن نا ئارامی، پشێوی، ناجێگیری، دونیا بەم وشانە شەرەڤ دەکەن). لەڕوانگەی چینی دەسەڵاتدارەوە دونیا بەرەو ناجێگیری، نائارامی وئاڵۆزی دەڕوات، لەڕوانگەی خۆکیشەوە بەرەو توند بوونەوەی خەبات وناڕازایەتیەکانیە بە ھەناناخوارەوەی ئەو مفتەخۆرانەی کە نیشانیاندا تەناتەت ناتوانن پارێزگاری لە ژیانی ھاوڵاتیان

بکن. ب توانایی ونزکی وب دساتی وب ئاسیی وئیفلیجی سیستمی سرمایداری ل برامبر ئزمی کرنادا خی نیشانداو خکیش ئم ل بیرناکن.

بم پیی سردمی پاش کرنا لالیک ل وانگی سرمایداریو ئبت سردمی تونتر بستنوی پشتونکان، ئبت کاری زرتر بکیت، کمتر داوا بکیت، هرشی زیاتر بکیت سر خزمتگوزاری وبیم کماییتیکان، ئبت کاتژمری کار زیاد بکیت وتمنی خانشینی بریت سرو وهیتر وهیتر. هر ئو هنگاوانی ک مکتبی شیکاگ یان پاریزگاری نویکان (نیوکنسرڤتیڤ) دیانوت. ئبت ئما توند بکنو. بام لالیکی ترو ئیتر دونیا ئم قبو ناکات، بنمون هروک ئوی کل پاش هرس هنانی بلکی ژهات ویدا.

ئیتر ئم سردم ئو سردم نی، ئیتر سرمایداری لم سردمدا بتواوتی یسوا بو، خکی بچاوی خیان بینیان ک ئم سیستم چن کاردکات، لسر ئم بنمای سردمی داهاتو سردمکی پ ئازی وبوتی خیان نائارامی یکان ویا سردمی دروست بونی بزوتنو حقخوازانکان و نزاییتیکان ل دونیا ئبت و هموو ئم سیستم دکوت ژر پرسیارو.

ئوی ک برو کو دوات وچ چارنوسک چاوانی دونیا دکات، بدنیایی پیوست ب چالاکی هز پشوکان، چپ، ادیکا وشگرکانی وک حزبی کمنیستی کرکاری؛ بتواوتی دگتو ب ئوی ک ئمان چندک دتوانن نبزی بارودخی دونیایان هبت. لکدانوکی دروست بکن. گا وسیاست ولاینی دروست هبزرن و خک ئاماد بکن. ل مژودا هیچ شتک ل پیشو دیاری نکراو. سرئنجام وتی گانکاریکان دگتو ب ئیراد، بئیرادی ئحزاب وهزکان ک کاردانوی ئیرادی چینایتی. بتنها هر حزب وسیاست نی. ل وی فرهنگی، لوی چالاکی N.G.O کان، کخراو جراوجرکان، نوسران، هونرمندا، بیرمندان و فلیم دروستکرکان، ئون لدونیای پاش کرنادا چ بارودخک ئخولقنن. بگومان ئمی ک لوی بارودخی کماییتی، بارودخی سیاسی، بارودخی ئابوری، هموو شتک ئامادو گنجاو ب ئوی ک نمونیکی چپ وکمنیستی وسسیالیستی ل دونیا سرپ کوت.و بتایبتی ئبت ئو شن بت ک ئم سشیالیزم لو جر نی کل ئردوگای سڤیت شکستی هنا ویان ئیستا ب نمون کچاین خی دادنت. بکو کمنیزمک ک ئینسان بناغکیتی، واتا ئازادی ویکسانی وخشگوزرانی بناغکیتی. ئوش بم وباسکم

تەواوبکەم، ئەم سەردەمە ل□ن□او حزب□ک□ان و ه□ز□ک□ان وناو□ن□د□ هزریەکانی بۆرژوازی و تەنانەت لە نیوان دەوڵەتەکان ئەو باسە هەیە کە بژیوی خەڵک ئەبێت دابین بکرێت،دابین کردنی بژیوی گشتی، بۆچی ئەمە دەخەنە ڕوو؟چونکە توشی ئەزمە بون.هەروەک وتم بن بەستێکیان هەیە. ئابوریەکەیان نوستوە. ئەیانەوێت بەم ڕیزبەندیە سەرئەنجام ئەم ئەزمەیە تێپەڕێنن. بەڵام باسەکە لەم قسانە بناغەیی ترن. بەبڕوای من بژیوی گشتی ئا□□ایەکە کە چینی کر□ک□ارو سۆسیالیستەکان بەرزیانکردو□ تەوە. نەک تەنها بۆ سەردەمی کرۆنا بەڵکو وەک کارێکی هەمیشەیی□ان. تەنگژەی کر□ن□ا نیشانیدا کە دەوڵەتەکان ئەبێت ئەم بەرپرسیارێتیە لە ئەست□ بگرن،وە نەک هەر لەم باورد□خەدا. ئەگەر بەردەوام ئەم کارە ئەنجام بدەن بارودۆخێکی لەم شێوەیە ڕونادات.

دابین کردنی بژیوی گشتی لە ڕوی دابەتی ومادیەوە بەتەواوەتی کاریکی مومکینە. بودجەکەشی، پیداویستیەکەشی وسامانەکەشی هەیە. بەرهه□مه□ن□انی هێزی کار ئەو□ن□دی□ کە سانێکی لەمەودای نجومیدا کەڵەکەکردوە. ئەگەر ر□گ□ریەک هەیە ئەوە پەیوەندیەکانی سەرمایەداریە.

قسە لەسەر لە پێشینەکانە. باسەکە لەسەر ئەوەیە کە ئەم سامانە بۆچی بەکار دەههێنیت. قازانج کۆکردنەوە و ڕەونقی سەرمایە یان وەڵام بە پێداوستیەکانی خەڵک. ئەوەندە سامان وپێداویستی مادی هەیە کە خەڵکی دونیا بتوانن چەندین ساڵ کاریش نەکەن وبژین. ئەمە بەتەواوەتی لەتوانادایە. پیشتر وتم ئەگەر سەرمایەداری نەبوایە ئەم بارودۆخە تەنگژاویەش ڕوی نەئەدا. بەڵام کاتێک ئەم تەنگژە هەیە کە هەم ژیان وهەم نان . ئەمە دوڕێگا نین. لەڕوی دابەتی ومادیەوە هەر لەم نیزامی سەرمایەداریەدا لە هەموو جێگایەک دەتوانرێت هەم گیان وهەم ژیانیش دابین بکرێت و پاش سەردەمی کرۆناش بەتەواوی ڕێک هەروایە. ئەوەی کە دەستکەوتەکەی ئافات لێ یداوە وەیان تەنگژەمان هەیە وەیان ئەبێت زیاتر کار بکەیت وکەمتر ب□و□ت، ئەمە ناکۆکی نیزامەکە خۆی وپەیوەندیە کاپیتالیستیەکەیەتی. وە ئەگینا نەک هەر ناکۆکیەک لەئارادا نی□ بەڵکو ئێوە هەرچەند زیاتر کاربکەن وبەرهەمی کار زۆرتر بێت ئێوە ئەبێت بتوانن کاری کەمتر بکەن وە خۆشگوزەرانی زیاترت هەبێت. ئەم لۆژیکە ئەبێت سۆسیالیستەکان بیگرن بەدەستەوە. ئەو دروشمەی کە ئێمە بەردەوام ئەمان وت هەرکەس بەپێی پیویستی لەسەردەمی کرۆنادا گرنگی خۆی خستە بەرچاوی هەموان. هەموان بینیان کە کۆمەڵگە ئەبێت بەو شێوەیە بەڕیوە ببرێت. وە ئەگەرنا مردنی سەدان هەزار نەفەرمان ئەبێت، هەروەک ئەمڕۆ کارەساتی لەو شێوە لە حاڵی ڕوداندایەوەلەسەر ئەم بنەمایە بەبۆچونی من لەدوای کرۆنا سۆشیالیستەکان بۆ بەرزکردنەوەی ئاڵای ئاسۆ وداواکاری و

ئامانجی ئینسانیەکانیان زەمینەیەکی پەرەگرتویان هەیە.
هەرچەن بێت دونایی پاش کرۆنا دونیایەکی ئاڵۆزو ئەبێت.دونیایەک ئەبێت کە بزوتنەوە گەورەکان پێکەدێن لە ئاستی جیهانیدا دژی سیستەمی ئێستا و مارکسیستەکان ئەبێت خۆمان ئامادەبکەین کە بڕۆین بۆ پێشوازی ئەم دونیایەوە،هێز کۆکەینەوە، نفوز بەدەست بهێنیت وئاڵای سۆسیالیز لە بەرامبەر ئەم دونیا وەحشیانەی سەرمایەداریدا بە شەکاوەی ڕاگرین.
زۆر سوپاستان دەکەم
وەرگێڕانی :کاوە عومەر
٢٠٢٠\٥\١٧
لە ژمارە ٨٦٦ بڵاوکراوەی ئینتەرناسیۆنالدا بڵاوکراوەتەوە لە یەکی ئایاردا بڵاوکراوەتەوە.

چەند کۆپلەیەکی هاکەزایی … نەوزاد بەندی

وەڵا ئافەرین ..هەرەمەکی نەوتیی و گازی سروشتی دوڵەمەند بەنیتە سواڵ و ..تێیان بگەیەنیت کە نەوت و گاز نەبوونیان لە بوونیان قازانجترە ..میللەتەکی دەوڵەمەند فێری هەژاریی بکەی ..وەڵا ئافەرین ..

* *.

خەڵکی ئێمە بە حەوشە و ژوورەکانی خۆیان یابانی و مەردن ..بەلام بە شەقام و شوێنە گشتیەکان ، خەڵکی سەردەمی بەردن

* *.

جاران ڕوناکی لە دەرەوە زۆر کەم بوو ، ڕوناکیەکان زۆربەی لە ناخی مرۆڤەکاندا بوو ..ئێستا ڕوناکی دەرەوەی پڕ کردووە و ..ناخی مرۆڤەکانیش تاریک و نوتەک ..

* *.

قەت بە سەرت هاتووە ، ئێوارەیەک ..شەوێک بێزاریی داگیری کردبیت و ..متمانەیشت بە هیچ کەسێک نەبووبێ ، پەنای بۆ ببەیت ؟ بە ناچاریی بە دیار خۆتەوە ، ئێشکت گرتبێ !

▪* *

بەردەوامین لە سفر کردنەوەی یەکتر ، بڕوام وایه یئ□م دیکتاتۆرا نەیش کاتی خۆی خەڵکی باش بوون ، بەڵام یئ□وەنده سفر کراون□ تەوە ، بوون بە دیکتاتۆر ..

▪* *

دڵم به بندیوارەکان خۆشە ، شتێک بکەن ..چونکە ئەوان دەنگیان بەرامبەر موچەی بەلاشە ..وەک ئێمە دەنگیان بە خۆڕایی نەداوە..ئێستایش کە موچە نەمێنێ ، قبوڵ ناکەن ..بژی بندیوار !

▪* *

دوو جۆر نەخۆشی ، کۆمەڵگا و مر□ق پ□کیئ□خەن : جەردە و جەڵتە ..

★ ★ ★

لە شەریعەت و فیقهی یئیسلامدا یاسایەک هەیە لە شەش ووشەدا :
(ما بني على الباطل فهو باطل)
یئ□وەی لەسەر بەتاڵ دروستبکرێ ، بەتاڵە ..
یئ□گەر بڕوانیت□ یئ□م سیستمەو،هەموو سیستمەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وووڵاتە شمولیەکانی وەک کۆریای باکوور و کوبا و فەنزویلا ، تەماشا یئ□ک□یت ن□ک ه□ر یئ□ندام پەرلەمان ، تەنانەت بەرپرسی دووسێ کارگوزاریش بنەچەیەکی حزبی قایئیدی تیایە ..هەر بۆیە گەندەڵە و، ..مومکین نیە زیرەک بێ ..مومکین نیە میهەنیی بێ ..مومکین نیە پشتی پێ ببەسترێ ..مومکین نیە کێشەت بۆ چارەسەر بکا ، بەڵکوخۆی دەبێتە مەعمەلی کێشە و ..هەموو سایزەکانی کێشەت بۆ بەرهم□د□ن□ ..ب□ ج□ر□ک یئ□و سێکتەرە بۆگەن پێدەکا و ژەنگی پێهەڵدێن□ …یئایا هەست بە بۆگەن و ژەنگهەڵهێنانی هەموو سێکتەرەکانی ژیان ناکەیت ، ب□یئاینیشەوە ؟

★ ★ ★

مناڵ زۆرترین دەنگەکانی جوانیی بۆ خۆی دەباتەوە ، لە هەڵبژاردنی تەمەندا … بۆیە مناڵیی تاکە کابینەی شەرعی و بێ فێڵ و غەشە لە ژیانی ه□ووماندا .

★ ★ ★

یئ□رێ هەرچەند زۆر گرنگیش نییە ، بەس مەوزوع چی□ یئ□و ه□موو یئ□کاونتی فەیس بووکە بە ناوەکانی hama chawrash و shusha gean ەوە هەیە ؟!!

★ ★ ★

کارەسات یئ□وەیە لە میللەتێکی نەخوێندەوارا هاوار بکەیت

: (خەڵکینە زۆر بخوێننەوە)..لە کۆمەڵگایەکی سەرخۆشا ، بڵێی
: (وەرن با بچین بۆ نوێژی جەماعەت)
★ ★ ★
ش□شگێڕی وامان هەیە ، پێرێ ئەیووت بایکۆت ئەکەین ، ئەمڕۆیش ئ□□□□ ئ□□□ینەوە بۆ سەر کار ..(من پێرێ و ئەمڕۆیش لەسەر کار بووم ، چونکە کار بۆ هەژاران ئەکەم نەک بۆ دەسەڵات)
★ ★ ★
کە نرخی نەوت دادەبەزێ ، ئەیکا بە هات و هاوار ..کە نرخی نەوت بەرز ئەبێتەوە ، ئەبێ بە کەڕەی شەربەت ..
ح و ک م ە ت
★ ★ ★
حوکمەت پێویستە لەسەری موچەی بندیوارەکان پێش موچەخۆری ئاسایی دابین بکات ، چونکە بە دەنگی بندیوار و کەس و کاری بندیوار ، ئەکەمی هەڵبژارنەکان بووە .
★ ★ ★
کە لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن بە بەربڵاوی باسی خێر و سەدەقە و زەکات کرا ، دڵنیاب□ ئ□□و نیشتمانە جەردە لێی داوە و دزراوە ..چونکە خێر و زەکات ئ□□رک و کردەی کەسێتین نەک بابەتی ڕاگەیاندن
★ ★ ★
لە ووڵاتە بێ ب□رح□م□کاندا ، هەمووان هەوڵ ئەدەن ببنە موچەخۆر ..چونکە کە ب□رح□م نەبوو ، موچە خۆر هیچ ماندوو نابێ .. باشترین و ئاسانترین پیشەیە ، ک□ ئ□□توانیت هەر کاتی موچە بچیت بۆ فەرمانگاکەت .
★ ★ ★
کە نووسینێکت ئ□□دزن ،
ک□ش□ نیی□ ئ□□گ□ر بەناوی خۆیانەو□ ب□ناوی بکەنەوە
بەڵکو کێشەکە لەوەدایە ، وەک مناڵی سواڵکەرەکان ، لەسەر شەقامی فیکر و ئەدەب و هونەردا ، سواڵی دەسکەوت و پۆست و چەپڵەی پێ دەکەن .
★ ★ ★
زۆربەمان ئ□□چین گوێ لە ووتاربێژێک ئ□□گرین کە لە کاتی ووتارداندا ئ□□گری ..حەزمان لەسەیر کردنی پیاوێکە بگری ..بۆیە تەنانەت سەدام حسێنیش کاتی خۆی لە ووتارێکیدا تۆزێ گریا ..
★ ★ ★

هەموویان ژیان لە کۆڵ خۆیان ئەکەنەوە ، بەڵام لە بیریان
چووە خۆیان بەسەر کۆڵی یەکترەوەن ..

★ ★ ★

١٠ ساڵە بەغا بە هەرێم ئەڵێ بێنە نەوت ، گوێی نادەنێ ، کەچی بەڕێوەبەری بانکی هەرێم ئەڵێ پارەمان هەیە بۆ موچە ، بەڵام چاوەڕێی ئەمری بەغا ئەکەین..بانەکە و دوو هەوا ..

★ ★ ★

یەکەمجارە عەلمانییەکان خەمی سەران عومەر ئەخۆن ..
ئەویش پەیتا پەیتا ،
سوپاسیان ئەکا ..
ئیتر نازانم بەرەکەتی مانگی ڕەمەزانە ،
یان جۆرێکە لە مامەڵە و سەودا ..

★ ★ ★

بێجگە لە نەوت و گازی سروشتی ،
بەڵێننامەی پەنجا ساڵە ،
هەرچی شاخ و گرد و دەشت و زەوی تیجاری وباخ هەیە ، هەمووی تەلبەنکراون و فرۆشراون ..کوردستان وەک پەڕۆکی خوراوی لێهاتووە .

★ ★ ★

کۆمەنتێکم بۆ ئەیدێ :
قوربان خەڵک لە نێوان خۆیاندا هەمووی پینە و پەڕۆ ئەکەن ، پارەی عیادەی نیە ،ئەچێ بۆ لای معاون توبی ، هی معاون توبی پێ نیە ، ئەچێ بۆ لای شێخ و مەرقەد ..کۆمپیوتەر و مۆبایلی چاکی پێ ناکڕێ ، ئەچێ هی خراپ بە قیست دەنێ ..
سی ساڵە غەڵەت و جووتە وەشاندنەکانی دەسەڵات ئەشارینەوە و ..لە نێوان خۆماندا پینە و پەڕۆی دەکەین ..ئیتر نازانم بەلەسە بوونی دەسەڵات و ..پینە و پەڕۆکردنی ئێمە ، تاکو کەی و ..تاکو کوێ درێژەی ئەبێ ؟

★ ★ ★

تۆ وەرە حوکمەت ، دوو سەد هەزار دەرچووی کۆلێژ و پەیمانگاکان پشتگوێبخەیت ، کەچی دوو سەد هەزار باخەوان بە باخی بەرپرسان بندیوارانە دامەزرێنی ..خوا بتهێڵێ هەتا ئاخر زەمان ، وەک فیرعەون ، حوکمەت ..

★ ★ ★

Nawzad Bandy

بۆ ئیرنێست هەمەنگوای ... عەبدولوەهاب ئەلبەیاتی .. و: نەژاد عزیز سورمێ

(1)
لە ئیسپانیادا
مەرگ لە مەدريدە و
خوێن لە خوێنهێنەر ..
گوڵاڵەی زەرد و شەختە
لەژێر پێتدا .
جەژنەکانی ئیسپانیا
بێ کەژاوەیە
خەمەکانی ئیسپانیا
بێ سنوور ..
ئەو زەنگانە بۆ کێ لێ دەدرێن ؟

لۆرکا بێدەنگە و
خوێن لە ئینجانەی گوڵاندایە
شەوی غەرناتەیش
لەژێر شەپقەی
پاسەوانی شێر و ئاسندا ..
دەمرێ و
منداڵانیش لە بێشکەدا
دەگرین ..
لۆرکا بێدەنگە
تۆیش لە مەدریدی

چەکت
ئازار و وشە و
ئەو بورکانانەیە
ئاگراو ه□□د□□ژن ..

زەنگەکان بۆ کێ لێ دەدرێن ؟

تۆ بێدەنگی و
خوێن
جێخەو و
دارستان و
لووتکە
بۆیە دەکا .

(2)
لێواری مەرگ
ئاگر لە دووکەڵدا و
مەی لە کووپە و
گوڵ لە بێستان و
وشە و
پاساری و
دەردی خۆشەویستی و ڕۆژگار ..
بێدەنگی دەریایان
کەشتییەوانی نیگەران کردن ..

هەبوو .. نەبوو
ململانێیەکی خوێناوی بەهێز
لە نێوان مر□ق و تاریکاییدا هەبوو

ئەمشەو
سەعات هەشت ،
لە باخچەی لە یادچووندا
پێکدەگەین و
شوێن
لە شەقامە نادیارەکانی شاردا
ون بووە و
کچێك فرمێسکی باراندن و
چاوی لێکنان و
ونم کرد ..

لە کتێبی
گەڕۆکەکانی ئیسپانییاندا
دۆزیمەوە ..

لەژێر ئاڵای گەلانی زەویدا
لەژێر ئاڵای مر□ق ..
گۆرانی دەچڕی ..

(3)
کۆتایی
مەرگ لەسەر جێدا
لۆرکا پێی وتم
مانگیش پێی وتم
ونت کردم ..
ژێ ونی کردی
وەڕسیی تۆی مراند ..
ڕۆیشتی و
بەهار لە ڕێگاماندا بوو
قەرەجیش کۆچیان کرد و
ڕەشماڵەکانیان سووتاندن
گوڵیش سووتا
گۆرانییەك
خوێنی ل□ بەر دەڕوا ..

وا بوو
پەیامبەرایەتی قەدەر
وای پێ گوتم ..

تۆم
لە شێخ محییەددین(*) پرسی
وتی بەردێك لە دەمم دایە ..
پەیامی عەشق و خوداوەند
لەژێر پێی مانگ دان
کوشتارگەی دونیات لە دڵدایە و
شوێنەوار و
ستایشی خوا
شێخ محیەددینی برادەرم وتی
لە هەواڵەکە مەپرسە !
خەڵکی دەڕۆن و نایێنەوە
نهێنیش
بەسەر لێوما نەوە
خۆی کوشت .

(*) محییەددین بن عەرەبی سۆفی بەناوبانگی ئەندەلووس که به شێخی گەوره ناسرابوو ، لە هەمان کاتدا شاعیر و فەیلەسووف.

- عەبدولوەهاب ئەلبەیاتی : (1926 – 1999) شاعیری عێراقی ناسراو یەکێك لە دامەزرێنەرانی شیعریی نوێی عەرەبی لە عێراق .

لە بەغدا لە دایك بووە و بکالۆریۆسی لە بەشی عەرەبی وەرگرتووە . لە نێوان 1980 تا 1989 لە ئیسپانیا ژیاوە ، لەو ماوەیەدا زۆر لە کۆشیعرەکانی کراونەتە ئیسپانی .
ساڵی 1991 چووەتە ئەردەن .. یەکێکە لەو شاعیرانەی لە شیعرەکانیدا بایەخی بە مێژوو و کەسایەتییەکانی مێژوو داوە و هەمیشە وەکو ماسك لە بەکاری هێناون .) بڕوانه :
http://www.afdhl.com/poem/text-25311.html